

VILNIAUS UNIVERSITETAS
TEISĖS FAKULTETAS
BAUDŽIAMOSIOS TEISĖS KATEDRA

Luizos Grigorjanc - Hakobyan
Neakivaizdinio skyriaus
V kurso studentės

Magistro darbas

**Nepilnamečių baudžiamosios atsakomybės ypatumai pagal Lietuvos ir
užsienio teisę**

**Features of Criminal Liability of Juveniles According to Law of
Lithuania and Foreign Countries**

Vadovė:
Doc. dr. I. Michailovič

Recenzentas:
Doc. dr. R. Drakšas

Vilnius
2009

TURINYS

IVADAS	3
1. NEPILNAMEČIŲ BAUDŽIAMOSIOS ATSAKOMYBĖS SAMPRATA	6
2. TARPTAUTINIŲ NEPILNAMEČIŲ BAUDŽIAMOSIOS ATSAKOMYBĖS STANDARTŲ YPATUMAI	11
4. NEPILNAMEČIŲ BAUDŽIAMOSIOS ATSAKOMYBĖS PRIELAIIDOS	19
4.1 AMŽIUS	19
4.2 PAKALTINAMUMAS	24
4.3 RIBOTAS PAKALTINAMUMAS	28
5. BAUDŽIAMOSIOS TEISĖS POVEIKIO PRIEMONĖS	31
5.1 AUKLĖJAMOJO POVEIKIO PRIEMONĖS	31
5.2 BAUSMĖS	40
6. ALTERNATYVIOS BAUDŽIAMOJO TEISINGUMO VYKDYMO FORMOS	48
6.1 ATLEIDIMAS NUO BAUDŽIAMOSIOS ATSAKOMYBĖS	48
6.2 BAUSMĖS VYKDYMO ATIDĖJIMAS	52
IŠVADOS	55
SANTRAUKA	56
SUMMARY	57
PANAUDOTŲ ŠALTINIŲ SĄRAŠAS	58
PRIEDAI	63

IVADAS

Temos aktualumas. Viena svarbiausių dabartinių baudžiamosios teisės raidos tendencijų yra nuosekli nepilnamečių baudžiamosios justicijos specializacija ir vis didėjantis jos atsiskyrimas nuo bendrosios „suaugusiųjų“ teisės. Daugelyje išsivysčiusių Vakarų Europos šalių (Italijoje, Jungtinėje Karalystėje, Prancūzijoje, Vokietijoje ir kt.) seniai veikia specializuoti jaunimo teismai, baudžiamąjį persekiojimą vykdo specialiai tam paruošti pareigūnai, jų veiklą reglamentuoja specialūs atskiri įstatymai, baudžiamosios sankcijos skiriamos ir taikomos vadovaujantis kitais principais ir siekiant kitokių tikslų, nei suaugusiųjų atžvilgiu. Tačiau kitose šalyse nepilnamečių justicijos bei teisinio reguliavimo specializacija vyksta vangiai, pateikti pasiūlymai dėl jos ir veiksmai, kurių imamasi šia linkme, susiduria su nusistovėjusia tradicija, nesupratimu ir pasipriešinimu. Jų šaltinis – dažniausiai pasenęs požiūris į kaltininkus, jų nusikalstamumą ir baudžiamosios atsakomybės pagrindus. Todėl nepilnamečių nusikaltimai ir baudžiamieji nusižengimai – viena opesnių visuomenės problemų daugelyje pasaulio šalių.

Jungtinių Tautų Vystymo programos iniciatyva 1999 m. lapkričio 17 d. su Lietuvos Respublikos Vyriausybe pasirašytos sutarties pagrindu, pradėta vykdyti Nepilnamečių justicijos programa (1999 – 2002 m.)¹. Ši programa leido žengti svarbų žingsnį humanizuojant ir modernizuojant nepilnamečių baudžiamosios justicijos sistemą. 2003 m. gegužės 1 d. įsigaliojo Lietuvos Respublikos Baudžiamasis kodeksas² (toliau – BK), kuriame kaip svarbiausias reformos akcentas išskirtas naujas skyrius, skirtas nepilnamečių baudžiamosios atsakomybės ypatumams. Tai lėmė nepilnamečiams taikomų bausmių ir auklėjamojo poveikio priemonių sistemos bei kitų specialiai jiems įstatyme numatytų bendrųjų taisyklių išimčių įtvirtinimą.

Nepilnamečių baudžiamosios atsakomybės ypatumai – tai tema, kuri dėl savo aktualumo pastaraisiais dešimtmečiais reikalauja pasaulio valstybių, jų įstatymų leidėjų, teisėsaugos institucijų bei baudžiamosios teisės specialistų išskirtinio dėmesio, nes nepilnamečių nusikalstamumas – tai savotiška bendro nusikalstamumo pradžia, jo potencialus rezervas ir kartu prognozės modelis ateičiai³.

Darbe nagrinėjant nepilnamečių baudžiamosios atsakomybės ypatumus pagal Lietuvos ir užsienio valstybių teisę, didesnis dėmesys skiriamas Rusijos, Lenkijos, Čekijos ir JAV teisės aktams. Šių valstybių ilgametė patirtis gali padėti suvokti nepilnamečių baudžiamosios atsakomybės instituto taikymo trūkumus ar duoti pagrindą naujų institutų įtvirtinimui. Reikia

¹ Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2004 m. gegužės 19 d. nutarimas Nr. 600 „Dėl nepilnamečių justicijos 2004-2008 m. programos patvirtinimo“. // Valstybės žinios, 1995, Nr. 39-971.

² Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas. // Valstybės žinios, 2000, Nr. 18-147.

³ Dapšys A. *Nepilnamečių nusikalstamumo prevencijos sistemos esmė ir jos kūrimo kryptys*. // Teisės problemos, 1994, Nr. 3. P. 34.

pabrėžti, kad Centrinės ir Rytų Europos valstybių patirtis, vykdamas nepilnamečių baudžiamosios justicijos sistemos reformas, neabejotinai gali būti naudinga Lietuvai. JAV valstybių patirtis turėtų būti įdomi ir naudinga vykdamas Lietuvos nepilnamečių justicijos reformas ne tik dėl jų ilgametės patirties, bet pirmiausia dėl įvairių alternatyvių baudžiamosios justicijos formų paplitimo.

Tyrimo objektas - nepilnamečių baudžiamosios atsakomybės ypatumai pagal Lietuvos ir užsienio baudžiamąją teisę. Darbe apžvelgiami specifiskiausi nepilnamečių baudžiamosios atsakomybės ypatumų analizės aspektai: nepilnamečių baudžiamosios atsakomybės samprata, reglamentavimo ypatybės, prielaidos ir paskirtis. Nuo šių baudžiamosios teisės institutų įtvirtinimo priklauso nepilnamečių patraukimo baudžiamojon atsakomybėn galimybės, teisingas poveikio priemonių skyrimas, atitinkantis šių asmenų amžių, socialinę brandą bei psichikos sveikatą.

Darbo tikslas yra vadovaujantis tarptautiniais standartais, Lietuvos ir pasirinktų šalių teisės aktų nuostatomis, išnagrinėti nepilnamečių baudžiamosios atsakomybės ypatumus pagal Lietuvos ir užsienio baudžiamąją teisę.

Tyrimo uždaviniai yra:

1. Suformuluoti nepilnamečių baudžiamosios atsakomybės sampratą, vadovaujantis skirtingų autorių nuomonėmis.
2. Apibrėžti konkrečių Lietuvoje, Rusijoje, Čekijoje, Lenkijoje ir JAV taikomų bausmių ir auklėjamojo poveikio priemonių pagrindinius bruožus ir esminius skirtumus.
3. Atkreipti dėmesį į kitų šalių, tarp jų - Anglija, Olandija, Vokietija, Švedija efektyviai veikiančią nepilnamečių baudžiamosios atsakomybės ypatumų sistemą.
4. Išnagrinėti alternatyvias baudžiamojo teisingumo vykdymo formas bei jų taikymo galimybes konkrečiose užsienio šalyse.

Tyrimo metodai. Siekiant kuo nuosekliau atskleisti temos esmę, darbe panaudoti įvairūs tyrimo metodai:

- sisteminės analizės metodas naudotas atskleisti nepilnamečių baudžiamosios atsakomybės sampratos problematiką, siekiant apibrėžti atsakomybę apskritai bei teisinę atsakomybę, taip pat nustatyti nepilnamečių baudžiamosios atsakomybės vietą šių institutų kontekste;
- analizės metodas naudotas siekiant atskleisti pasirinktų valstybių nepilnamečių baudžiamosios atsakomybės reglamentavimo baudžiamuosiuose įstatymuose specifiką;
- baudžiamųjų bylų analizės metodu naudotasi, atliekant atrankinį Vilniaus miesto 1-ojo apylinkės teismo 2007-2009 metais išnagrinėtų nepilnamečių baudžiamųjų bylų tyrimą. Baudžiamųjų bylų analizė atlikta siekiant parodyti praktinę nepilnamečių baudžiamosios atsakomybės ypatumų pusę, susijusią su

nepilnamečiams taikomomis baudžiamosios teisės poveikio priemonėmis bei šių priemonių skyrimo ypatumais.

- lyginamuoju - istoriniu metodu naudotasi siekiant pateikti įvairių metodologinių ar metodinių uždavinių, susijusių su nepilnamečių baudžiamosios atsakomybės ypatumais, sprendimo variantus;
- statistiniu metodu naudotasi siekiant parodyti, kaip baudžiamosios teisės poveikio priemonės taikomos praktikoje.

Taip pat aiškinant Lietuvos ir užsienio valstybių nepilnamečių baudžiamosios atsakomybės ypatumus, buvo naudotasi ir kitais metodais: apibendrinimo, indukcijos ir sintezės metodų visuma.

Darbo originalumas. Nepilnamečių baudžiamosios atsakomybės ypatumus nagrinėjo daug Lietuvos ir užsienio autorių, tarp jų G. Babachinaitė, A. Dapšys, A. Drakšienė, R. Drakšas, J. Galinaitytė, S. Gečėnienė, A. Jatkevičius, V. Justickis, I. Michailovič, G. Sakalauskas, G. Švedas, M. Fliameris, J. Ginter, I. A. Kudriavcevas, E. Melnikova, V. G. Pavlovas, tačiau mažai dėmesio skirta tokių valstybių kaip JAV ir Čekijos teisei patirčiai išanalizuoti, o apie Rusijos ir Lenkijos nepilnamečių baudžiamosios atsakomybės ypatumus literatūroje pateikiami pakankamai seni duomenys. Pažymėtina, kad visose paminėtose valstybėse buvo vykdomos reformos nepilnamečių baudžiamojoje justicijoje ir kai kurie šių reformų aspektai nebuvo aptarti.

Darbo šaltiniai. Siekiant pasiekti tyrimo tikslo bei įgyvendinti uždavinius buvo naudotasi:

- Tarptautiniais ir Lietuvos Respublikos bei atskirų darbe pasirinktų valstybių (Rusijos, Čekijos, Lenkijos, JAV) teisės aktais.
- Lietuvos ir kitų šalių teisininkų monografijomis, mokomaisiais leidiniais, kodeksų komentarais bei teisininkų - praktikų ir teoretikų straipsniais, siekiant apžvelgti ir pakomentuoti kuo daugiau nuomonių ir pozicijų, susijusių su vienu ar kitu nagrinėjamu probleminiu nepilnamečių baudžiamosios atsakomybės klausimu.
- Lietuvos Aukščiausiojo Teismo baudžiamosiomis bylomis bei Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Senato apžvalgomis ir išaiškinimais.

1. NEPILNAMEČIŲ BAUDŽIAMOSIOS ATSAKOMYBĖS SAMPRATA

Humanizuojant ir modernizuojant nepilnamečių baudžiamosios justicijos sistemą Lietuvoje, buvo siekiama sumažinti nepilnamečių nusikalstamumą. Remiantis 2006 m. statistiniais duomenimis, buvo ištirtos 4244 nusikalstamos veikos, kurias padarė nepilnamečiai. Šie duomenys, palyginus su 2003 m. statistiniais duomenimis, leidžia daryti išvadą, kad nepilnamečių nusikalstamumas sumažėjo⁴. „Tačiau, jaunų teisės pažeidėjų padaromos veikos tapo daug žiauresnės ir sudėtingesnės“⁵. Taip pat reikia paminėti, kad nepilnamečiai sudaro tik 6 procentus visų Lietuvos gyventojų, tačiau tarp asmenų, kaltinamų padarius nusikaltimus, jie sudaro apie 13-14 proc., o išaiškinti jų padaryti nusikaltimai 2006 m. sudarė tik 11 procentų⁶.

Valstybė, siekdama kontroliuoti nusikalstamumą, vykdo žmogaus ir visuomenės teisių bei laisvių, taip pat valstybės interesų apsaugos funkciją⁷. Kai kurie rusų autoriai (V. N. Kudriavcevas ir A. V. Naumovas) pastebi, kad baudžiamoji atsakomybė, kaip reiškinys atsirado kaip reakcija į nusikalstamumą⁸. Su tokia mintimi, ko gero, reikėtų sutikti. Panaši nuomonė vyrauja ir Lietuvoje. A. Drakšienė ir R. Drakšas teigia, kad baudžiamosios atsakomybės, kaip ir bet kurios kitos atsakomybės, esmę lemia šios pagrindinės sudedamosios dalys: asmenybė, visuomenė ir valstybė. Kiekvienas nepilnametis yra veikiamas ne tik bendruomenės, kurioje jis gyvena, bet ir valstybės, kuri nustato tam tikras jo laisvo elgesio ribas. Kartu negalima atmesti subjektyvaus paties nepilnamečio tų ribų suvokimo ir jam keliamų reikalavimų išmanymo. Taigi žmonių tarpusavio santykių reguliavimo baudžiamosios teisės normomis mechanizmas apima ir individų sąmonę, jų valią⁹.

Baudžiamosios teisės doktrinoje teigiama, kad nepilnamečių baudžiamąją atsakomybę reikėtų suprasti kaip valstybės ir nepilnamečio baudžiamojo teisinio santykio realizavimo formą. Ji siejama su išsamiu nepilnamečių amžiaus, jų fizinių ir psichinių ypatumų įvertinimu. Tačiau ši atsakomybė nėra išimtinė, todėl siekiant apibrėžti nepilnamečių baudžiamąją atsakomybę pirmiausia būtina išnagrinėti vieną aktualiausių Lietuvos baudžiamojoje teisėje klausimų – baudžiamosios atsakomybės sampratos ir jos turinio apibūdinimo. Nuo to, kaip suvokiama baudžiamoji atsakomybė ir kokių teisinių priemonių sistema sudaro jos turinį, priklauso nepilnamečių patraukimo baudžiamajon atsakomybėn tiek praktinių, tiek teorinių klausimų sprendimas.

⁴ Žiūrėti lentelę Nr.1

⁵ Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2004 m. gegužės 19 d. nutarimas Nr. 600 „Dėl nepilnamečių justicijos 2004-2008 metų programos patvirtinimo“ // Valstybės žinios, 1995, Nr. 39-971.

⁶ Drakšas R. *Svarbesni nepilnamečių baudžiamosios atsakomybės klausimai*. Eugrimas, 2005. P. 7.

⁷ Švedas G. *Baudžiamosios politikos pagrindai ir tendencijos Lietuvos Respublikoje*. Teisinės informacijos centras, 2006. P.17.

⁸ Кудрявцев В. Н, Наумов В. А. *Учебник уголовного права*. Общая часть. Москва, 1996. С. 11.

⁹ Drakšienė A., Drakšas R.. *Nepilnamečių baudžiamoji atsakomybė*. Vilnius, 2007. P. 17.

Kaip teigia R. Drakšas: „vienas iš neatskiriamų visuomeninio reguliavimo elementų yra socialinė atsakomybė, sudaranti veiksmingą poveikio priemonių sistemą, skirtą visuomeninių santykių subjektų reguliavimui,<...> socialinė atsakomybė numato pareigą atitikti ir paisyti tam tikrus dorovinius, pareiginius, teisinius ir kitokius reikalavimus, kuriuos kelia asmeniui visuomenė ir valstybė“¹⁰.

Pagal savo turinį teisinė nepilnamečio atsakomybė yra viena iš socialinės atsakomybės rūšių, ji reiškiasi įvairiomis žmogaus veiklos formomis. Lietuvos ir užsienio valstybėse egzistuoja įvairios teisinės atsakomybės formos: administracinė, civilinė, baudžiamoji; jų taikymas priklauso nuo teisinių santykių pobūdžio. Bet kaip teigia A.Vaišvila: „Teisinė atsakomybė formuoja asmens įsitikinimą, kad jis vykdo pareigą ne dėl to, kad tokio elgesio iš jo reikalauja įstatymas, o todėl, kad pareigų vykdymu jis legalizuoja savo teises visuomenėje, kad jo teisės pareigų vykdymu susiderina su kitų asmenų teisėmis, pasidaro santykinės, kad atsisakymas vykdyti pareigas, jis praranda tų pareigų garantuojamas teises“¹¹. Tai lemia, kad valstybė įgyvendina žmogaus ir visuomenės teisių bei laisvių apsaugos funkciją tik tuo atveju, kai asmuo nevykdo savo įsipareigojimų visuomenėje, kurioje jis gyvena.

Nepilnametis yra visuomenės narys, todėl kaip visuomenė, taip ir nepilnamečiai yra atsakingi už savo poelgius, kuriuos galima vertinti pagal atitinkamos srities tam tikrų elgesio taisyklių reikalavimus. Priklausomai nuo to, kokioje socialinės sferos srityje asmuo veikia, tokio atitinkamos galiojančios elgesio taisyklės ir numato, kaip jis privalo elgtis. Jei nėra laikomasi pripažintų moralinių, etinių, paprotinių ir kitokių elgesio nuostatų, iškyla nauja pareiga, kurios asmuo neturėjo, kol šie reikalavimai nebuvo pažeidžiami. Teisės literatūroje yra išskiriami trys visiems minėtiems atvejams bendri požymiai¹²:

- 1) pažeidimas, t.y. asmens elgesio neatitiktis pageidaujama elgesio modeliui
- 2) visuomenės reakcija į pažeidimą
- 3) valstybės dalyvavimas; įstatymuose numatytais atvejais valstybė taiko sankcijas už pažeidimą

Pagal Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Senato išaiškinimą, baudžiamoji atsakomybė yra baudžiamųjų teisinių priemonių visuma, kurią valstybė taiko nusikaltimą padariusiam asmeniui. Jos

¹⁰ Drakšas R. *Svarbesni nepilnamečių baudžiamosios atsakomybės klausimai*. Eugrimas, 2005. P. 15.

¹¹ Justickis V. *Kriminologija. I dalis*. Lietuvos teisės universitetas, 2001. P. 351.

¹² Drakšienė A., Drakšas R. *Nepilnamečių baudžiamoji atsakomybė. Antroji pataisyta ir papildyta laida*. Vilnius, 2008. P. 21.

turinį sudaro nuosprendžio paskelbimas valstybės vardu, bausmės paskyrimas, bausmės atlikimas ir teistumas¹³.

Paminėtina tai, kad Vakarų Europos ir JAV teisės moksle daugiausia dėmesio skiriama teisinių sankcijų ir jų taikymo mechanizmo analizei, negu asmens baudžiamosios atsakomybės sampratai. Pavyzdžiui, daugelio Vakarų Europos šalių teisės teorijos vadovėliuose ar "teisės filosofijose" sunku rasti teisinės atsakomybės sampratą.

Pastaraisiais metais Lietuvos baudžiamosios teisės doktrinoje pateiktos baudžiamosios atsakomybės sąvokos yra labai panašios ir susideda iš dviejų dalių: pasmerkimo ir valstybės taikomų teisinių priemonių. Pabrėžtina, kad daugelis autorių baudžiamosios atsakomybės sąvokoje pasmerkimą supranta kaip vieną iš teisinių priemonių, t.y. apkaltinamojo nuosprendžio priėmimą.

Lietuvos Aukščiausiasis Teismas yra išsamiau nagrinėjęs šį klausimą ir išaiškinęs, kad baudžiamoji atsakomybė turi būti siejama su asmens pripažinimu kaltu ir apkaltinamojo nuosprendžio priėmimu¹⁴. Savo išaiškinimą Aukščiausiasis teismas motyvuoja Lietuvos Respublikos Konstitucijos (toliau Konstitucija) 31 straipsnyje įtvirtinta nekaltumo prezumpcija ir anksčiau galiojusio BK 3 straipsnyje (naujojo BK 2 straipsnyje) nustatytais pagrindiniais baudžiamosios atsakomybės nuostatomis.

Taigi nagrinėjant pateiktąsias baudžiamosios atsakomybės sąvokas galima daryti išvadą, kad visuose minėtuose šaltiniuose baudžiamoji atsakomybė yra siejama su apkaltinamojo nuosprendžio priėmimu, o jos turinys (t.y. realizavimas) suvokiamas kaip šios teisinės nusikaltimo padarymo pasekmės¹⁵:

- nuosprendžio paskelbimas valstybės vardu;
- bausmės paskyrimas;
- bausmės atlikimas;
- teistumas

Remiantis A. Drakšienės ir R. Drakšo nuomonėmis taip pat ir autorės nuomone, šiuo metu Lietuvos baudžiamosios teisės teorijai ir praktikai priimtinausia galėtų būti tokia baudžiamosios atsakomybės sąvoka: baudžiamoji atsakomybė – tai valstybės prievartos taikymas asmeniui, padariusiam nusikalstamą veiką, ir kartu šio asmens padaryto nusikalstamo elgesio pasmerkimas. Šio pasmerkimo išraiška – apkaltinamajame nuosprendyje numatyti asmeninio ar turtinio pobūdžio suvaržymai, taip pat apribojimai, kylantys iš asmens teistumo.

¹³ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Senato 2001 m. birželio 15 d. nutarimas Nr. 30 „Dėl teismų praktikos atleidžiant nepilnamečius nuo baudžiamosios atsakomybės“. Teismų praktika Nr. 15. Lietuvos Aukščiausiojo teismo biuletenis, 2001. P. 416-442.

¹⁴ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 1999 m. lapkričio 12 d. nutartis byloje Nr. 2K-280/1999.

¹⁵ Drakšienė A., Drakšas R. *Nepilnamečių baudžiamoji atsakomybė. Antroji pataisyta ir papildyta laida*. Vilnius, 2008. P. 25.

Kadangi nepilnamečių baudžiamoji atsakomybė yra specifinė bendrosios baudžiamosios atsakomybės dalis, jos sąvoka galėtų būti apibrėžiama kaip valstybės prievartos taikymas padariusiam nusikalstamą veiką nepilnamečiui ir kartu šio asmens nusikalstamo elgesio pasmerkimas, kurio išraiška – apkaltinamajame nuosprendyje numatyti asmeninio ar turtinio pobūdžio suvaržymai, taip pat iš asmens teistumo kylantys apribojimai.

2003 metais pasirodžius naujam LR Baudžiamajam kodeksui buvo pasistengta naujo XI skyriaus “Nepilnamečių baudžiamosios atsakomybės ypatumai” pagalba nepilnamečio baudžiamąją atsakomybę, jo nubaudimą už padarytą nusikalstamą veiką suderinti su jo amžiaus ir socialinės brandos savybėmis. Įstatymų leidėjas taip pat įtvirtino specialią nepilnamečių baudžiamosios atsakomybės ypatumų paskirtį (BK 80 str.):

- 1) užtikrinti, kad atsakomybė atitiktų šių asmenų amžių ir socialinę brandą;
- 2) riboti laisvės atėmimo bausmės ir didinti auklėjamojo poveikio priemonių taikymo šiems asmenims galimybes;
- 3) padėti nepilnamečiui pakeisti gyvenimo būdą ir elgesį derinant baudimą už padarytą nusikalstamą veiką su jo asmenybės ugdymu, auklėjimu, neteisėto elgesio priešasčių šalinimu;
- 4) sulaukyti nepilnamečių nuo naujų nusikalstamų veikų padarymo.

Pagrindinis įstatyme įtvirtintos paskirties tikslas – teismams nurodyti, kokių esminių nuostatų jie privalo laikytis skirdami nepilnamečiams bausmes ar auklėjamojo poveikio priemones.

A. Drakšienė pagrįstai pabrėžia, kad visi išvardyti nepilnamečių baudžiamosios atsakomybės ypatumų paskirties elementai iš esmės konkretizuoja pagrindines baudžiamosios teisės funkcijas (bendrosios prevencijos, informacinę, represinę, individualiosios prevencijos), kurios negali būti paneigtos jokių atsakomybės išskirtinumu¹⁶.

Taigi pagrindiniai nepilnamečių baudžiamosios atsakomybės ypatumai įtvirtinami per: a) siauresnį taikomų nepilnamečiams bausmių rūšių sąrašą; b) šių bausmių skyrimo specifiką (atsižvelgiant į subjektą ir aplinkybes sąlygojančias baudžiamąjį nusižengimą ar nusikaltimą); c) galimybę taikyti alternatyvias auklėjamojo poveikio priemones; d) švelnesnes atleidimo nuo baudžiamosios atsakomybės ir bausmės sąlygas; e) teistumo terminų sutrumpinimą ir kt.¹⁷

Taip pat kaip ir Lietuvoje kitos darbe analizuojamos šalys nemažą dėmesį skiria nepilnamečių baudžiamosios atsakomybės institutui. Pavyzdžiui, Rusijos baudžiamajame kodekse yra išskirtas XIV skyrius skirtas nepilnamečių baudžiamosios atsakomybės

¹⁶ Drakšienė A. *Nepilnamečių baudžiamosios atsakomybės ypatumai naujajame Lietuvos Respublikos baudžiamajame kodekse*//Teisė, Nr. 48, 2003. P. 69.

¹⁷ *Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso komentaras*. Bendroji dalis., Vilnius, 2004. P. 429.

ypatumams. Be to, pažengusioje Rusijos teisinėje sistemoje jau 2000 metais pasirodė nauja ir iki šiol sėkmingai veikianti baudžiamosios teisės atšaka „Juvenalinė Justicija“. Šiuo klausimu įdomi yra Čekijos Respublikos patirtis. Ši valstybė vis dar laikoma paskutiniąja Centrinės Europos šalimi, kur iki šiol galioja Baudžiamasis kodeksas priimtas dar totalitarinio režimo laikotarpiu. Šiuo metu Čekijoje aktyviai stengiamasi reformuoti teisinę sistemą bei kurti naujas nepilnamečių baudžiamosios atsakomybės nuostatas. Artimiausiu metu šioje valstybėje turėtų įsigalioti naujas Baudžiamasis kodeksas, nustatantis žemesnę amžiaus ribą, nuo kurios nepilnamečiams bus taikoma baudžiamoji atsakomybė (14 metų). Taip pat ketinama įvesti naują auklėjamojo poveikio priemonę – namų areštas (nepilnamečiams, kurie padarė mažiau sunkius nusikaltimus)¹⁸. Štai Lenkijoje dažnai keičiamos nepilnamečių baudžiamosios atsakomybės nuostatos. Ši šalis atsisako nuo tradicinio baudžiamosios teisės požiūrio į nepilnamečių nusikalstamumą ir mėgina kurti lanksčią, efektyviai veikiančią sistemą¹⁹.

Apibendrinant išdėstytus faktus, galima teigti, kad nepilnamečių baudžiamoji atsakomybė yra specifinė bendrosios baudžiamosios atsakomybės dalis. Atsižvelgiant į tai, kad nepilnamečiai dėl savo fizinių ir psichinių savybių yra specifiniai baudžiamosios justicijos subjektai, tiek Lietuvos, tiek ir užsienio baudžiamoji teisė numato jiems taikomų bausmių ir auklėjimo poveikio priemonių sistemos bei kitų specialiai jiems įstatyme numatytų bendrųjų taisyklių išimtis.

¹⁸ Чешский независимый еженедельник "КРОНА". Новый «Уголовный закон». А.Павленко, 2009. Prieiga per internetą: <http://www.gazetakrona.cz/2009/общество/новый-уголовный-закон>

¹⁹ Sakalauskas G., Gečėnienė S., Jatkevičius A., Michailovič I. Vaikų ir jaunimo baudžiamoji atsakomybė: užsienio šalių patirtis. Vokietija, Austrija, Olandija, Lenkija, Estija, Rusija. Teisės institutas. Vilnius, 2001. P. 85.

2. TARPTAUTINIŲ NEPILNAMEČIŲ BAUDŽIAMOSIOS ATSAKOMYBĖS STANDARTŲ YPATUMAI

Tarptautinių nepilnamečių baudžiamosios atsakomybės standartų poreikis iš kilo 9-ajame praėjusio amžiaus dešimtmetyje. Visų pirma todėl, kad jaunimo nusikalstamas elgesys tapo svarbia socialine problema, kurią įvertinti tapo svarbu ne tik nacionaliniu, bet ir tarptautiniu požiūriu. Jaunimo nusikalstamumo didėjimą lėmė daug socialinių, ekonominių ir teisinių veiksnių. Besikeičiantys socialiniai teisiniai santykiai sąlygojo ir nepilnamečių justicijos sistemoje galiojančių normų koregavimą.

Lietuvoje nepilnamečių justicijos reforma buvo siejama ne tik su teisės aktu, kuriuose įtvirtinta institucijų sistema, reformavimu. Pagal koncepciją turėjo būti suderinti nacionaliniai ir tarptautiniai teisės aktai, humanizuotos nepilnamečiams teisės pažeidėjams taikomos poveikio priemonės, mažinant jų represinį poveikį ir didinant resocializacijos bei adaptacijos visuomenėje galimybes²⁰. Tarptautiniai teisės aktai nustato vadovaujančius principus, susijusius su nepilnamečių teise. Jie grindžiami valstybės pareiga ginti kiekvieno vaiko interesus ir užtikrinti, kad priemonės taikomos tariamų ar pripažintų pažeidėjų atžvilgiu būtų proporcingos tariamo ar nustatyto nusikaltimo sunkumui ir nepilnamečio asmenybei²¹.

Remiantis Lietuvos Respublikos Konstitucijos 135 str. 1 d., „Lietuvos Respublika pripažįsta visuotinai pripažintus tarptautinės teisės principus ir normas“²² galima teigti, kad ši teisės norma suponuoja valstybės pareigą tam tikrų tarptautinių sutarčių nuostatas ištraukti iš nacionalinę teisę arba įtvirtinti tiesioginį jų taikymą. Taip pat reikia pažymėti, kad Lietuvos Respublikos tarptautinių sutarčių įstatymo²³ 11 str. 1 d. teigiama, kad „įsigaliojusią Lietuvos Respublikos tarptautinę sutartį Lietuvos Respublikoje privaloma vykdyti“.

Šio darbo dalyje bus nagrinėjami tarptautiniai standartai, skirti suvienodinti nepilnamečių baudžiamosios atsakomybės ypatumus (pvz., amžių, bausmių sistemą, bausmės skyrimo specifiką) visuose pasaulio šalyse.

Visų pirma, siekiant užtikrinti, kad tarp valstybių būtų išvengta klaidų ir garantuotas tinkamas bendradarbiavimas, sprendžiant klausimus dėl nepilnamečių baudžiamosios atsakomybės, nepilnamečių baudžiamojoje justicijoje turi būti vartojamos vieningos sąvokos. 1985 m. Jungtinių Tautų Standartinėse minimalios nepilnamečių teisenos įgyvendinimo taisyklėse (Pekino taisyklės), yra įtvirtintos sąvokos, kurios turi būti naudojamos visose valstybėse.²⁴

²⁰ Jatkevičius A. *Apie nepilnamečių kriminalinės justicijos reformos programą*.// Teisės problemos. 1999. Nr. 4. P. 5-10.

²¹ Girdauskas M. *Tarptautinių teisės aktų, reglamentuojančių nepilnamečių baudžiamojo proceso ypatumus, apžvalga*. Teisės institutas, 2001.// <http://www.nplc.lt/lit/lit14.doc>

²² *Valstybės Žinios*, 1992, Nr. 33-1014.

²³ *Valstybės žinios*, 1999, Nr. 60-1948.

²⁴ Drakšas R. *Svarbesni nepilnamečių baudžiamosios atsakomybės klausimai*. Eugrimas, 2005. P. 37.

1. Nepilnametis – vaikas ar jaunuolis, su kuriuo už padarytą teisės pažeidimą atitinkamose teisinėse sistemose gali būti elgiamasi kitaip, negu elgiamasi su suaugusiu teisės pažeidėju.
2. Pažeidimas – bet koks elgesys (veikimas ar neveikimas), už kurį baudžiama pagal atitinkamų teisinių sistemų įstatymus.
3. Nepilnametis teisės pažeidėjas - vaikas arba jaunuolis, kuris įtariamas pažeidęs teisę arba pripažintas ją pažeidęs.

Reikia pažymėti, kad Lietuvos BK nėra pateikiamos „nepilnamečio“ ir „nepilnamečio teisės pažeidėjo“ sąvokos. Lietuvos baudžiamajame įstatyme yra pateikta tik amžiaus riba, nuo kurios yra galima baudžiamoji atsakomybė. Bendriausia prasme, pagal Vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymo²⁵ 2 str., nepilnametis yra vaikas iki 18 metų. Ši nuostata iš esmės atitinka JTO Vaiko teisių konvencijos (toliau – Konvencija) 1 straipsnį - „vaiku laikomas kiekvienas žmogus, neturintis 18 metų, jei pagal taikomą įstatymą jo pilnametystė nepripažinta anksčiau“²⁶.

Antra, daug tarptautinių teisės aktų turėjo didelę reikšmę reformuojant nepilnamečiams taikomą bausmių sistemą. Vienas iš paminėtų yra 1990 m. Jungtinių Tautų Normos netekusiems laisvės nepilnamečiams ginti (Havanos taisyklės).²⁷ Šio tarptautinio teisės akto 1 str. pasakyta, kad „nepilnamečių justicijos sistemos turėtų užtikrinti nepilnamečių teises ir saugumą bei plėtoti jų fizinę ir psichinę sveikatą, siekiant reabilituoti jauną asmenį“. Šios nuostatos turinys yra perkeltas į Lietuvos BK 80 str., kuriame įstatymų leidėjas įtvirtina tikslą ne nubausti asmenį, o taikant baudžiamosios teisės poveikio priemones „padėti nepilnamečiui pakeisti gyvenimo būdą ir elgesį derinant baudimą už padarytą nusikalstamą veiką su jo asmenybės ugdymu, auklėjimu, neteisėto elgesio priežasčių šalinimu“.

Taip pat yra pabrėžtina, kad ne visos baudžiamosios teisės poveikio priemonės gali būti taikomos nepilnamečiams. Šis teiginys yra įtvirtintas Rijado gairių²⁸ 5 str. e p., kuriame pasakyta, kad „taikytinos priemonės turėtų būti parenkamos atsižvelgiant į faktą, kad jaunimo elgesys, kuris neatitinka bendroms socialinėms normoms ir vertybėms dažnai yra brendimo ir augimo proceso dalis ir linkęs išnykti savaime daugeliui asmenų, jiems suaugant“. Tai suponuoja valstybės pareigą taikyti tik tokias baudžiamosios teisės poveikio priemones, kurios padėtų nepilnamečiui teisės pažeidėjui pakeisti savo deviantinį elgesį ir adaptuotis visuomenėje.

²⁵ Valstybės žinios, 1996, Nr. 33-807.

²⁶ Lietuvos Respublikos Seimo priimtas įstatymas „Dėl JTO vaiko teisių konvencijos ratifikavimo“ // Valstybės žinios, 1995, Nr. 60-1501.

²⁷ JT nepilnamečių, kuriems atimta laisvė, apsaugos taisyklės (Havanos taisyklės). Prieiga per internetą: http://www.nplc.lt/nj/Dokumentai/Uzs_teis_aktai/Havanos%20taisykles.htm

²⁸ 1990 m. Jungtinių Tautų Gairės nepilnamečių nusikalstamumo prevencijai (Rijado gairės). Prieiga per internetą: http://www.nplc.lt/nj/Dokumentai/Uzs_teis_aktai/Rijado%20gaires.htm

Konvencijos²⁹ 37 straipsnio *a* dalyje nustatyta, kad „nei mirties bausmė, nei įkalinimas iki gyvos galvos, nenumatant išlaisvinimo galimybės, neskiriami už nusikaltimus, padarytus jaunesnių kaip 18 m. asmenų“. Su šia nuostata glaudžiai siejasi kitas šios Konvencijos 40 straipsnis, kurio 4 d. yra nurodyta, „kad elgesys su vaiku nepakenktų jo interesams, jo padėčiai ir atitiktų nusikaltimo pobūdį, reikia būti numačius priežiūros įstaigose alternatyvią priežiūros, globos ir vadovavimo tvarką, konsultacines paslaugas, bandomojo laikotarpio skyrimą, auklėjimą, mokymą ir profesinį rengimą ir kt.“. Lietuvoje reformuojant bausmių sistemą, buvo nustatyta alternatyva - skirti nepilnamečiams auklėjamojo poveikio priemonės, taip pat numatytos tam tikros alternatyvos įkalinimui. Tai iš esmės atitinka tarptautinių teisės aktų keliamus reikalavimus.

Trečia, nepilnamečių baudžiamosios atsakomybės ypatumai yra taikomi tik tam tikro amžiaus asmenims. Šiuo klausimu tarptautiniai teisės aktai nustato minimalią amžiaus ribą. Pagal Konvencijos nuostatus „valstybė privalo nustatyti minimalų amžių, kurio nesulaukę vaikai laikomi negalinčiais pažeisti baudžiamųjų įstatymų“. Tai yra dispozityvi teisės norma. Tai reiškia, kad Lietuva nustatydamą kitokią baudžiamosios atsakomybės amžių nei kitos užsienio šalys tarptautinio teisės akto nuostatų nepažeidė. Tačiau Pekino taisyklių 4 p. pažymėta, kad „tose teisinėse sistemose, kur pripažįstama nepilnamečių baudžiamosios atsakomybės amžiaus samprata, mažiausia šio amžiaus riba nėra nustatoma nuo pernelyg jauno amžiaus, atsižvelgiant į emocinės, protinės ir intelektualinės brandos faktus“. Šios nuostatos komentare yra teigiama, jog nustačius labai ankstyvą baudžiamosios atsakomybės amžių arba apskritai nesant žemiausios amžiaus ribos, atsakomybės sąvoka taps bereikšmė³⁰.

Ketvirta, Konvencijos 40 str. 3 d. įpareigoja valstybes, konvencijos dalyves, „siekti įtariamų kaltinamų ar pripažintų kaltais nusikaltimo padarymu nepilnamečių atžvilgiu priimti specializuotus įstatymus, nustatyti specialias procedūras, paskirti specializuotus valdžios pareigūnus ir įsteigti specializuotas institucijas“. Šios normos įgyvendinimas Lietuvos nepilnamečių baudžiamojoje justicijoje gali būti vertinamas įvairiai. Lietuvos Respublikos Konstitucijos 111 str. 2 d. yra numatyta galimybė valstybėje įsteigti specializuotus teismus: administracinių, darbo, šeimos ir kitų kategorijų byloms nagrinėti. 2002 m. buvo vykdomas tyrimas „Specializuotų teismų šeimos ir nepilnamečių byloms nagrinėti įsteigimo Lietuvoje poreikis ir galimybės“. Šio tyrimo tikslas buvo kompleksiskai ištirti ir įvertinti specializuotų teismų šeimos ir nepilnamečių byloms nagrinėti įsteigimo Lietuvoje tikslingumą ir galimybes. Tačiau atlikus tyrimą buvo nuspręsta, kad Lietuvoje netikslinga steigti atskirus specializuotus teismus šeimos ir nepilnamečių byloms nagrinėti.

²⁹ Kaip teigia doc.dr. A. Drakšienė, JTO Vaiko teisių konvencija įtvirtina pagrindinius su vaiko teisėmis susijusius etninius principus ir teisės elgesio normas. Ratifikavusi šį teisės aktą valstybė turi ne tik teisę, bet ir priedermę, atsižvelgusi į vaiko fizinį ir protinį nesubrendimą, reglamentuoti užtikrinančių ypatingą vaiko apsaugą ir priežiūrą priemonių sistemą, įskaitant ir reikiamas teises priemones.// *Drakšienė A. Vaiko teisių konvencijos nuostatų įgyvendinimas nacionalinėje baudžiamojoje teisėje*.// Teisė, 2005, Nr. 54. P. 59-69.

³⁰ Girduškas M. *Tarptautinių teisės aktų, reglamentuojančių nepilnamečių baudžiamojo proceso ypatumus, apžvalga*. Teisės institutas, 2001.// <http://www.nplc.lt/lit/lit14.doc>

Dabartinėse bendrosios kompetencijos teismų sistemos struktūrose tikslinga sudaryti specializuotus atskirus teismų skyrius ar paskirti teisėjus šeimos ir nepilnamečių byloms nagrinėti. Tokie teismų skyriai sudarytini Lietuvos Aukščiausiajame Teisme, Lietuvos apeliaciniame teisme, apygardų teismuose, taip pat rajonų ir miestų apylinkių teismuose, kuriuose yra daugiau kaip dešimt teisėjų³¹. Įdomu ir tai, kad jau 2002 m. Lietuvoje buvo apie 150 teisėjų, kurie specializavosi civilinėse ir baudžiamosiose nepilnamečių bylose.³²

Penkta, dar vienas iš nepilnamečių baudžiamosios atsakomybės ypatumų yra bausmių skyrimo specifika. Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos³³ 5 str. d dalyje teigiama: „nepilnamečiui gali būti atimta laisvė tik pagal kompetentingos institucijos teisėtą sprendimą atiduot jį auklėjimo priežiūrai arba kai jis teisėtai suimamas, kad būtų pristatytas kompetentingai institucijai“. Asmens laisvė yra prigimtinių žmogaus teisė, kurios suvaržymas gali būti pateisinamas tik išimtiniais atvejais ir tik kompetentingos institucijos sprendimu (šiuo atveju - teismo).

Be to, kad bausmę gali skirti tik įstatymo įgaliotas subjektas, tarptautinės teisės aktai nustato ir kitus bausmės skyrimo ypatumus. Pvz., Pekino taisyklių 16 str.1 p. nurodyta: „visose bylose, išskyrus dėl smulkių pažeidimų, iki kompetentingai institucijai priimant galutinį sprendimą ir skelbiant nuosprendį, tinkamai ištiriami biografijos faktai ir aplinkybės, kuriomis nepilnametis gyvena, arba sąlygos, kuriomis padarytas pažeidimas, šitaip padedant kompetentingai institucijai priimti teisinį bylos sprendimą“. Su pastaruoju punktu glaudžiai siejasi Pekino taisyklių 17 str. 1 p. b pastraipa, kuri numato, kad „griežtas baudžiamasis požiūris nėra tinkamas ir svarstymą visada turėtų nusverti interesas užtikrinti jaunuolio gerovę ir ateitį“. Šie principai atsispindi Lietuvos BK 91 str., kur yra teigiama, kad teismas skirdamas bausmę, vadovaujasi bendrais bausmių skyrimo pagrindais ir numatytais ypatumais, t.y. atsižvelgia į: nepilnamečio gyvenimo ir auklėjimo sąlygas; nepilnamečio sveikatos būklę ir socialinę brandą; anksčiau taikytas poveikio priemones ir jų veiksmingumą; nepilnamečio elgesį po nusikalstamos veikos padarymo.

Reikia pažymėti tai, kad Europos Žmogaus Teisių Teismas³⁴ 1998 m. gruodžio 16 d. sprendimuose byloje T. prieš Jungtinę Karalystę ir V. prieš Jungtinę Karalystę taip pat pabrėžė, jog yra būtina, kad su vaiku, apkaltintu nusikalstamos veikos padarymu, būtų elgiama atsižvelgiant į

³¹ Tyrimas. „Specializuotų teismų šeimos ir nepilnamečių byloms nagrinėti įsteigimo Lietuvoje poreikis ir galimybės“ // <http://www.teise.org/docs/upload/Tyrima3.pdf>

³² Lietuva padarė nemenką pažangą nepilnamečių justicijos srityje. [TM pranešimai spaudai, 2002.// http://www.infolex.lt/portal/start.asp?act=news&Tema=20&str=2451](http://www.infolex.lt/portal/start.asp?act=news&Tema=20&str=2451)

³³ Lietuvos Respublikos Seimo priimtas įstatymas „Dėl Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos, jos ketvirtojo, septintojo ir vienuoliktojo protokolų ratifikavimo“ // Valstybės Žinios, 1995, Nr. 37-913.

³⁴ Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos nuostatas yra privaloma vykdyti, jų nesilaikymas negali būti pateisintas nacionaliniais teisės aktais. Tačiau Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija tiksliai numato mažiau ypatumų nepilnamečių atžvilgiu. Kita vertus, ji įtvirtina bendras procesines garantijas tiek suaugusiems, tiek nepilnamečiams // Girduškas M. *Tarptautinių teisės aktų, reglamentuojančių nepilnamečių baudžiamojo proceso ypatumus, apžvalga*. Teisės institutas, 2001. <http://www.nplc.lt/lit/lit14.doc>

jo amžių, subrendimą bei intelektines ir emocines savybes³⁵. Šie teismo sprendimai tik dar kartą patvirtino, kad nepilnametis teisės pažeidėjas yra specialus baudžiamosios justicijos subjektas ir jo asmeninės savybės turi lemiamos reikšmės bausmės individualizavimui.

Apibendrinat išdėstytus faktus, galima teigti, kad Lietuvoje reformuojant nepilnamečių baudžiamąją justiciją, lemiamą įtaką turėjo tarptautinė teisė, nes Lietuvos baudžiamajame įstatyme numatyti nepilnamečių baudžiamosios atsakomybės ypatumai atitinka tarptautinių teisės aktų nuostatas.³⁶

- LR BK įtvirtinta minimali amžiaus riba, nuo kurios yra galima asmenį traukti baudžiamojon atsakomybėn;
- laisvės atėmimo bausmė gali būti taikoma tik kaip *ultima ratio* priemonė;
- nepilnamečiams numatyta auklėjamojo poveikio priemonių sistema.

Taigi remiantis tarptautinių teisės aktų nuostatomis, autorės nuomone, galima būtų išskirti šiuos pagrindinius reikalavimus, susijusius su nepilnamečių baudžiamąja atsakomybe:

1. Vieningų sąvokų nepilnamečių justicijoje vartojimas;
2. Minimalios amžiaus ribos, nuo kurios galima baudžiamoji atsakomybė, nustatymas;
3. Teisės normų, priemonių ir institucijų sistemos orientavimas į nepilnamečių teisės pažeidėjų resocializaciją, bet ne į baudimą;
4. Laisvės atėmimo bausmės taikymo ribojimas;
5. Kuo mažesnis formalizuotas baudžiamasis procesas, ir esant galimybei kuo skubesnis jo nutraukimas;
6. Lanksti ir logiška teisinė bazė “sudėliojanti” pagrindinius aspektus nepilnamečių justicijoje ir padėsianti teisėsaugos sistemai parinkti nepilnamečio resocializacijai tinkamas priemones.

³⁵ European Court of Human Rights. *Case T v. The United Kingdom*. Judgment. 16 December 1998.// <http://www.echr.coe.int>

³⁶ Drakšienė A. *Vaiko teisių konvencijos nuostatų įgyvendinimas nacionalinėje baudžiamojoje teisėje*.// Teisė, 2005, Nr. 54. P. 59-69.

3. NEPILNAMEČIO, KAIP BAUDŽIAMOSIOS ATSAKOMYBĖS SUBJEKTO SĄVOKA

Nepilnamečio sąvoką yra vartojama įvairiose teisės šakose. Šios sąvokos visada turi bendrų ypatumų, tačiau jų turinys yra specifiškas. Tokį specifškumą lemia tam tikros teisės šakos reguliavimo objektas ir dalykas. Paprastai teisėje vartojamos dvi sąvokos: nepilnametis ir nepilnametystė.

Sąvoka “nepilnametis” apima visus asmenis, kurie nesulaukė pilnametystės (18 metų), bet sulaukė amžiaus, nuo kurio yra traukiama baudžiamojon atsakomybėn. Ši sąvoka yra sudedamoji sąvokos “vaikas” dalis, apimanti vaikus nuo 14 iki 18 metų amžiaus. Nepilnamečio sąvoka paprastai siejama ne tik su tam tikro amžiaus žmogaus biologinėmis savybėmis, bet ir su tam tikrais socialiniais, dvasiniais, doroviniais ir kitais bruožais³⁷.

Nepilnamečio sampratą apibrėžia du kriterijai: amžius ir socialinė branda. Teisiškai reglamentuojant nepilnamečio teises ir pareigas yra vadovaujama formaliu amžiaus kriterijumi, kuris paprastai lemia tam tikrą socialinį žmogaus brandumą, jo socialinį statusą, išsimokslinimą, civilinį, pilietinį veiksnumą. Iki kurio amžiaus asmenys laikomi nepilnamečiais, tai priklauso nuo šalies tradicijų, papročių, individualių gyvenimo aplinkybių ir kt. Štai pavyzdžiui, daugiausia JAV valstijų nepilnamečiais laiko asmenys iki 17 metų, tuo tarpu yra kelios valstijos kurių teisės aktuose nepilnamečio amžiaus riba sumažinta iki 14 metų. Nors Federalinis tyrimo biuras pagal šalies nepilnamečių nusikalstamumo statistiką visgi yra linkęs nepilnamečiais laikyti asmenis iki 18 metų amžiaus³⁸.

Čekijoje baudžiamosios atsakomybės subjektais gali būti nepilnamečiai nuo 15 iki 17 metų amžiaus³⁹, o Rusijoje tokių asmenų amžius nustatytas nuo 14 iki 18 metų⁴⁰.

Teisės literatūroje nepilnamečio samprata paprastai yra tapatinama su vaiko ar paauglio sampratomis. 1989 m. lapkričio 20 d. priimtos Jungtinių Tautų (toliau - JT) vaiko teisių konvencijos 1 straipsnyje sakoma, kad “vaiku laikomas kiekvienas žmogus, neturintis 18 metų, jei pagal taikomą įstatymą jo pilnametystė nepripažinta anksčiau”⁴¹. Vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymo⁴² 2 straipsnyje yra įtvirtinta: “Vaikas yra žmogus neturintis 18 metų, išskyrus atvejus, kai

³⁷ Drakšienė A., Drakšas R. *Nepilnamečių baudžiamoji atsakomybė. Antroji pataisyta ir papildyta laida*. Vilnius, 2008. P. 32.

³⁸ Socialinės problemos. Straipsnis: *požiūris į nepilnamečius teisės pažeidėjus*. Prieiga per internetą: <http://socialissues.wiseto.com/Topics/JuvenileOffenders/>

³⁹ Уголовный кодекс Чехии. Науч. ред. и предисловие д.ю.н., проф. В.В. Орехова. Перевод с чешского Е.Е. Мироновой. - СПб.: Издательство "Юридический центр Пресс". 2002.

⁴⁰ Уголовный кодекс Российской Федерации: официальный текст. Москва, 2004.

⁴¹ *Valstybės žinios*, 1995, Nr. 60-1501

⁴² *Ibidem*, 1996, Nr. 33-807; 2003, Nr. 38-1685..

įstatymai numato kitaip”. naujajame Švietimo įstatyme⁴³ yra vartojamos sąvokos “ikimokyklinio amžiaus vaikai”, “mokyklinio amžiaus vaikai”, “mokiniai” ir kt. Lietuvos Respublikos Seimo (toliau – Seimas) 1996 m. birželio 27 d. nutarimu patvirtintoje Valstybinėje jaunimo politikos koncepcijoje asmenų nuo 16 iki 29 metų grupė yra vadinama jaunimu⁴⁴.

Civilinėje teisėje asmenys iki 18 metų taip pat yra vadinami nepilnamečiais. Antai LR civilinio kodekso (toliau – CK) 2.5 straipsnyje yra įtvirtinta, kad visiškas civilinis veiksnumas atsiranda asmeniui sulaukus pilnametystės, t. y. kai jam sukanka 18 metų. Nepilnamečiai nuo 14 iki 18 metų turi santykinį veiksnumą. Jie gali sudaryti sandorius turėdami tėvų ar rūpintojų sutikimą. Sudaryti nedidelius buitinius sandorius ir disponuoti savo gaunamomis pajamomis bei turtu, įgytu iš šių pajamų, jie gali be tėvų ar rūpintojų sutikimo. Paminėtina, kad nepilnametis sulaukęs 16 metų gali būti teismo tvarka pripažintas visiškai veiksniu (emancipuojamas), jeigu yra pakankamas pagrindas leisti jam savarankiškai įgyvendinti visas civilines teises ar vykdyti pareigas. Nepilnamečiai iki 14 metų turi labai mažos apimties civilinį veiksnumą (sandorius jų vardu sudaro tėvai arba jų globėjai).

LR darbo kodekso (toliau - DK) 13 straipsnio 2 dalyje nustatyta, kad visiškas darbinis teisnumas ir veiksnumas atsiranda asmeniui, sukakusiam 16 metų. Tačiau darbdavys turi teisę priimti į darbą ir jaunesnius asmenis, t. y. nepilnamečius nuo 14 iki 16 metų. Tokiais atvejais priimamas į darbą nepilnametis turi turėti gimimo liudijimą, mokyklos, kurioje mokosi, taip pat vieno iš tėvų ar kito vaiko atstovo pagal įstatymą raštišką sutikimą bei vaiko sveikatą prižiūrinčio gydytojo leidimą. Taigi DK taip pat yra įtvirtinta nepilnamečio samprata⁴⁵.

Nepilnamečio sąvoka baudžiamajame įstatyme dažniausiai vartojama tais atvejais, kai kalbama apie nusikalstamą veiką padariusį asmenį, taip pat ir tais atvejais, kai įstatymų leidėjas nori specialiai pabrėžti, kad įstatymu ginami būtent šios kategorijos asmenų interesai. Mažamečio ir vaiko sąvokos dažniausiai vartojamos tais atvejais, kai kalbama apie nukentėjusiojo nuo nusikalstamos veikos asmens teisių apsaugą. Nepilnamečio sąvoka baudžiamojoje teisėje yra siauresnė nei civilinės teisės doktrinoje, ji apima tik asmenis, nesulaukusius pilnametystės, bet sulaukusius baudžiamosios atsakomybės amžiaus. Nepilnamečių baudžiamosios atsakomybės amžiaus ribos yra nustatytos BK13 straipsnyje “Amžius, nuo kurio asmuo atsako pagal baudžiamuosius įstatymus”, jame nurodyta, kad pagal baudžiamuosius įstatymus atsako asmenys, kuriems iki nusikaltimo ar baudžiamojo nusižengimo padarymo buvo suėję 16 metų. Išskirtiniais atvejais baudžiamojon atsakomybėn yra traukiami nepilnamečiai nuo 14 iki 16 metų. Jie baudžiami

⁴³ *Ibidem*, 1998, Nr. 67-1940.

⁴⁴ *Ibidem*, 1996, Nr. 65-1537; 1997, Nr. 65-1559.

⁴⁵ *Valstybės žinios*, 2002-06-26, Nr. 64-2569.

tik už nusikalstamas veikas, nurodytas BK 13 straipsnio 2 dalyje. Nepilnamečiai, jaunesni nei 14 metų už baudžiamuosius įstatymus neatsako⁴⁶.

Taigi įstatymų leidėjas įtvirtinęs nepilnamečio apibrėžimą, kartu nustato ir tam tikras ribas tarp nepilnametystės ir pilnametystės. Šios grupės asmenims nustatoma ir išskirtinė teisinė apsauga, kuri siejama su išskirtiniais nepilnamečio asmenybės bruožais, jo socialinėmis savybėmis ir su nepalankių išorinių veiksnių įtaka, daroma nepilnamečiui. Todėl baudžiamajame įstatyme atsirado nepilnamečio asmenybės sąvoka (anksčiau ji buvo tik baudžiamosios teisės doktrinoje ir kriminologijoje).

Nepilnamečio asmenybės sąvoka nagrinėjama kriminologijos moksle dažniausiai apibūdinama taip: tai – nepilnamečio, padariusio nusikalstamą veiką, asmenybė, su visais jai būdingais bendrais bruožais, ypatumais ir prieštaravimais⁴⁷.

Taigi apibendrinus galima teigti, kad nepilnamečio, kaip baudžiamosios atsakomybės subjekto sąvoka yra sudėtinga ir plati, o ją išaiškinti padeda ne tik baudžiamosios teisės teorija ir praktika, bet ir kitų teisės šakų šaltiniai. Atskleisti nepilnamečio, kaip baudžiamosios atsakomybės subjekto specifiškumą padeda ir kriminologijos mokslas. Taip pat lyginant su kitomis užsienio valstybėmis, pastebima, kad nepilnametis užima išskirtinę vietą baudžiamosios atsakomybės subjektų grupėje. Nors nagrinėjamosiose šalyse pastebimi nepilnamečių amžiaus skirtumai, tačiau bendriausia prasme nepilnamečiais, kaip baudžiamosios atsakomybės subjektais, laikomi asmenys, nesulaukę 18 metų, bet sulaukę amžiaus nuo kurio gali traukiami baudžiamojon atsakomybėn.

⁴⁶ Drakšienė A., Drakšas R. *Nepilnamečių baudžiamoji atsakomybė. Antroji pataisyta ir papildyta laida*. Vilnius, 2008. P. 35.

⁴⁷ Drakšienė A., Michailovič I. *Kriminologijos žinytas*. Vilnius, 2008. P. 24.

4. NEPILNAMEČIŲ BAUDŽIAMOSIOS ATSAKOMYBĖS PRIELAIDOS

4.1 AMŽIUS

Svarbiausios nepilnamečių baudžiamosios atsakomybės prielaidos yra jų amžiaus nulemtas biologinio brendimo proceso ypatumai ir šio amžiaus tarpsnio asmenų sąmonės lygis, jų gebėjimas atlikti naujus socialinius vaidmenis. Dar XIX a. F. Lizstas yra pabrėžęs: “Reikia prisiminti, kad įstatymas reikalauja ne suvokti nubaudimą (lygiai taip pat ir suvokti ne teisėtumą), bet protinės brandos, būtinos šiam suvokimui <...>. Kartu reikalaujama tokio laipsnio išmanymo, kuris būtinas būtent šiam konkrečiam veiksmui”⁴⁸

Baudžiamoji atsakomybė nepilnamečiams gali būti taikoma tik pasiekus tokį jų asmenybės vystymosi lygį, kai jie draudimus ir liepimus įsisąmonina kaip tam tikrus visuomenės reikalavimus ir tampa pajėgūs valdyti savo elgesį. Nepilnamečio asmenybės vystymasis tiesiogiai susijęs su jo amžiumi. Asmens amžius yra pagrindinis objektyvusis nusikalstamos veikos sudėties požymis, apibūdinantis asmenį, padariusį nusikalstamą veiką ir trauktiną baudžiamojon atsakomybėn⁴⁹.

Šiuolaikinėje baudžiamojoje teisėje vaikystės amžiaus asmenų baudžiamosios atsakomybės klausimas nekliamas. Daugelyje valstybių (pvz. Graikijoje, Ispanijoje, Lietuvoje, Rusijoje, Vokietijoje ir kt.) pripažįstama, kad asmenys iki 12 metų dar neturi tokių asmeninių savybių, kurios leistų juos pripažinti pakaltinamais baudžiamosios teisės požiūriu⁵⁰.

Pagal asmenybės formavimosi laipsnį Lietuvoje paauglystės amžių yra įprasta skirstyti į jaunesnįjį (12-13 metų) ir vyresnįjį (14-17 metų). Vyresniojo amžiaus paauglių akiratis yra kur kas platesnis nei jaunesniojo paauglystės amžiaus asmenų. Jie geriau orientuojasi savo aplinkoje, supranta daugelį savo veiksmų pavojingumą ir gali juos valdyti, todėl įstatymų leidėjas naujojo BK 13 straipsnio 2 dalyje nustatė, kad asmenys nuo 14 metų amžiaus privalo atsakyti už savo veiksmus pagal baudžiamuosius įstatymus. Kartu jis, atsižvelgdamas į vyresniojo paauglystės amžiaus asmenybės ypatumus, gerokai susiaurino pavojingų veikų, už kurias nepilnametis atsako įstatymų nustatyta tvarka, ratą. Minėtą atsakomybę lemia veikų pavojingumas ir nepilnamečio asmenybės socialiniai psichologiniai ypatumai. Pagrindinis kriterijus, kuriuo rėmėsi įstatymų leidėjas, yra visiems akivaizdus baudžiamajame įstatyme išvardytų nusikalstamų veikų pavojingumas ir neteisėtumas⁵¹. Todėl daroma prielaida, kad vyresniojo paauglystės amžiaus asmenybės ypatumai jau yra tokie, kad paaugliai gali visiškai suvokti ir įsisąmoninti konkrečius baudžiamojo įstatymo nustatytus draudimus.

Psichologijos mokslas įrodė, kad riba, skirianti vieną paauglystės amžiaus tarpsnį nuo kito ir juo labiau pilnamečius (nuo 18 metų) nuo nepilnamečių, yra sąlygiška. Nepaisant to, formaliai

⁴⁸ Лист Ф. Учебник уголовного права: общая часть. Москва. 1903. С. 178.

⁴⁹ Piesliakas V. Lietuvos baudžiamoji teisė. Pirmoji knyga. Baudžiamasis įstatymas ir baudžiamosios atsakomybės pagrindai. Justitia, 2006. P. 302.

⁵⁰ Drakšienė A., Drakšas R. Nepilnamečių baudžiamoji atsakomybė. Antroji pataisyta ir papildyta laida. Vilnius, 2008. P. 45.

⁵¹ *Ibidem*, p. 45.

nustatyti baudžiamosios atsakomybės amžiaus ribas yra būtina, nes antraip patraukiant asmenį baudžiamajon atsakomybėn atsirastų galimybė reikštis subjektyvizmui. Be to, paprastai reakcija į skirtingų amžiaus tarpsnių nepilnamečių padarytas nusikalstamas veikas yra skirtinga. Tai, kad nuo 14 metų amžiaus nepilnamečiai atsako tik už konkrečiai BK 13 straipsnio 2 dalyje išvardytas nusikalstamas veikas, leidžia teigti, jog įstatymų leidėjas pripažįsta tik santykinį vyresniojo paauglystės amžiaus asmenų pakaltinamumą. Kartu jis, atsižvelgdamas į vyresniojo paauglystės amžiaus asmenybės ypatumus, gerokai susiaurino pavojingų veikų, už kurias nepilnametis atsako įstatymo nustatyta tvarka, ratą. Įstatyme pateiktas veikų sąrašas yra išsamus ir negali būti plačiau taikomas⁵².

Antai, baudžiamosios teisės praktikoje buvo atveju, kai nusikalstamą veiką padarė asmuo 16 m. (t.y. tinkamas baudžiamosios teisės subjektas), tačiau teisės psichiatrinės, psichologinės, narkologinės ekspertizės išvadose buvo nurodyta, kad įtariamasis yra žemo protinio išsivystymo, jo socialinė ir emocinė branda atitinka 11-12 m. vaiko amžių. Šiuo atveju nebuvo aišku, ar toks asmuo gali būti tinkamas baudžiamosios atsakomybės subjektas. Tačiau Aukščiausias Teismas 2001 m. gruodžio 4 d. nutartyje pažymėjo, kad „nuteistojo menkas intelektas, socialinė ir emocinė branda neturi reikšmės amžiaus ribai ir neatleidžia jo nuo baudžiamosios atsakomybės už padarytas pavojingas veikas“⁵³.

Daugelio šalių BK nustato minimalią ir viršutinę arba bendrąją baudžiamosios atsakomybės amžiaus ribas. Minimali amžiaus riba reiškia, kad galima patraukti asmenį baudžiamajon atsakomybėn, tačiau dėl jo amžiaus yra taikomos tam tikros išimtys. Viršutinė, arba bendroji amžiaus riba reiškia, kad taikoma visiška baudžiamoji atsakomybė be jokių išimčių.

Pastaruoju metu visame pasaulyje didėjant nusikalstamumo grėsmei daugėja ir norinčiųjų keisti minimalią baudžiamosios atsakomybės amžiaus ribą. Kartu pabrėžiama, kad riba pasirinkus jaunesnį baudžiamosios atsakomybės amžių bus nuraminta visuomenė ir geriau patenkinti nukentėjusių asmenų poreikiai. Pavyzdžiui, Čekijos Respublikoje, vis dar galioja 1961 metų baudžiamasis kodeksas. 2009 metų sausį šioje valstybėje buvo nagrinėjamas naujas baudžiamojo kodekso projektas, kuriuo buvo ketinama numatyti daug svarių pakeitimų. Vieni iš šių pakeitimų buvo susiję su nepilnamečių baudžiamosios atsakomybės amžiumi, kurį buvo siekta sumažinti nuo 15 iki 14 metų. Tokie pakeitimai, pagal Čekijos Respublikos Teisingumo ministrą, Pavelą Nemečą, buvo nulemti tuo, kad nepilnamečiai nusikaltėliai sugeba padaryti nusikalstamas veikas labai apgalvotai. O priemonės, kuriomis padaro tas veikas, vis tampa panašesnės į „suaugusiųjų“ nusikaltimo padarymo priemones. Visą tai įrodė ne kas kita, o ilgametė šalies patirtis⁵⁴.

⁵² *Ibidem*, p. 46.

⁵³ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2001 m. gruodžio 4 d. nutartis Nr. 2K-1066/2001.// http://www.lat.lt/4_tpbuletiniai/senos/nutartis.aspx?id=20031.

⁵⁴ Čekijos teisingumo ministro, Pavelo Nemečo interviu „Čekijos radijai“: prieiga per internetą: <http://www.radio.cz/ru/statja/73285>

Taigi amžiaus riba, nuo kurios galima baudžiamoji atsakomybė ir iki kurios derėtų taikyti švelnesnes baudžiamojo įstatymo normas, darbe aptartų valstybių yra skirtinga. Paminėtina, kad Lenkijoje ir Rusijoje yra nustatytos dvi amžiaus ribos, nuo kurių nepilnamečiai gali būti traukiami baudžiamojon atsakomybėn. Lenkijoje yra tokios amžiaus ribos⁵⁵:

Asmenys 15 - 16 metų	Asmenys 17 - 18 metų
Gali būti patraukti baudžiamojon atsakomybėn už Lenkijos BK konkrečiai išvardintus nusikaltimus. Be to, teismas, gali jiems paskirti ne daugiau kaip 2/3 numatytos maksimalios bausmės ribos suaugusiems. Teismas taip pat, atsižvelgdamas į tokio asmens amžių, gali žymiai sušvelninti bausmę	Gali būti patraukti baudžiamojon atsakomybėn bendra tvarka. Tačiau šiems asmenims gali būti paskirtos auklėjamojo arba pataisomojo pobūdžio priemonės, kurios nepriskiriamos prie bausmių, arba gydymas, jeigu tai sąlygota bylos aplinkybėmis, asmens protinio ir psichinio išsivystymo lygiu, gyvenimo sąlygomis ir pan. (Lenkijos BK 10 str. 4 d.).

O Rusijoje nepilnamečius įprasta skirstyti į tokias amžiaus grupes: 14 - 15 ir 16 - 17 metų asmenys.

Įdomu būtų panagrinėti JAV nepilnamečių baudžiamosios atsakomybės ypatumus, susijusius su amžiaus ribomis, nuo kurių taikoma baudžiamoji atsakomybė. Čia baudžiamosios atsakomybės amžius nustatomas pagal kiekvienos valstijos galiojančius įstatymus. Dažniausiai amžiaus riba, nuo kurios gali atsakyti nepilnamečiai už padarytas nusikalstamas veikas yra nuo 14 iki 16 metų. Štai pagal Minesotos valstijos Baudžiamąjį Kodeksą vaikai, kurie dar nesulaukė 14 metų amžiaus negali atsakyti pagal baudžiamuosius įstatymus. Tai galima spręsti iš Lietuvos neiįprastos minėtos valstijos BK straipsnio formuluotės, kurioje preziumuojama, kad “vaikai jaunesni kaip 14 metų nesugeba padaryti nusikaltimus”⁵⁶ (*Children under the age of 14 years are incapable of committing crime*). Tačiau jau nuo 14 iki 18 metų nepilnamečiai visiškai atsako už padarytus nusikaltimus. Tai reiškia, kad būtent nuo 14 metų amžiaus nepilnamečiai visiškai supranta savo nusikalstamus veiksmus ir gali už juos atsakyti. Pagal Minesotos valstijos baudžiamojo kodekso 609.055 straipsnį išskiriama ir nepilnamečių nuo 16 iki 18 metų asmenų grupė, kuriems gali būti taikoma baudžiamoji atsakomybė už sunkių nusikaltimų padarymą⁵⁷. Žemiausią amžiaus ribą numato Kolorado ir Luizianos valstijos. Pagal šių valstijų įstatymus baudžiamoji atsakomybė kyla asmenims, kuriems veikos padarymo metu jau buvo suėję 10 metų. Kartu reikėtų pažymėti ir tai, kad visose JAV

⁵⁵ *Penal Code of the Republic Poland*, 1997. prieiga per internetą:

<http://www.lexadin.nl/wlg/legis/nofr/eur/lxwepol.htm>

⁵⁶ Minesotos valstijos įstatymų rinkinys: prieiga per internetą: <https://www.revisor.leg.state.mn.us/statutes>

⁵⁷ Ten pat.

valstijose nepilnamečių baudžiamosios bylos nagrinėjamos specialiose nepilnamečių teismuose, tik išskirtiniais atvejais, bylą gali nagrinėti šeimos ar bendrosios kompetencijos teismai.

Kai kuriose kitose šalyse baudžiamoji vaikų atsakomybė taikoma gana anksti, pvz.: Airijoje ir Šveicarijoje – nuo 7 metų, Jungtinėje Karalystėje – nuo 10 metų, Nyderlanduose – nuo 12 metų, Graikijoje – nuo 13 metų, tačiau laisvės atėmimo bausme gali būti baudžiami tik vyresnio amžiaus nepilnamečiai. Minėto amžiaus vaikų baudžiamasis persekiojimas paprastai nutraukiamas ir, siekiant išsiversti be baudžiamųjų sankcijų, poveikio priemonės jiems taikomos ikiteisminėse institucijose, todėl yra paplitęs susitaikymas arba mediacija, įvairios globos formos ir pan. Taigi yra pasirinktas diversijos (angl. *diversion*) metodas, kuris pabrėžia baudžiamajai justicijai alternatyvių poveikio priemonių taikymą⁵⁸

Reikia paminėti, kad amžius yra labiausiai diskutuotinas baudžiamosios atsakomybės pagrindas. Kiekviena valstybė individualiai nusprendžia, kokio amžiaus sulaukęs asmuo yra tiek socializuotas, kad iš jo galima būtų reikalauti atitinkamo elgesio, ir, jeigu jis nesilaiko nustatytų elgesio taisyklių, taikyti jam atitinkamas poveikio priemones. Taigi kiekviena valstybė yra laisva įvertinti, nuo kurio minimalaus amžiaus asmuo gali būti baudžiamosios atsakomybės subjektu. Pvz., Anglijoje asmenį patraukti baudžiamojon atsakomybėn galima jam sulaukus 10 metų. Yra laikomasi pozicijos, kad tokio amžiaus asmuo yra pakankamai subrendęs. Iki šio amžiaus asmuo yra laikomas neveiksniu (*not. capable of crime*)⁵⁹ ir jam negali būti taikomos jokios teisinės prievartos priemonės.

Yra daug kritikos dėl tokios žemos baudžiamosios atsakomybės amžiaus ribos. Bet šios valstybės istoriniai faktai liudija, kad anksčiau, nepilnamečiai buvo laikomi subrendusiais atsakyti prieš baudžiamąjį įstatymą vos jiems sulaukus 7 metų. Tik priėmus Vaikų ir jaunimo įstatymą 1933 m. (*Children and Young Persons Act*) ši riba buvo padidinta iki 8 m., o 1963 m. priėmus minėto įstatymo pakeitimą, padidinta iki dabartinės amžiaus ribos⁶⁰. Bet tokia baudžiamosios atsakomybės amžiaus riba yra pateisinama, atsižvelgus į šios valstybės teisinę tradicijas.

Taip pat, kaip ir Lietuvoje, Anglijoje išskiriamos tam tikros amžiaus grupės, pagal kurias nepilnamečiams taikomos skirtingos baudžiamosios teisės poveikio priemonės⁶¹.

⁵⁸ Drakšienė A., Drakšas R. *Nepilnamečių baudžiamoji atsakomybė. Antroji pataisyta ir papildyta laida*. Vilnius, 2008. P. 48.

⁵⁹ *Criminal Litigation & Sentencing*. Inns of Court School of Law, 2001/2002. P. 128.

⁶⁰ Philip S. J. *Introduction to English Law; twelfth Edition*. London, 1989. P. 106-108.

⁶¹ *Criminal Litigation & Sentencing*. Inns of Court School of Law, 2001/2002. P. 321.

NEPILNAMEČIAI (JUVENILE)	JAUNI PILNAMEČIAI (YOUNG ADULTS)
1. Vaikai (<i>children</i>) - 10–13 m. amžiaus; 2. Jauni asmenys (<i>young person</i>) - 14–17 m.	18–20 metų

Pavyzdžiui, Švedijoje baudžiamosios atsakomybės amžius yra 15 metų. Asmenys iki 18 m. gali būti įkalinti tik išimtiniais atvejais. Paprastai jiems turėtų būti skiriama nepilnamečio globa (*the care of the young*)⁶². Panaši praktika taikoma ir Čekijos Respublikoje. Šioje valstybėje nustatyta minimali nepilnamečio patraukimo baudžiamojon atsakomybės amžiaus riba, kuri yra 15 metų. Priklausomai nuo amžiaus, nepilnamečiai ten skirstomi į tam tikras specifines amžiaus grupes⁶³:

Vaikai (children)	Nepilnamečiai teisės pažeidėjai (the juvenile offenders)	Jauni nepilnamečiai (young adults)
Jaunesni už 15 metų (jie nėra traukiami baudžiamojon atsakomybėn)	Veikos padarymo metu jau buvo suėję 15 metų	Veikos padarymo metu jau buvo suėję 18 metų bet ne vyresni kaip 21 metų asmenys.

Apibendrinant galima teigti, kad valstybėse minimali amžiaus riba siejama su asmens socialine branda, deklaruojant, kad asmenybės vystymosi lygis yra toks, kad gerai įsisąmoninami draudimai ir liepimai kaip tam tikri visuomenės reikalavimai ir asmenys tampa pajėgūs valdyti savo elgesį. Skirtingo amžiaus įtvirtinimas yra siejamas su skirtinga valstybių kultūra, tradicijomis ir kitais aspektais.

Remiantis amžiumi ne tik asmenys traukiami baudžiamojon atsakomybėn, bet ir diferencijuojamos bausmės. Taip pat reikia pažymėti, kad beveik visos aptartos valstybės išskiria 18-21 m. asmenų grupę, kuriai gali būti taikomi nepilnamečių baudžiamosios atsakomybės ypatumai. Visose aptartose valstybėse galimybė taikyti nepilnamečių justicijos normas yra siejama su šios grupės asmenų socialine branda, kuri turi prilygti nepilnamečiams.

⁶² Factsheet. Ministry of Justice. Sweden, 2006.// <http://www.sweden.gov.se/content/1/c6/07/16/92/68d81cee.pdf>

⁶³ Versta iš autorės Valkova H. Jugendstrafrechtsreform in Tschechien. *Jugend, Gesellschaft und Recht im neuen Jahrtausend*. Moenchengladbach: Forum Verlag Godesberg GmbH, 2003, 525 s.

4.2 PAKALTINAMUMAS

Baudžiamosios atsakomybės pagrindas – padaryta baudžiamojo įstatymo uždrausta, pavojinga ir baustina veika. Kiekvieno tyrimo pradžioje pirmiausia išsiaiškinamas *actus reus* (nusikalstamas veiksmas), paskui įvertinama, ar padarytoji veika yra žmogaus elgesys (ar jis nėra gamtos reiškinyje arba gyvūno elgesys), ar toks žmogaus elgesys yra pavojingas, ar jis uždraustas baudžiamojo įstatymo. Kartu būtina nustatyti, ar asmens elgesys buvo valingas, kokie siekiami ar pageidaujami jo padariniai. Nuostata *actus non facit reum nisi mens sit rea* (veika nėra nusikalstama, jei nėra nusikalstamas sumanymas) daugelyje pasaulio šalių ir teisės sistemų galioja jau daugelį metų. Ji geriausiai atspindi nusikalstamos veikos subjektyviosios pusės išraišką, asmens psichinį santykį su nusikalstama veika. Savo ruožtu *mens rea* (nusikalstamas sumanymas) yra būtinas nusikalstamos veikos elementas ir kartu su *actus reus* turi būti įrodytas prieš paskiriant žmogui įstatymo sankcijoje nustatytą poveikio priemonę. Baudžiamosios teisės doktrinoje pabrėžiama, kad būtent *mens rea* sujungia visus subjektyviuosius nusikalstamos veikos požymius: kaltę, jos formas, subjekto amžių ir pakaltinamumą⁶⁴. JAV baudžiamojoje teisėje baudžiamoji atsakomybė taip pat yra grindžiama dviem principais – tai *actus reus* ir *means rea*. Baudžiamajai atsakomybei atsirasti būtini abu šie elementai. Tik griežtos atsakomybės nusikaltimams nereikalaujama *means rea*. Čia pakanka nustatyti tik *actus reus*⁶⁵.

Nepilnamečiui patraukti baudžiamojon atsakomybėn nepakanka vien to, kad jis yra sulaukęs baudžiamajame įstatyme nustatyto amžiaus ir jo padaryta veika buvo uždrausta baudžiamojo įstatymo, galiojusio nusikalstamos veikos padarymo metu (BK 2 straipsnio 1 dalis), nes kiekvienas asmuo atsako ne apskritai už padarytą nusikalstamą veiką, bet už kaltai padarytą nusikalstamą veiką. J. Wesselsas teigia: “Kaltės ir atsakomybės principo pagrindas – tai žmogaus sugebėjimas laisvai ir teisingai nuspręsti, kas yra teisė ir neteisėtumas. Tik tuo atveju, jei egzistuoja ši sprendimo laisvė, kaltinimo pareiškimas kaltininkui turi prasmę”⁶⁶.

Pažymėtina, kad nei dabartinis, nei iki šiol galiojęs Lietuvos baudžiamieji kodeksai nepateikia pakaltinamumo apibrėžimo, o pagrindinį dėmesį skiria nepakaltinamumui. Kai kurie autoriai mano, kad Lietuvoje turėtų būti įdiegtas atskiras pakaltinamumo institutas, kurio pagalba bus galima reikalauti socialiai atsakingo elgesio tik iš tokių nepilnamečių, kurie yra pakankamai subrendę, kad galėtų suvokti visuomenėje vyraujančias normas ir pagal šį suvokimą veikti⁶⁷. Todėl manytina, kad pakaltinamumas yra esminė baudžiamosios atsakomybės prielaida.

⁶⁴ Baudžiamoji teisė: bendroji dalis, 2001. P. 200-201.

⁶⁵ A.Nevera. JAV Baudžiamoji teisė ir procesas. Prieiga per internetą:

http://www.mruni.lt/mru_lt_dokumentai/katedros/baudziamosios_teises_katedra/paskaitos/jav_bt.doc

⁶⁶ Wesels J. Baudžiamoji teisė: bendroji dalis: baudžiamoji veika ir jos struktūra. Vilnius, 2003. P. 127.

⁶⁷ G.Sakalauskas, S.Gečėnienė, A.Jatkevičius, I.Michailovič. Vaikų ir jaunimo baudžiamoji atsakomybė: užsienio šalių patirtis. Vokietija, Austrija, Olandija, Lenkija, Estija, Rusija. „Teisės problemos“. 2000. Nr. 3-4, P. 5-120.

Teisės doktrinoje paprastai pateikiama tokia pakaltinamumo sąvoka: pakaltinamumas – tai asmens sugebėjimas suprasti savo veiksmus ir juos valdyti⁶⁸. Rusų autorius Michejevas mano, kad pakaltinamumas yra asmens gebėjimas nusikaltimo darymo metu suvokti ir valdyti savo veiksmus (arba neveikimą); jis lemia galimybę asmenį pripažinti kaltu padarius nusikalstamą veiką ir už tai patraukti jį baudžiamojon atsakomybėn.⁶⁹

Traukiamo baudžiamojon atsakomybės fizinio asmens pakaltinamumas yra preziumuojamas, tačiau būna tokių atvejų, kai kyla abejonų dėl nepilnamečio psichinio visavertiškumo iki nusikalstamos veikos padarymo, darant nusikalstamą veika ar po jos. Tokių įtarimų pagrindas gali būti tiek išorinė kaltininko išvaizda, tiek įvairios pažymos apie buvimą psichoneurologijos dispanserio įskaitoje, taip pat liudytojų parodymai apie elgesį darant nusikalstamą veiką. Esant mažiausių įtarimų šiuo pagrindu byloje visada skiriama teismo psichiatrinė ekspertizė. Būtent tokiais atvejais turi būti nustatomas pakaltinamumas, siekiant įvertinti nusikalstamos veikos subjekto galimybę konkrečioje situacijoje visa apimtimi suvokti savo veiksmų esmę ir jiems vadovauti⁷⁰.

Jei asmuo veikia nesąmoningai, t.y. neturi valios laisvės, jis negali atsakyti už padarytą veiką. Todėl naujojo LR BK 17 straipsnyje yra nustatyta, kad asmuo yra nepakaltinamas jeigu darydamas šio kodekso uždraustą veiką jis dėl psichikos sutrikimo negalėjo suvokti jos pavojingumo arba valdyti savo veiksmų. Įprastai tokiose situacijose baudžiamosios teisės doktrinoje teigiama, kad asmuo veikia be kaltės. Toks nepilnamečiai negali suvokti ir jam taikomos baudžiamajame įstatyme numatytos poveikio priemonės esmės⁷¹.

Pavyzdžiui, Lenkijos teisėje kaltė suprantama kaip nusikaltimo, o ne nusikaltimo sudėties požymis. Be to, lenkų baudžiamosios teisės doktrina kaltę nagrinėja kiek kitaip negu mūsų. Čia kaltė nagrinėjama dviem lygiais – kaip nusikaltimo elementas ir nusikaltimo subjektyviosios pusės kontekste kaip kaltės forma. Tai labai artimas vokiškajai doktrinai požiūris. Lenkų autorius A.Voisekas pabrėžia, kad kaltė atlieka dvi funkcijas – ji yra baudžiamosios atsakomybės pagrindas, bei bausmės skyrimo kriterijus. Kai kalbama apie kaltę, kaip nusikaltimo elementą, tai šia prasme Lenkų BK nėra grindžiamas psichologine kalte. Kaltės apibrėžimas paliekamas doktrinai ir teismų praktikai. Profesoriaus A.Voiseko nuomone čia naudojama normatyvinė kaltės samprata ir konkrečiai dvi jos rūšys – kompleksinė ir grynoji. Kompleksinė kaltė traktuojama kaip įstatymo nustatytas (įvertintas) psichinis santykis su veika. O grynoji kaltė aiškinama kaip priekaištas asmeniui, padariusiam tyčinę ar neatsargią veiką. Priekaištas yra grindžiamas asmens

⁶⁸ *Baudžiamoji teisė: bendroji dalis*, 2001. P. 188.

⁶⁹ Михеев Р. И. *Проблема вменяемости и не вменяемости в советском уголовном праве*. Владивосток, 1983. С. 49.

⁷⁰ Drakšienė A., Drakšas R. *Nepilnamečių baudžiamoji atsakomybė. Antroji pataisyta ir papildyta laida*. Vilnius, 2008. P. 50-51.

⁷¹ *Ibidem*, p. 51.

pakaltinamumu, subrendimu, taip pat būtinybe elgtis teisėtai. Tačiau kaltės priskyrimas asmeniui pagrįste priklauso nuo atitinkamo amžiaus pasiekimo, veikos padarymo tyčia ar dėl neatsargumo, suvokimas arba galėjimas suvokti savo veikos neteisėtumo⁷².

Kaip buvo minėta, panašiai pakaltinamumo klausimai sprendžiami Vokietijoje. Pavyzdžiui, Vokietijos BK 20 paragrafe pirmiausiai pabrėžiama asmens kaltė. Jame nustatyta: „Be kaltės veikia tas, kuris veikos padarymo metu dėl liguisto psichikos sutrikimo, dėl esminio sąmonės sutrikimo arba dėl silpnaprotystės, arba dėl kitos sunkios psichikos anomalijos yra nepajėgus suvokti savo veiksmų neteisėtumo arba pagal šį suvokimą veikti“⁷³. Tai yra pakaltinamumo sąvoka, kuri taikoma bendrai visiems asmenims. Tačiau Jaunimo teismo įstatyme yra dar pateikta jaunuolio pakaltinamumo sąvoka, kuri nurodo, jog baudžiamąja tvarka jaunuolis atsako tik tada, kai veikos padarymo metu jis savo doroviniu ir protiniu išsivystimu yra pakankamai subrendęs, kad suvoktų savo veikos neteisėtumą ir veiktų pagal šį suvokimą⁷⁴. Ši sąvoka leidžia manyti, kad teismas kiekvienu konkrečiu atveju privalo patikrinti jaunuolio brandos laipsnį ir jo galimybę atsakyti už kaltai padarytą veiką. Pagal Vokietijos baudžiamąją teisę jaunuoliais laikomi asmenys, kuriems veikos padarymo metu buvo ne jaunesni kaip 14 metų ir ne vyresni kaip 18 metų amžiaus.

Pagal Rusijos Federacijos Baudžiamojo Kodekso 21 str. 1 dalį, „neatsako pagal baudžiamuosius įstatymus asmuo, kuris darydamas visuomenei pavojingą veiką, buvo nepakaltinamas, t. y. negalėjo suvokti savo veiksmų (arba neveikimo) faktinio pobūdžio ir visuomeninio pavojingumo arba dėl chroniškos psichikos ligos, laikino psichikos sutrikimo, silpnaprotystės arba kitokios liguistos psichinės būsenos vadovauti jiems“⁷⁵. Šis įstatymas, kaip ir Lietuvoje, vienodai taikomas tiek nepilnamečiams, tiek ir suaugusiems. Taip pat be medicininio nepakaltinamumo kriterijaus šis įstatymas pabrėžia ir juridinį kriterijų (asmens gebėjimas suvokti savo veiksmus). Juridinis ir medicininis nepakaltinamumo kriterijai pabrėžiami ir Lietuvos BK.

Kad asmenį pripažintų nepakaltinamu, teismas turi įvertinti du kriterijus: medicininį ir juridinį⁷⁶. Juridinis nepakaltinamumo kriterijus baudžiamajame įstatyme apibrėžtas taip: „negalėjo suvokti veikos pavojingumo ar valdyti savo veiksmus“⁷⁷. Siekiant išsiaiškinti dėl kokių priežasčių asmuo negalėjo suvokti ir valdyti savo veiksmų, reikia nustatyti medicininį nepakaltinamumo kriterijų, kuris paaiškina asmens protinės veiklos sugebėjimus.

Tik vieno iš kriterijų buvimas nėra pakankamu pagrindu asmenį pripažinti nepakaltinamu. Taip yra dėl to, kad, pavyzdžiui, esant tam tikroms ribiniams asmenybės sutrikimams (rus.

⁷² A.Nevera. *Lenkijos Respublikos Baudžiamoji teisė ir procesas*. Prieiga per internetą:

http://www.mruni.lt/mru_lt_dokumentai/katedros/baudziamosios_teises_katedra/paskaitos/lenkijosbt.doc.

⁷³ *Strafgesetzbuch mit Beäubungsmittel*. München, 1981.

⁷⁴ *Jugendrecht*. München, 1997.

⁷⁵ *Уголовный кодекс Российской Федерации: официальный текст*. Москва, 2004.

⁷⁶ Prapiestis J., Švedas G., Abramavičius A. [et al] *LR baudžiamojo kodekso komentaras I-IV dalys*. Vilnius, Teisinės informacijos centras, 2004. P. 114-115.

⁷⁷ V.Piesliakas. *Lietuvos baudžiamoji teisė. Pirmoji knyga. Baudžiamasis įstatymas ir baudžiamosios atsakomybės pagrindai*. Justitia, 2006. P. 325-330.

*пограничное состояние, angl. Borderline personality disorders (BPD)), kurie priskiriami prie psichikos susirgimų, asmuo gali suprasti savo veiksmus ir kontroliuoti juos*⁷⁸.

Nustatinėjant medicininį nepakaltinamumo kriterijų yra kreipiamasi į medicinos specialistus (dažniausiai psichiatrus). Medikai teigia, kad psichika - tai smegenų funkcija atspindinti aplinką ir reguliuojanti organizmo sąveiką su ta aplinka. Jie pabrėžia, kad psichikos sutrikimai sergant įvairiomis psichikos ligomis yra nevienodo sunkumo. Jie klasifikuojami pagal 10-os redakcijos Tarptautinę statistinę ligų ir sveikatos problemų klasifikaciją (TLK-10), patvirtintą sveikatos apsaugos ministro 1996 m. spalio 28 d. įsakymu Nr. 542 "Dėl 10-tos redakcijos Tarptautinės statistinės ligų ir sveikatos problemų klasifikacijos (TLK-10) įvedimo"⁷⁹

Svarbu pažymėti, kad nepilnamečiai maždaug nuo 14 iki 18 metų amžiaus praeina sunkų psichologinio vystimosi kelią. Ir būtent šiuo laikotarpiu svarbu yra tiksliai nustatyti, ar keliančios abejonę nepilnamečio psichologinės problemos yra sukeltos būtent jo psichikos sutrikimais (kaip psichikos ligos) ar tik jo, kaip nepilnamečio asmenybės, psichinio vystimosi atsilikimu. Lietuvos teisės doktrinoje pabrėžiama, kad tais atvejais, kai asmens psichinė veikla sutrinka dėl kitokių priežasčių, pvz., susijaudinimo, pykčio, charakterio bruožų ir pan., medicininio nepakaltinamumo kriterijaus nėra. Panašiai siūloma vertinti ir tuos atvejus, kai psichika sutrinka dėl socialinės degradacijos⁸⁰. Šis probleminis klausimas tinkamai sureguliuotas Vokietijos baudžiamojoje teisėje, kur svarstant nepakaltinamumo problemą dėmesys yra atkreipiamas ir į didelį sąmonės sutrikimą dėl išsekimo, pervargimo, visiško apsvaigimo nuo alkoholio ir pan.

Kaip teigia V. Piesliakas, asmens pripažinimas nepakaltinamu turi reikšmės tik jo baudžiamajai atsakomybei. Asmuo pripažintas nepakaltinamu negali būti traukiamas baudžiamajon atsakomybėn. Už padarytą veiką jam taikomos tik priverčiamosios medicinos priemonės, kurios, nors ir yra numatytos Baudžiamajame kodekse (98 straipsnyje), nėra nei baudžiamosios atsakomybės priemonės, nei baudžiamojo poveikio priemonės. Jų taikymas neatitinka bausmės paskirties (tikslų), įtvirtintos BK 41 straipsnyje, nes jų tikslas yra ne nubausti, o pagydyti žmogų⁸¹.

Apibendrinant galima teigti, kad pakaltinamumo institutas yra labai svarbūs, vertinant, ar asmuo yra tinkamas baudžiamosios atsakomybės subjektas ir jam gali kilti teisinės pasekmės. Tačiau Lietuvoje kaip ir kitose užsienio šalyse įstatymų leidėjas pateikia tik bendrą nepakaltinamumo sąvoką. O pakaltinamumo institutas lieka nesureglamentuotas. Nors kai kurių autorių nuomone Lietuvai yra būtina įdiegti atskirą pakaltinamumo institutą, kadangi pakaltinamumas yra esminė nepilnamečių baudžiamosios atsakomybės prielaida.

⁷⁸ Анто́нян Ю.М. *Преступное поведение и психические аномалии* / Под ред. В.Н. Кудрявцева. М.: Спарк, 1998. С. 125.

⁷⁹ Lietuvos Respublikos Baudžiamojo kodekso komentaras: bendroji dalis. Vilnius, 2004. P. 114

⁸⁰ Baudžiamoji teisė: bendroji dalis, 2001.P. 190.

⁸¹ V.Piesliakas. Lietuvos baudžiamoji teisė. Pirmoji knyga. Baudžiamasis įstatymas ir baudžiamosios atsakomybės pagrindai. Justitia, 2006. P. 327.

4.3 RIBOTAS PAKALTINAMUMAS

Greta nepakaltinamumo sąvokos naujajame BK įvesta nauja sąvoka – ribotas pakaltinamumas. Pagal BK 18 straipsnio 1 dalį teismas pripažįsta asmenį ribotai pakaltinamu, jeigu darydamas BK uždraustą veiką tas asmuo dėl psichikos sutrikimo, kuris nėra pakankamas pagrindas pripažinti jį nepakaltinamą, negalėjo visiškai suvokti pavojingo nusikalstamos veikos pobūdžio ar valdyti savo veiksmų. Pažymėtina, kad riboto pakaltinamumo institutas, kaip ir nepakaltinamumo institutas turi įtakos nepilnamečių atleidimui nuo baudžiamosios atsakomybės ir bausmės skyrimui.

Daugelio užsienio valstybių baudžiamuosiuose įstatymuose taip pat atsižvelgiama į riboto pakaltinamumo būseną. Pagal riboto pakaltinamumo reikšmę visas valstybes galima klasifikuoti į tris grupes. Į pirmąją grupę įeina Švedija, Olandija, Danija, kur ribotas pakaltinamumas yra atleidimo nuo bausmės pagrindas. Antrąją grupę sudaro Vokietija, Japonija, Šveicarija, kur ribotas pakaltinamumas yra bausmės švelninimo pagrindas. Trečioji grupė - tai buvusios VDR ir TSRS valstybės, kuriose ribotas pakaltinamumas buvo atsakomybę lengvinanti aplinkybė. Lietuva priskiriama prie antrosios valstybių grupės, kadangi pripažinus asmenį ribotai pakaltinamą, įstatyme numatyta galimybė skirti bausmę švelninti⁸².

Pavyzdžiui, Vokietijos BK 21 paragrafe yra nurodyta, kad tais atvejais, kai asmens gebėjimas suvokti savo veiksmų neteisėtumą arba veikti pagal šį suvokimą dėl 20 paragrafe nurodytų priežasčių (liguisto psichikos sutrikimo, esminės sąmonės sutrikimo, silpnaprotystės ar kitos psichikos anomalijos) yra smarkiai sumažėjęs, jam gali būti paskirta švelnesnė bausmė. Riboto pakaltinamumo institutas numatytas taip pat ir Danijos, Nyderlandų bei kitų šalių baudžiamuosiuose įstatymuose⁸³.

Tačiau Rusijos Federacijos Baudžiamasis kodeksas riboto pakaltinamumo sampratos (*ограниченная вменяемость*) neįtvirtina, o tik BK 22 straipsnyje duoda tokią sąvoką - psichikos sutrikimas, ne naikinantis pakaltinamumo (*психическое расстройство, не исключяющее вменяемости*). Manoma, kad BK įtvirtinus riboto pakaltinamumo sąvoką, asmens dalinis savo veiksmų suvokimas ir sugebėjimas juos valdyti dėl psichikos sutrikimų visada turėtų būti nagrinėjami kaip aplinkybė, švelninanti baudžiamąją atsakomybę. Tai galima būtų argumentuoti tuo, kad asmenys su psichinėmis anomalijomis visada palaiko “adekvatų ryšį su išoriniu pasauliu”, o psichinis sutrikimas negali būti laikomas esminiu faktoriumi įtakojančiu nepilnamečio nusikalstamą elgesį; taip pat psichinių sutrikimų įtaką asmens elgesiui tam tikrose konkrečiose

⁸² Drakšienė A., Drakšas R. *Nepilnamečių baudžiamoji atsakomybė. Antroji pataisyta ir papildyta laida*. Vilnius, 2008. P. 64.

⁸³ *Ibidem*, p. 64-65.

situacijose gali būti jam iš anksto žinoma. Todėl tikslinga asmens daromų veiksmų savikontrolė kai kuriais atvejais gali užkirsti kelią „patekimui į tam tikras pavojingas“ situacijas⁸⁴.

Kaip ir nepakaltinamumo atveju, norint įrodyti, kad asmuo yra ribotai pakaltinamas, būtina nustatyti medicininį (biologinį) ir juridinį (psichologinį) kriterijus. Tik reikia paminėti, kad medicininis riboto pakaltinamumo kriterijus yra daug platesnis nei nepakaltinamumo atveju. Jį gali sudaryti ir psichinės veiklos sutrikimai, sudarantys nepakaltinamumo medicininį kriterijų, ir kitos psichinės patologijos formos, pavyzdžiui, charakterio nukrypimai, ribinės būsenos ir pan.

Juridinis riboto pakaltinamumo kriterijus reiškiasi tuo, kad toks asmuo dėl psichikos sutrikimu tik iš dalies gali suvokti savo veiksmų esmę ir tik iš dalies sugeba juos valdyti. Todėl teismas turi įvertinti, ar nepilnametis yra pakankamai psichiškai ir doroviškai subrendęs, kad galėtų suvokti veikos neteisėtumą, jos pobūdį⁸⁵.

Lietuvos Aukščiausiasis teismas frustracijos⁸⁶ būklę 2006 m. vasario 7 d. baudžiamojoje byloje įvardija kaip pagrindą pripažinti asmenį ribotai pakaltinamu. Nors pati būklė medicininio požiūriu nėra įvardijama kaip diagnozė, tačiau, Lietuvos Aukščiausiojo Teismo teigimu, dėl jauno kaltininko amžiaus, dėl persekiojimo ir grasinimų baimės, jam buvo sukelta tokia psichinė būsena, dėl kurios jis negalėjo visiškai suvokti savo veiksmų ir jų valdyti⁸⁷. Lietuvos kriminologė doc. dr. A. Drakšienė pažymi, kad dėl nepilnamečio frustracijos gali ne tik pakisti jo asmenybės bruožai, bet ir atsirasti įvairių charakterio nuokrypių ir įvairių neurozių, psychopatija ir kt.⁸⁸. Todėl manytina, kad teismų praktika visiškai pagrįstai pripažįsta asmens ribotą pakaltinamumą ir dėl jo frustracijos būsenos.

Pagal BK 93 straipsnį nepilnametis, pripažintas ribotai pakaltinamu gali būti atleidžiamas nuo baudžiamosios atsakomybės, jeigu jis pirmą kartą padarė baudžiamąjį nusižengimą ar neatsargų arba nesunkų ar apysunkį tyčinį nusikaltimą. Atleidžiamam nuo baudžiamosios atsakomybės nepilnamečiui skiriamos auklėjamojo poveikio priemonės (bet ne priverčiamosios medicinos priemonės). Pažymėtina, kad BK XI skyriaus “Nepilnamečių baudžiamosios atsakomybės ypatumai” straipsniai, reglamentuojantys nepilnamečių baudžiamąją atsakomybę, visos BK

⁸⁴ Ситковская О.Д. Указ. соч. С. 73 - 75.

⁸⁵ D. Pūras. *Paskaitos VU MF 2 kurso studentams: Visuomenės Psichikos Sveikata*. Prieiga per internetą: http://www.mf.vu.lt/Documents/paskaitos/VPS_santrauka

⁸⁶ Frustracija - nemaloni įtempta psichinė būsena, kurią sukelia objektyviai neįveikiami arba išsivaizduojami sunkumai, trukdantys pasiekti tikslą, patenkinti poreikį; frustracija dažniausiai kyla nerandant priemonių tikslui pasiekti, netekus artimo žmogaus, praradus pasitikėjimą, po nesėkmės, konflikto; bet ne kiekviena kliūtis ją sukelia, dar svarbu, kokią jai reikšmę teikia žmogus. // *Tarptautinių žodžių žodynas*. Alma littera, 2001. P. 255.

Frustracija jokiū būdu ne atskiras psichikos sutrikimas. Tačiau asmenis, kurie sunkiai sugeba išverti frustraciją (t.y. jie turi žemą frustracijos tolerancijos slenkstį), ji gali pastūmėti įvykdyti nusikalstamą veiką. Vien tik žema frustracijos tolerancija retai gali būti laikoma riboto nepakaltinamumo priežastimi.// Dembinskas A. [et al] *Psichiatrija. Vaistų žinios*, 2003. P. 665-698)

⁸⁷ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2004 m. birželio 29 d. nutartis Nr. 2K-325/2004.//

http://www.Lietuvos_Aukščiausiasis_Teismas.lt/4_tpbiuleteniai/senos/nutartis.aspx?id=25458

⁸⁸ Drakšienė A. *Pakaltinamumas kaip nepilnamečių baudžiamosios atsakomybės prielaida*.// Teisė, 2006. Nr. 58. P. 54-67.

bendrosios dalies požiūriu yra specialiosios normos ir teismas pirmiausia turi taikyti jas. Tačiau tais atvejais, kai specialiosiomis normomis nepilnamečių atsakomybė nereglamentuota, gali būti taikomos bendrosios normos. Todėl, pripažinus nepilnametį ribotai pakaltinamu, neatmetama galimybė paskirti jam BK 98 straipsnyje numatytas priverčiamąsias medicinos priemones⁸⁹.

O kaip elgtis tada, kai nepilnametis, būdamas ribotai pakaltinamu ir jau kartą atleistas nuo baudžiamosios atsakomybės jis vėl padaro nesunkų ar apysunkį tyčinį nusikaltimą? Toks klausimas kyla nes BK 93 straipsnio nuostatomis, dar kartą atleisti nepilnametį nuo baudžiamosios atsakomybės nėra galimybės. Manytina, kad tokiam nepilnamečiui bausmė gali būti švelninama remiantis BK 59 straipsnio normomis. Asmuo, padaręs sunkų ar labai sunkų nusikaltimą ir teismo pripažintas ribotai pakaltinamu, atsako pagal baudžiamąjį įstatymą, tačiau vadovaujantis BK 59, 90 ir 91 straipsniais, bausmė jam gali būti švelninama⁹⁰.

Taigi galima daryti išvadą, kad riboto pakaltinamumo institutas turi nemažą svarbą sprendžiant nepilnamečių baudžiamosios atsakomybės klausimus, taip pat vertinant, ar asmuo yra tinkamas baudžiamosios atsakomybės subjektas ir jam gali kilti teisinės pasekmės. Ribotai pakaltinamas nepilnametis gali būti pripažįstamas ne tik dėl psichinės ligos, bet ir dėl frustracijos būsenos.

⁸⁹ Drakšienė A., Drakšas R. *Nepilnamečių baudžiamoji atsakomybė. Antroji pataisyta ir papildyta laida*. Vilnius, 2008. P. 70.

⁹⁰ *Ibidem*, p. 71.

5. BAUDŽIAMOSIOS TEISĖS POVEIKIO PRIEMONĖS

5.1 AUKLĖJAMOJO POVEIKIO PRIEMONĖS

Vienas iš nepilnamečių baudžiamosios atsakomybės ypatumų yra auklėjamojo poveikio priemonės. Jos yra sudedamoji nepilnamečiams taikomų baudžiamųjų teisinių sankcijų sistemos dalis. Pagal Lietuvos BK 82 str. auklėjamojo poveikio priemonės, kurios gali būti skiriamos nepilnamečiui teisės pažeidėjui yra:

- 1) įspėjimas;
- 2) turtinės žalos atlyginimas arba jos pašalinimas;
- 3) nemokami auklėjamojo pobūdžio darbai;
- 4) atidavimas tėvams ar kitiems fiziniams ar juridiniams asmenims, kurie rūpinasi vaikais, ugdyti ir prižiūrėti;
- 5) elgesio apribojimas;
- 6) atidavimas į specialią auklėjimo įstaigą.

Pagal 2007 m. birželio 28 d. BK 82 straipsnio pakeitimus, kuriuos sugriežtino nepilnamečių baudžiamąją atsakomybę, minėtos auklėjamojo poveikio priemonės gali būti skiriamos tik tokiam nepilnamečiui, kuris padarė baudžiamąjį nusizengimą ar nusikaltimą ir buvo atleistas nuo baudžiamosios atsakomybės ar bausmės⁹¹

Auklėjamojo poveikio priemonės nepilnamečiams gali skirti tik teismas ir tik už tokias veikas, kurios baudžiamajame įstatyme, galiojusiame nusikalstamos veikos padarymo metu (BK 2 straipsnis), buvo uždraustos. Teismas nepilnamečiui gali paskirti ne daugiau kaip tris tarpusavyje suderintas auklėjamojo poveikio priemonės. Šių poveikio priemonių taikymas yra viena iš baudžiamosios atsakomybės realizavimo formų. Lietuvoje asmenims, nesulaukusiems 14 metų, auklėjamojo poveikio priemonės taiko ne teismas, bet kitos institucijos. Šiuo klausimu 2007 m. birželio 28 d. buvo priimtas specialus Vaiko minimalios ir vidutinės priežiūros įstatymas (įsigaliojo nuo 2008 m. sausio 1 d.), reglamentuojantis auklėjamojo poveikio priemonių taikymą nepilnamečiams, kurie padarė nusikaltimo ar baudžiamąjį nusizengimo požymių turinčią veiką, tačiau nebuvo sulaukę amžiaus, nuo kurio asmuo atsako pagal baudžiamuosius įstatymus.

Pagal tai, kaip juridiskai įvertinama nepilnamečio padaryta veika, Lietuvoje auklėjamojo poveikio priemonės gali būti:

- 1) kriminalinės bausmės alternatyva, kai nepilnametis atleidžiamas nuo bausmės, arba

⁹¹ Valstybės žinios, 2007, Nr. 81-3313

2) pataisymo ir ugdymo priemonė, kai nepilnametis atleidžiamas nuo baudžiamosios atsakomybės⁹².

Taikant minėtas auklėjamojo poveikio priemones siekiama ne nubaudimo, bet jauno žmogaus elgesio kryptingumo ir jo vertybių sistemos reguliavimo, taip pat nepilnamečio asmenybės korekcijos ir jos resocializacijos.

Siekiant atskleisti nepilnamečiams taikomos auklėjamojo poveikio priemonės turinį ir paskirtį, aptarsime kiekvieną atskirai.

Įspėjimas yra švelniausia auklėjamojo poveikio priemonė, kuri gali būti skiriama nepilnamečiui kaip savarankiška priemonė arba kartu su kitomis panašiomis priemonėmis. Įspėjimas gali būti skiriamas baudžiamąjį nusižengimą arba nusikaltimą padariusiam ir nuo baudžiamosios atsakomybės atleistam nepilnamečiui.

Pažymėtina, kad įspėjimas dažniausiai minimas ir užsienio šalių įstatymuose (pvz., Rusijos, Lenkijos). Pavyzdžiui, jis gali būti skiriamas tada, kai nepilnametis atsitiktinai padaro nusikalstamą veiką ir yra linkęs pasitaisyti, nuoširdžiai gailisi, supranta savo kaltę ir savo elgesio netinkamumą, pasižada dirbti, mokytis, gerai elgtis⁹³.

Įspėjimas teismo gali būti skiriamas tik tokiam asmeniui, kuris charakterizuojamas teigiamai. Teismas asmenį vertina atsižvelgdamas į jo elgesį keliais aspektais⁹⁴:

- elgesys prieš nusikaltimo padarymą;
- elgesys darant nusikalstamą veiką;
- elgesys po nusikalstamos veikos padarymo.

Teismas turi būti įsitikinęs, kad įspėjimas yra ta auklėjamojo poveikio priemonė, kuri turės pozityvios reikšmės jauno kaltininko asmenybei ir užkirs kelią tolesniam nusikalstamumui⁹⁵.

Autorės atliktos baudžiamųjų bylų analizės metu buvo pastebėta, kad teismas viename iš savo nuosprendžių⁹⁶ sprendimą skirti įspėjimą motyvavo tuo, kad „kaltinamasis nusikaltimo padarymo metu buvo neteistas, nusikalstamas veikas padarė būdamas nepilnametis, ketina įsidarbinti ir atlyginti žalą, todėl teismas turi pakankamą pagrindą manyti, kad bausmės tikslai gali būti pasiekti ir be realaus bausmės atlikimo“. Tokiu būdu teismas, atidėjęs E. S. bausmės vykdymą, paskyrė jam įspėjimą ir kitas auklėjamojo poveikio priemones. Taigi galima daryti išvadą, kad teismas, paskirdamas įspėjimą kaip vieną iš auklėjamojo poveikio priemonių, tikėjosi, jog tai padės

⁹² Drakšienė A., Drakšas R. *Nepilnamečių baudžiamoji atsakomybė. Antroji pataisyta ir papildyta laida*. Vilnius, 2008. P. 151.

⁹³ *Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso komentaras: bendroji dalis*. P. 438.

⁹⁴ Jatkevičius A. *Nepilnamečių smurtinio nusikalstamumo prevencija*. Daktaro disertacijos santrauka. Socialiniai mokslai, teisė, 2003.// <http://www.nplc.lt/lit/lit23/lit23santr.doc>

⁹⁵ Darbo su nepilnamečiais, esančiais regionų pataisos inspekcijų teritorinių padalinių įskaitoje, suvestinė.// http://www.kalejimudepartamentas.lt/?item=vkl_at_kt&lang=1

⁹⁶ Baudžiamoji byla Nr. 10-1-00377-07.

pozityviai paveikti jauną kaltininko asmenybę ir bus užkirstas kelias tolesniems jo nusikalstamiems veiksams.

Pagal BK 83 straipsnio 2 dalį teismas, skirdamas nepilnamečiui šią auklėjamojo poveikio priemonę, turėtų raštu išaiškinti jam galimas teises pasekmes, jeigu jis padarytų naujų nusikalstamų veikų. Pavyzdžiui, teismas nuteistąjį nepilnametį išpėtų, kad jeigu jis, būdamas jau kartą teistas už baudžiamojo nusižengimo padarymą, vėl padarytų panašią nusikalstamą veiką, jam galėtų būti paskirta daugiau griežtesnių auklėjamojo poveikio priemonių arba bausmė.

Vieni autoriai (A. Drakšienė, R. Drakšas) mano, kad pirmą kartą teisiamo nepilnamečio išpėjimą galima derinti kartu su visomis kitomis auklėjamojo poveikio priemonėmis. Tačiau kai kurie kiti autoriai (A. Jatkevičius) abejoja, ar tikslinga kartu paskirti švelniausią ir griežčiausią auklėjamojo poveikio priemonę – išpėjimą ir atidavimą į specialią auklėjimo įstaigą⁹⁷. Autorės manymu, pirmą kartą paskiriant išpėjimą, kaip vieną iš auklėjamojo poveikio priemonių, galima būtų derinti su visomis panašiomis auklėjamojo poveikio priemonėmis, išskyrus paskutinę, griežčiausią priemonę – atidavimą į specialią auklėjimo įstaigą. Ši nuomonė visų pirma grindžiama išpėjimo, kaip pačios švelniausios auklėjamojo poveikio priemonės, turinio aiškinimu. Kaip jau buvo minėta, jeigu nepilnametis, būdamas jau kartą teistas už baudžiamojo nusižengimo padarymą, vėl padarytų panašią nusikalstamą veiką, jam galėtų būti paskirta daugiau griežtesnių auklėjamojo poveikio priemonių arba bausmė. Būtent apie tokias galimas teises pasekmes turi išaiškinti (išpėti) teismas pagal BK 83 straipsnio 2 dalį. Tačiau išpėjimo paskirimas kartu su atidavimu į specialią auklėjimo įstaigą logiškai yra neįmanomas, nes atidavimas į specialią auklėjimo įstaigą pati savaime jau yra pati griežčiausia auklėjamojo poveikio priemonė ir abiejų poveikio priemonių paskirimas būtų netikslingas. Tačiau pagal BK 88 straipsnio 3 dalį, atidavimas į specialią auklėjimo įstaigą gali būti skiriamas nepilnamečiui kaip savarankiška poveikio priemonė arba kartu su išpėjimu ar turtinės žalos atlyginimu arba jos pašalinimu.

LR BK auklėjamojo poveikio priemonių sąrašo antroje vietoje, yra išskiriamas **turtinės žalos atlyginimas arba jos pašalinimas**. Ši poveikio priemonė numatyta bei gali būti taikoma ir pagal kitų šalių nepilnamečių baudžiamąją atsakomybę reglamentuojančius įstatymus (Rusijos, Čekijos, Lenkijos).

BK 84 straipsnio 1 dalyje nustatyta, kad turtinės žalos atlyginimas arba jos pašalinimas skiriamas tik tuo atveju, kai nepilnametis turi lėšų, kuriomis savarankiškai disponuoja, arba padarytą žalą gali pašalinti savo darbu. Žalos atlyginimas nukentėjusiam asmeniui svarbus kaip žmogaus teisių apsaugos užtikrinimas.

Pabrėžtina, kad Lietuvos baudžiamojoje teisėje nėra pripažįstama trečiųjų asmenų baudžiamoji atsakomybė, todėl įstatymų leidėjas nustatė, kad turtinės žalos atlyginimas arba jos

⁹⁷ Drakšienė A., Drakšas R. *Nepilnamečių baudžiamoji atsakomybė*. Vilnius, 2007. P. 150.

pašalinimas gali būti skiriamas tik tuomet, kai nepilnamečis turi lėšų, kuriomis savarankiškai disponuoja arba nusikalstama veika padarytą žalą gali pašalinti savo darbu.

Pagal Anglijos teisę teismas gali kaip auklėjamojo poveikio priemonę skirti įpareigojimą atlyginti žalą. Tai reglamentuojantis įstatymas imperatyviai nurodo, kad teismas kiekvieną kartą atsižvelgdamas į bylos aplinkybes, turi analizuoti šios priemonės pritaikymo galimybes. Be to (kaip ir Lietuvoje) žalos atlyginimo dydis priklauso ir nuo kaltininko materialinės padėties. Bet priešingai nei Lietuvoje, Anglijoje yra numatyta teismo teisė įpareigoti nepilnamečio iki 16 m. tėvus sumokėti už savo vaiką, o atsižvelgdamas į bylos aplinkybes, teismas gali įpareigoti tėvus sumokėti už nepilnamečį, kuris yra 16 - 17 metų⁹⁸.

JAV nepilnamečių baudžiamuosiuose įstatymuose žalos atlyginimo samprata, palyginus su kitomis analizuojamomis valstybėmis, yra aiškinama plačiau. Čia suteikiamos plačios galybės nepilnamečiui atlyginti tokią padarytą žalą, kokią jis yra pajėgus sumokėti arba suteikiama žalos atlyginimo galimybė ne piniginiu, o bet kuriuo kitu tinkamu būdu (*order the child to make restitution to the victim of his offense in an amount he can afford to pay or provide in a suitable manner for the cost or damage he caused*)⁹⁹. Teismas, paskirdamas šią poveikio priemonę nepilnamečiui palieka ne tik didelę pasirinkimo laisvę bet ir garantuoja nukentėjusiojo teisių apsaugą.

Pabrėžtina, kad pagal Lietuvos teisę atlyginti turtinę žalą arba ją pašalinti nepilnamečiui gali būti paskirta tais atvejais, kai jis savanoriškai jos neatlygino nei ikiteisminio tyrimo metu, nei nagrinėjant bylą teisme¹⁰⁰.

Kaip rodo autorės atlikta baudžiamųjų bylų analizė, turtinę žalą, dar nepasibaigus baudžiamosios bylos nagrinėjimui teisme, savanoriškai atlygino 19 iš 25 nepilnamečių. Vilniaus miesto 1-ojo Apylinkės teismo 2009 m. sausio 29 dienos priimtu sprendimu¹⁰¹, pasakyta, jog tai, kad kaltininkas savo noru atlygino padarytą žalą nėra pakankamas pagrindas atidėti jam paskirtos bausmės vykdymą, kadangi tai iš esmės nepaneigia jo nusikalstamų veikų pavojingumo. Pažymėtina, kad nepilnamečiui, kaltinamam šioje byloje jau 2 kartus (savanoriškai atlyginus turtinę žalą) buvo atidėtas bausmės vykdymas, tačiau tai nekludė jam nusikalsti bausmės vykdymo atidėjimo metu.

Manytina, jog įpareigojimu atlyginti materialinę žalą siekiama, kad asmenys nuo 14 iki 18 metų amžiaus (o BK 81 straipsnio 2 dalyje numatytais atvejais – ir asmenys, kuriems nusikalstamos veikos padarymo metu buvo suėję 18 metų, tačiau nebuvo suėję 21 metai) kuo geriau įvertintų

⁹⁸ *Criminal Litigation & Sentencing*. Inns of Court School of Law, 2001/2002. P. 322-323.

⁹⁹ Conn. General Assembly, Office of Legislative Research Report 94-R-1013. *Juvenile Sanctions*. Prieiga per internetą: <http://www.211ct.org/InformationLibrary/Documents/Juvenile%20Sanctions%20fj.asp>

¹⁰⁰ Drakšienė A., Drakšas R. *Nepilnamečių baudžiamoji atsakomybė. Antroji pataisyta ir papildyta laida*. Vilnius, 2008. P. 160.

¹⁰¹ Vilniaus miesto 1-ojo Apylinkės teismo baudžiamoji byla Nr. 10-1098-270/08

padarytos nusikalstamos veikos pasekmes, suprastų savo kaltę ir atlygintų patys savo pastangomis ir jėgomis pašalintų padarytą žalą. Be to, tai yra būdas nepilnamečiui savo pastangomis kiek galima atlyginti nukentėjusiajam padarytą skriaudą ir susitaikyti su juo¹⁰².

Reikia pažymėti, kad nuo 2003 iki 2006 m. nagrinėjamos poveikio priemonės paskirimas sumažėjo daugiau nei 70 procentų¹⁰³. 2007 metais atlyginti turtinę žalą buvo įpareigoti 20 nepilnamečių, 2008 metais – 23 nepilnamečiai¹⁰⁴. Taigi galima daryti išvadą, kad kiekvienais metais žalos atlyginimas skiriamas vis rečiau. Tai būtų galima paaiškinti remiantis tuo faktu, kad 16 – 17 m. nepilnamečiai retai turi savo asmeninių lėšų, o reikalavimas atlyginti turtinę žalą yra tiesiogiai siejamas su nepilnamečio asmenine prievole. Tačiau pagal CK 6.276 str. 2 d. tais atvejais, kai 14 – 17m. asmuo neturi turto ar uždarbio, kurio pakaktų jo padarytai žalai atlyginti ir atitinkamą žalos dalį turi atlyginti jo tėvai ar rūpintojas, jei neįrodo, kad žala atsirado ne dėl jų kaltės. Bet baudžiamojo kodekso komentaro autoriai teigia, kad „teismas neturėtų tokios priemonės taikyti nepilnamečiui, neturinčiam lėšų, kuriomis savarankiškai disponuoja, arba negalinčiam padarytos žalos pašalinti savo darbu, kadangi toks žalos atlyginimo būdas, kai auklėjamojo poveikio priemonę įvykdo ne pats nepilnametis, neatitiktų BK 80 straipsnyje numatytos nepilnamečių baudžiamosios atsakomybės ypatumų paskirties“¹⁰⁵. Toks požiūris atsispindi ir teismų praktikoje. Teisus yra ir A. Jatkevčius, teigiantis, kad nusikalstama veika padarytos žalos atlyginimas savo lėšomis arba jos pašalinimas savo darbu turi didelį auklėjamąjį poveikį. Tačiau dėl šios nuostatos neatmetama nepilnamečio galimybė prašyti draugų, tėvų, giminaičių ar kitų asmenų pagalbos vykdant šią auklėjamojo poveikio priemonę¹⁰⁶. Pavyzdžiui, jis gali prašyti artimųjų padėti sutaisyti sugadintą daiktą, skolintis pinigų jei nepakanka lėšų žalai atlyginti. Dėl tokių nepilnamečio veiksmų ši auklėjamojo poveikio priemonė negali būti laikoma neįvykdyta arba netinkamai įvykdyta.

Grįžtant prie auklėjamojo poveikio priemonių tarpusavio suderinamumo klausimo, reikėtų paminėti, kad nagrinėjama poveikio priemonė gali būti paskirta nepilnamečiui kaip savarankiška auklėjamojo poveikio priemonė arba kartu su kitomis tarpusavyje suderintomis auklėjamojo poveikio priemonėmis, tačiau kaip minėta, remiantis BK 82 straipsnio 2 dalimi, nepilnamečiui negali būti paskirta daugiau kaip trys auklėjamojo poveikio priemonės, kurios turi būti tarpusavyje suderintos. Ši norma praktikoje gali būti panaudota ne visais atvejais. Pavyzdžiui sunku yra įsivaizduoti, kaip nagrinėjama poveikio priemonė gali būti paskirta kartu su įpareigojimu dirbti nuo

¹⁰² Drakšienė A., Drakšas R. *Nepilnamečių baudžiamoji atsakomybė*. Vilnius, 2007. P. 153.

¹⁰³ Žiūrėti lentelę Nr. 3.

¹⁰⁴ Nacionalinės Teismų Administracijos pateiktų metinių ataskaitų duomenys.

¹⁰⁵ Prapiestis J., Švedas G., Abramavičius A. [et al] *Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso komentaras. Bendroji dalis (1-98 straipsniai)*. Teisinės informacijos centras, 2004. P. 440-441.

¹⁰⁶ Drakšienė A., Drakšas R. *Nepilnamečių baudžiamoji atsakomybė. Antroji pataisyta ir papildyta laida*. Vilnius, 2008. P. 161.

20 iki 100 valandų, kadangi kartu jos būtų sunkiai įvykdomos. Šalinti padarytą turtinę žalą sunku ir gyvenant specialioje auklėjimo įstaigoje.

Apibendrinant galima teigti, kad turtinės žalos atlyginimas arba jos pašalinimas užtikrina socialinės taikos atstatymą ir nukentėjusiojo teisių apsaugą. Todėl turėtų būti taikoma visais atvejais, kai tai yra įmanoma atsižvelgus į bylos aplinkybes ir kaltininko materialinę padėtį.

Nemokami auklėjamojo pobūdžio darbai yra trečias punktas auklėjamojo poveikio priemonių sąrašė, kurios tikslas yra padėti nepilnamečiui pakeisti gyvenimo būdą ir elgesį derinant baudimą už padarytą nusikalstamą veiką su jo asmenybės ugdymu, auklėjimu. Nemokami darbai – tai nesudėtingi darbai, kuriems nereikalingas specialus pasirengimas. Teismas įpareigoja asmenį neatlygintinai, laisvu nuo darbo ar mokymosi laiku atlikti visuomenei neatlygintino pobūdžio darbus, nesulygtus darbo ar kitokia sutartimi. BK 85 straipsnio 1 dalyje nustatyta, kad nemokami auklėjamojo pobūdžio darbai skiriami nuo 20 iki 100 valandų sveikatos priežiūros, globos ir rūpybos ar kitose valstybinėse ar nevalstybinėse įstaigose ar organizacijose, kuriose darbas gali turėti auklėjamąjį pobūdį. Tai kad minėti darbai privalo turėti auklėjamąjį pobūdį nusako nagrinėjamos poveikio priemonės tikslai.

Ši auklėjamojo poveikio priemonė pasižymi tuo, kad teismas *ex officio* negali nuspręsti dėl šios priemonės skyrimo nepilnamečiui, nes turi būti gautas nepilnamečio sutikimas (BK 85 straipsnis 2 dalis), kuris yra reikalingas dėl dviejų priežasčių. Visų pirma, tik asmeniui sutikus, galima tikėtis, kad jis pats norės pasikeisti ir tuo atveju pakeis savo antisocialinį elgesį. Antra, asmens savanoriškas sutikimas eliminuoja Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos 4 str. 2 d. nuostatų pažeidimą, t.y. „niekas negali būti verčiamas dirbti priverčiamąjį ar privalomąjį darbą“. Tačiau įdomiausia yra tai, kad tokia situacija, kai nepilnametis nesutinka dirbti auklėjamojo pobūdžio darbus, LR BK nereglamentuojama.

Remiantis 2005-2008 metų statistinėmis duomenimis¹⁰⁷, nustatyta, kad 2006 metais nemokami auklėjamojo pobūdžio darbai buvo skirti 128 nepilnamečiams, 2007 metais - 64 nepilnamečiams, o 2008 metais – tik 42 nepilnamečiams. Šie skaičiai rodo, kad teismai šią auklėjamojo poveikio priemonę nepilnamečiams taiko vis rečiau.

Analizuojant nepilnamečių baudžiamosios atsakomybės ypatumus pagal užsienio teisę, tikslingiausia būtų išskirti kelias valstybes, kuriose skirtingai suprantama ir taikoma analizuojama poveikio priemonė.

Vokietijoje nemokami darbai yra numatyti kaip nurodymas (*Arbeitsleistungen zu erbringen*) ir kaip įpareigojimas (*Auflagen*). Šios priemonės taikymas yra labai plačiai paplitęs, tai viena seniausiai taikomų priemonių nepilnamečiams. Po Jaunimo teismo įstatymo pakeitimo 1991 m. šią priemonę galima paskirti ir kaip įpareigojimą (pataisos priemonę). Sprendimas grindžiamas tuo,

¹⁰⁷ Žiūrėti lentelę Nr.2.

kad baudžiamojo teisingumo jaunimui vykdymo praktikoje iškilų poreikis turėti tokią priemonę ne vien kaip auklėjimą, bet ir turėti galimybę ją skirti tuo atveju, kai jaunuoliui juo nubaudimu turi būti parodyta, jog jis turi prisiimti atsakomybę už padarytą nusikaltimą¹⁰⁸. Šiuo atveju nemokami darbai turi daugiau baudžiamąjį poveikį nei auklėjimą.

Reikia pažymėti, kad iš visų darbe nagrinėjamų šalių tik Rusijos BK nagrinėjamos auklėjamojo poveikio priemonės nenumato.

Taigi apibendrinant galima daryti išvadą, kad įstatymo leidėjo tikslas - padėti nepilnamečiui pakeisti gyvenimo būdą ir elgesį derinant baudimą už padarytą nusikalstamą veiką su jo asmenybės ugdymu, auklėjimu, nepasiekta, nes ši auklėjamojo poveikio priemonė nepilnamečiams retai taikoma praktikoje. Kai kurių analizuojamų šalių (Rusijos) baudžiamieji įstatymai nemokamų auklėjamojo pobūdžio darbų nenumatyto. Tačiau tik kai kurios valstybės (pvz., Vokietija) teigiamai vertina nagrinėjamą poveikio priemonę ir tinkamai ją įgyvendina.

Atidavimas tėvams ar kitiems fiziniams ar juridiniams asmenims, kurie rūpinasi vaikais, ugdyti ir prižiūrėti, yra išskirtinė auklėjamojo poveikio priemonė, taikoma nepilnamečiams. Išskirtinumas pasireiškia tuo, kad skirtingai nuo visų kitų aptartų auklėjamojo poveikio priemonių, šia priemone siekiama ne tik kontroliuoti nepilnamečio elgesį tam tikroje socialinėje aplinkoje, bet didinti resocializacijos ir adaptacijos šeimoje galimybes. Nes būtent tėvai turi didžiausią galimybę tinkamai paveikti nepilnamečio elgesį, jį pakoreguoti. Taip yra dėl to, kad vieni iš faktorių, įtakančių nepilnamečio nusikaltėlio asmenybės formavimąsi yra jo amžiaus ypatumai ir išoriniai neigiami veiksniai. Todėl tikimasi, kad nepilnamečių šeimoje sups tokia aplinka, kuri padėtų jam pakeisti gyvenimo būdą ir elgesį, sulaikys nuo naujų nusikalstamų veikų darymo. „Šeima yra svarbiausioji vaikų ugdymo institucija, svarbiausia mikroaplinka, kurioje vykdoma vaikų socializacija“¹⁰⁹. O nepatenkinus ar nepaisius asmenybės fundamentalių (biologinių, saugumo) ir psichologinių (prisirišimo, pagarbos, meilės) poreikių šeimoje, dažnas baudimas ankstyvoje vaikystėje tolygus asocialaus elgesio formavimuisi¹¹⁰.

BK 86 straipsnio 1 dalyje nustatyta, kad atidavimas tėvams arba kitiems fiziniams ar juridiniams asmenims, kurie rūpinasi vaikais, ugdyti ir prižiūrėti nustatomas nuo šešių mėnesių iki trejų metų, bet ne ilgiau kaip iki nepilnamečiui sueis 18 metų. Kiti fiziniai ar juridiniai asmenys baudžiamosios teisės teorijoje suprantami kaip tėviai, giminaičiai, globėjai, rūpintojai, taip pat šeimynos, valstybinės ar nevalstybinės vaikų globos ar rūpybos įstaigos, kitos įstaigos,

¹⁰⁸Lietuvos Respublikos vidaus reikalų ministerija Jungtinių Tautų Vystymo programa. *Nepilnamečių kriminalinė justicija*. Kvalifikacijos kelimo kursų paskaitų medžiaga, 2002. P. 169.

¹⁰⁹Šulsienė O. *Ar tvirtos mūsų šeimos?* Krikščioniškos minties, kultūros ir visuomenės laikraštis, 2005.// http://xxiamzius.lt/numeriai/2005/05/20/mraso_01.html

¹¹⁰Barkauskaitė M., Juodkaitė D. *Smurtiniai nepilnamečių nusikaltimai. Ugdymo problemos*. Mokslo darbai, 1998. P. 182.

besirūpinančios vaikais, užsiimančios jų ugdymu ir priežiūra¹¹¹. Taip pat atsižvelgiama ir į tai, ar šie subjektai, kurie sutinka ugdyti ir prižiūrėti nepilnamečių, nedaro jam neigiamos įtakos. Nemažiau svarbesne sąlyga yra galimybių sudaryti tinkamas sąlygas jo asmenybei ugdyti turėjimas. Jie taip pat turi sutikti teikti būtiną informaciją šios priemonės vykdymą kontroliuojančioms institucijoms. Visos šios sąlygos įtvirtintos BK 86 straipsnio 2 dalyje. Minėto straipsnio 2 dalies 2 punkte nustatyta esminė privaloma sąlyga, susijusi su nepilnamečio požiūriu ir interesais – nepilnamečis turi pats sutikti, kad jį ugdytų ir prižiūrėtų nurodyti asmenys, bei pasižadėti jų klausyti ir tinkamai elgtis.

Pažymėtina tai, kad įstatymų leidėjas neįpareigoja teismo pačiam surasti konkretų fizinį asmenį, kuris rūpinsis nepilnamečiu, jį ugdytų ir prižiūrės. Pasiūlymus gali teikti nepilnamečio atstovai pagal įstatymą ar savivaldybių vaiko teisių apsaugos tarnybos, kurios pagal pagrindines Vaiko teisių konvencijos nuostatas ir įstatymų nustatyta tvarka teisinėmis atstovauja vaikui, gindamos vaiko teises bei jo teisėtus interesus baudžiamosiose bylose organizuoja pagalbą socialinės rizikos šeimoms ir vaikams, rūpinasi be tėvų globos likusių vaikų globa (rūpyba)¹¹².

Remiantis 2005 – 2008 m. statistinėmis duomenimis, nustatyta, kad 2006 metais analizuojama poveikio priemonė buvo taikyta 57 nepilnamečiams, 2007 metais – 35 nepilnamečiams, o 2008 metais – 19 nepilnamečiams. Šių duomenų analizė leidžia manyti, kad Lietuvoje, teismas kasmet vis rečiau taiko šią auklėjamojo poveikio priemonę¹¹³.

Darbe analizuojamose užsienio valstybėse ši poveikio priemonė taip pat yra taikoma. Pavyzdžiui, pagal Rusijos teisę skiriant minėtą poveikio priemonę pagrindinis dėmesys skiriamas ne nubaudimui, bet vaiko auklėjimui ir rūpinimuisi juo, siekiant kuo mažiau apriboti laisvę. Panašiai yra ir JAV daugelyje valstijų, tačiau čia nepilnamečis neatiduodamas tėvams, o tik tokioms institucijoms ar įstaigoms, kurios, pagal įstatymus turi teisę rūpintis juo (*the court may place the delinquent child in the care of any institution or agency permitted by law to care for him*)¹¹⁴.

Elgesio apribojimas laikomas vienu iš griežtesnių auklėjamojo poveikio priemonių, kadangi taikant įpareigojimus ir draudimus, suvaržoma nepilnamečio veiksmų laisvė. Šitaip ribojant nepilnamečio laisvo elgesio formas ir ribas nepilnamečis sulaikomas nuo naujų nusikalstamų veikų darymo, pataisomas jo elgesys ir padedama jam reintegruoti visuomenėje.

LR BK 87 straipsnio 1 dalyje yra nustatyta, kad teismas nuo 30 dienų iki 12 mėnesių gali apriboti nepilnamečio elgesį. Šios poveikio priemonės terminas skaičiuojamas dienomis ir

¹¹¹ Prapiestis J., Švedas G., Abramavičius A. [et al] *Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso komentaras. Bendroji dalis (1-98 straipsniai)*. Teisinės informacijos centras, 2004. P. 444-446.

¹¹² Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2003 m. rugsėjo 18 d. nutarimu Nr. 1179 patvirtinta *Savivaldybių vaiko teisių apsaugos tarnybų veiklos tobulinimo programa*. – Valstybės žinios, 2003, Nr. 90-4076.

¹¹³ Žiūrėti lentelę Nr. 2.

¹¹⁴ Conn. General Assembly, Office of Legislative Research Report 94-R-1013. *Juvenile Sanctions*. Prieiga per internetą: <http://www.211ct.org/InformationLibrary/Documents/Juvenile%20Sanctions%20fj.asp>

mėnesiais. Kiekvieną kartą paskiriant šia poveikio priemonę teismas atsižvelgia į konkrečias bylos aplinkybes, padarytos nusikalstamos veikos sunkumą, nepilnamečio asmenybę ir kt.

Reikia pastebėti, kad daugelio išsivysčiusių užsienio šalių, tokių kaip Anglijos ir JAV, nepilnamečių baudžiamoji teisė nenumato tokios auklėjamojo poveikio priemonės. Tačiau kitos šalys, tokios kaip Rusija ir Lenkija sėkmingai taiko nepilnamečiams elgesio apribojimą, tik skiriasi šios poveikio priemonės pavadinimo formulavimas. Rusijoje tai vadinama “laisvalaikio apribojimas ir specialių nepilnamečio elgesio reikalavimų nustatymas”. Lenkijoje nepilnamečių bylų proceso įstatymo 6 straipsnis nustato tokia auklėjamojo poveikio priemonę (panašią į Lietuvoje taikomą elgesio apribojimą) - “įpareigojimas elgtis tam tikru būdu, pavyzdžiui, atlyginti padarytą žalą, atsiprašyti nukentėjusįjį, pradėti mokytis ar dirbti, nebendrauti su tam tikrais žmonėmis, nesilankyti tam tikrose vietose, nustoti vartoti alkoholį ar kitas svaiginamąsias medžiagas”. Be kita ko, visas auklėjamojo poveikio priemones pagal Lenkijos nepilnamečių bylų proceso įstatymą galima būtų rūšiuoti į tris grupes: a) priemonės, kurias vykdant nepilnametis paliekamas jo auklėjimo aplinkoje, - išpėjimas, įpareigojimas ir priežiūra; b) priemonės, susijusios su daliniu nepilnamečio aplinkos pakeitimu, - siuntimas į Darbo su jaunimu probacijos centrą ar profesinio rengimo instituciją; c) auklėjamosios priemonės, susijusios su visišku nepilnamečio aplinkos pakeitimu, - atidavimas į auklėjimo įstaigą, specialiąją globos įstaigą, įkurdinimas šeimoje¹¹⁵.

Pagal Lietuvos BK 87 str. 2 d. teismas gali nepilnamečiui skirti tokius įpareigojimus:

1. Būti namuose nustatytu laiku.
2. Mokytis, tęsti mokslą arba dirbti.
3. Įgyti tam tikrų žinių ar išmokti draudimus (saugaus eismo, mokinio taisykles ir pan.).
4. Atlikti visą gydymosi nuo alkoholizmo, narkomanijos, toksikomanijos ar venerinės ligos kursą. Šis įpareigojimas skiriamas tėvų ar globėjų prašymu, jeigu nepilnametis sutinka.
5. Dalyvauti valstybinių ar nevalstybinių įstaigų bei organizacijų rengiamose socialinio ugdymo ar reabilitacijos priemonėse.

Siekiant išaiškinti kokius įpareigojimus teismas nepilnamečiams skiria dažniausiai, atrankos būdu buvo išanalizuota 16 Vilniaus miesto 1-jo apylinkės teisme 2007 - 2008 metais ištirtų nepilnamečių baudžiamųjų bylų. Išaiškinta, kad 5-iems nepilnamečiams, atidėjus bausmės vykdymą, buvo paskirtas įpareigojimas tęsti mokslą, o įpareigojimas būti namuose paskirtas 7-iems nepilnamečiams. Taigi remiantis atlikta analize, teismas daugiausiai taikė tokius įpareigojimus: būti namuose nustatytu laiku¹¹⁶ arba mokytis ar tęsti mokslą.

¹¹⁵ Sakalauskas G., Gečėnienė S., Jatkevičius A., Michailovič I. *Vaikų ir jaunimo baudžiamoji atsakomybė: užsienio šalių patirtis. Vokietija, Austrija, Olandija, Lenkija, Estija, Rusija*. Teisės institutas. Vilnius, 2001. P. 93.

¹¹⁶ Žiūrėti lentelę Nr. 3.

5.2 BAUSMĖS

Bausmė yra griežčiausia prievartos priemonė, suvaržanti nepilnamečių teises ir laisves bei lemianti sunkiausias pasekmes (teistumą)¹¹⁷. Todėl bausmė turi būti taikoma tik kaip *ultima ratio* priemonė, kai paaiškėja, jog nepilnametis padarė tokią nusikalstamą veiką, už kurią jam negali būti taikomos švelnesnės baudžiamosios teisės poveikio priemonės. Pagal Lietuvos BK 90 str., nepilnamečiui, taip pat asmeniui, kuriam nusikalstamos veikos padarymo metu buvo suėję 18 metų, tačiau nebuvo suėję 21 metai (jeigu teismas nusprendžia, kad toks asmuo pagal socialinę brandą prilygsta nepilnamečiui), padariusiam nusikalstamą veiką gali būti skiriamos tik šios bausmės:

- 1) viešieji darbai;
- 2) bauda;
- 3) laisvės apribojimas;
- 4) areštas;
- 5) terminuotas laisvės atėmimas.

Įstatymų leidėjas šiame straipsnyje nepilnamečiams nenumato kokių nors specialių bausmių. Iš esmės jame nurodytos bendrojoje bausmių sistemoje atrinktos ir nepilnamečiams pritaikytos bausmių rūšys bei specifinės jų ribos. Todėl loginė įstatymo analizė leidžia manyti, kad nepilnamečiams taikomos bausmės, kaip ir bet kuri kita suaugusiam asmeniui skiriama bausmė, taip pat turi paskirtį:

- 1) sulaukyti nepilnamečius nuo nusikalstamų veikų darymo;
- 2) nubausti nusikalstamą veiką padariusį nepilnametį;
- 3) atimti ar atiboti nuteistam nepilnamečiui galimybę daryti naujas nusikalstamas veikas;
- 4) paveikti bausmę atlikusius nepilnamečius, kad laikytųsi įstatymų ir vėl nenusikalstų;
- 5) užtikrinti teisingumo principo įgyvendinimą.

Baudžiamosios teisės doktrinoje nurodoma, kad kiekvienos bausmės rūšies turinį sudaro kiekybinis ir (arba) kokybinis elementai. Kiekybinis elementas rodo, kuriam laikui yra apribojamos nepilnamečio teisės ir laisvės arba nustatomos specialios pareigos. Kokybinis elementas atskleidžia, kokios nepilnamečio teisės ir laisvės turi būti apribotos arba kokios konkrečios pareigos turi būti nustatytos, kokia šių apribojimų ir pareigų apimtis, kokie yra jų įgyvendinimo pagrindai ir tvarka, kurių teismas savo nuožiūra negali pakeisti¹¹⁸.

Visos nepilnamečiams numatytos bausmės teisiniu aspektu pagal nubaudimo apimtį ir apribojimų turinį galėtų būti skirstomos į dvi pagrindines rūšis:

¹¹⁷Prapiestis J., Švedas G., Abramavičius A. [et al] *LR baudžiamojo kodekso komentaras I-IV dalys*. Vilnius, Teisinės informacijos centras, 2004. P. 429.

¹¹⁸ Abramavičius A., Mickevičius D., Švedas G. *Europos Sąjungos teisės aktų įgyvendinimas Lietuvos baudžiamojoje teisėje*. P. 80.

- 1) bausmės, ribojančios nepilnamečio interesus ir jo teises, nesusijusias su laisvės atėmimu (viešieji darbai, bauda, laisvės apribojimas), ir
- 2) bausmės, ribojančios nepilnamečio laisvę (areštas, terminuotas laisvės atėmimas)¹¹⁹.

Visos su laisvės atėmimu nesusijusios bausmės leidžia nepilnamečiui pasitaisyti neizoliavus jo nuo gyvenamosios aplinkos ir nenutraukus socialiai reikšmingų ryšių su šeima, mokykla ir pan. Tokiu būdu realizuojamas bausmės paskirtyje įtvirtintas būtinumas užtikrinti teisingumo principo įgyvendinimą, kuris skatina teismą atsižvelgti į teisiama interesus bei jo pasitaisymo galimybes. Taigi teismui parinkus bausmes, nesusijusias su laisvės atėmimu, nepilnamečis būtų labiausiai pozityviai veikiamas ir būtų užkirstas kelias nusikalstamo elgesio recidyvui.

Užsienio valstybių nepilnamečiams taikoma bausmių sistema priklauso nuo jų baudžiamosios atsakomybės teisinio sureguliuojimo modelio. Rusijoje nepilnamečių baudžiamoji atsakomybė yra reglamentuojama panašiai kaip ir Lietuvoje. Šios šalies BK V skyriaus “Nepilnamečių baudžiamoji atsakomybė” 14 skirsnio “Baudžiamosios atsakomybės ir bausmės ypatumai nepilnamečiams” 88 straipsnio 1 dalyje yra nustatytos tokios nepilnamečiams taikomos bausmių rūšys: bauda; teisės užsiimti tam tikra veikla atėmimas; privalomieji darbai; pataisos darbai; areštas; terminuotas laisvės atėmimas¹²⁰. Pagal Rusijos BK bauda ir teisės užsiimti tam tikra veikla atėmimas priskiriami prie mišrių bausmės rūšių ir gali būti paskirtos kaip pagrindinė arba kaip papildoma bausmė¹²¹. Pažymėtina, kad papildomos bausmės nepilnamečiams buvo numatytos tik anksčiau galiojusiam LR BK bausmių sistemoje. Dabartinis BK nenumato papildomų bausmių, todėl visos nustatytos bausmės yra pagrindinės. Pabrėžtina ir tai, kad įstatymų leidėjas nepilnamečiams nenustatė specialių bausmės skyrimo pagrindų, todėl vadovaujantis BK 42 straipsnio 3 dalimi, padariusiam vieną nusikalstamą veiką nepilnamečiui gali būti skiriama tik viena bausmė.

Čekijos BK¹²² 78 str. nustato baigtinį sąrašą bausmių, kurie gali būti skiriami nepilnamečiams: a) įkalinimas, b) viešieji darbai, c) turto konfiskavimas, d) piniginė bausmė, e) profesinės veiklos uždraudimas, f) deportacija. Visos šios bausmės yra pagrindinės, papildomų bausmių įstatymas nenumato.

Nagrinėjant bausmių skyrimo ypatumus nepilnamečiams būtinai reikėtų paminėti ir 1982 m. Lenkijos nepilnamečių bylų proceso įstatymą (*Ustawa o postępowaniu w Sprawach Nieletnich*)¹²³. Pagal minėto įstatymo 5 straipsnį, bausmė nepilnamečiui gali būti skiriama “tik įstatymo numatytais atvejais, jei kitomis priemonėmis negalima užtikrinti nepilnamečio resocializacijos”.

¹¹⁹ Drakšienė A., Drakšas R. Nepilnamečių baudžiamoji atsakomybė. Antroji pataisyta ir papildyta laida. Vilnius, 2008. P. 215.

¹²⁰ Уголовный кодекс Российской Федерации: официальный текст. Москва, 2004.

¹²¹ Sakalauskas G., Gečėnienė S., Jatkevičius A., Michailovič I. *Vaikų ir jaunimo baudžiamoji atsakomybė: užsienio šalių patirtis. Vokietija, Austrija, Olandija, Lenkija, Estija, Rusija*. Teisės institutas. Vilnius, 2001. P. 112.

¹²² Уголовный кодекс Чехии. Науч. ред. и предисловие д.ю.н., проф. В.В. Орехова. Перевод с чешского Е.Е. Мироновой. - СПб.: Издательство "Юридический центр Пресс". 2002.

¹²³ Ustawa z dnia 26 października 1982 r. o postępowaniu w sprawach nieletnich. Dz. U. z dnia 12 listopada 1982 r. Nr. 35, poz. 228.

Išanalizavus bausmės sampratą ir pagrindinius tikslus taip pat aptarsime kiekvienos bausmės turinį ir bausmės veiksmingumą, remiantis statistinių duomenų analize.

1. Pati lengviausia bausmė, kurią teismas gali skirti nepilnamečiui yra **viešieji darbai**. „Ši bausmė turi svarbią prevencinę ir auklėjamąją reikšmę asmenims, kurie padaro nelabai pavojingus nusikaltimus arba baudžiamuosius nusižengimus ir gali pasitaisyti neizoliuoti nuo visuomenės“¹²⁴. Viešieji darbai yra apibūdinami kaip įpareigojimas per teismo nustatytą laiką (ne daugiau nei 240 val.) neatlygintinai dirbti visuomenės labui, jei kaltinamasis sutinka.

Pažymėtina, kad viešieji darbai yra įvardinami kaip pati moderniausia XX a. sukurta bausmė, nes ją lengva atlikti¹²⁵. Tačiau remiantis 2003 – 2008 m. statistinių duomenų analize¹²⁶, matoma šios bausmės skyrimo mažėjimo tendencija. Iš esmės argumentai dėl šios situacijos, būtų tokie pat kaip ir kalbant apie auklėjamojo poveikio priemonę – nemokamus auklėjamojo pobūdžio darbus.

2. Remiantis ekonomikos teisės teorija, valstybė turi siekti optimalaus įbauginimo ir tinkamai paskirstyti savo ribotus išteklius, siekdama sulaikyti asmenį nuo nusikaltimų darymo. Todėl tiek ekonomikos teisės pradininkai (Č. Bekarija, Dž. Bentamas), tiek paskutiniųjų dešimtmečių garsiausi šios teisinės krypties mokslininkai (Š. Sliavel, M. Polinskij) vieningai sutaria, kad skiriant bausmę dažniausiai turi būti skiriamos **baudos** nei kitos priemonės, kurioms reikia daugiau išlaidų.¹²⁷

Tačiau neabejotinai pastebimi šios bausmės tam tikri trūkumai. Visų pirma, jei baudą sumoka ne kaltininkas, tokiu atveju galima abejoti bausmės tikslingumu. Antra, baudos sumokėjimas tiesiogiai sąlygoja šeimos biudžeto sumažėjimą¹²⁸. Kaip dar vieną esminį šios bausmės trūkumą galima įvardinti tai, kad žala nėra atlyginama nukentėjusiajam, o naudą gauna valstybė. Todėl nėra įgyvendinamas atkuriamasis teisingumas.

Bauda yra bausmė, kuri skiriama nepilnamečiui tik tada, kai yra numatyta BK specialios dalies sankcijoje. Yra nustatyta, kad minimalus baudos dydis yra 1 minimalus gyvenimo lygio (toliau – MGL), o maksimalus - 50 MGL. Teismas gali skirti baudą tik dirbančiam ar savo turto turinčiam nepilnamečiui.

Šios bausmės dydis nevienodai nustatomas užsienio šalyse. Pavyzdžiui, Rusijos BK 88 str. įtvirtinta, kad bauda išreiškiama absoliučiais dydžiais nacionaline valiuta ir gali būti paskirta tiek

¹²⁴ Kačerauskas J. 2000 metų Lietuvos Respublikos baudžiamajame kodekse įteisintų bausmių, alternatyvių laisvės atėmimui, vertinimas, remiantis baudžiamosios politikos kontekstu.// Jurisprudencija, 2004, Nr. 57(49). P. 106-117.

¹²⁵ Šulija G. Turtinių bausmių reforma naujajame Lietuvos Respublikos baudžiamajame kodekse.// Jurisprudencija, 2004, Nr. 52(44). P. 58-69.

¹²⁶ Žiūrėti lentelę Nr. 1.

¹²⁷ Šulija G. Baudos bausmė ir jos paplitimas Europos Sąjungos valstybėse.// Teisė, 2004, Nr. 52. P. 108-119.

¹²⁸ Grebing G. Die Geldsstrafe im deutsches Recht nach Einführung des Tagessatz systems. Die Geldsstrafe im deutschen and ausländischen Recht. Bade, 1978. P. 1293.

savo pajamų ar turto turinčiam, tiek ir jų neturinčiam nepilnamečiui¹²⁹. O Lenkijos BK 7 str. nustatyta, baudos dydis nustatomas pagal dienpinigių sumą¹³⁰.

Nagrinėjant 2003 – 2008 metų Lietuvos teismų statistines duomenys, paaiškėjo, kad šių metų laikotarpyje bauda buvo skirta vidutiniškai 5% visų nuteistų nepilnamečių daliai¹³¹. Todėl galima sakyti, kad bauda Lietuvos nepilnamečiams skiriama labai retai.

Anglijoje nepilnamečiams taip pat gali būti paskirta bauda, bet, priešingai nei Lietuvoje, ši bausmė gali būti skiriama tik už mažiausiai pavojingus nusikaltimus¹³². Ji yra skiriama 10-15 m. nepilnamečiams. Yra numatyta teismo pareiga skiriant baudą atsižvelgti į tai, kas ją sumoka, t.y. nepilnametis ar jo tėvai. Už nusikalstamas veikas, kurias padaro 16-17 m. nepilnamečiai, teismas gali įpareigoti baudą sumokėti kaltininko tėvus. Skirdamas baudą teismas taip pat turi atsižvelgti į tai, ar nepilnametis yra globojamas valstybės, ar ne¹³³.

JAV bauda yra pagrindinė ir dažnai vienintelė bausmė, numatoma už daugumą mažareikšmių nusikaltimų ir kitų teisės pažeidimų. Kaip alternatyvi bausmė bauda tiek pagal federalinį BK tiek pagal valstijų BK gali būti paskirta už daugumą sunkių nusikaltimų, taip pat ir tokių, kurie gali būti baudžiami iki 10 ar net 20 m. laisvės atėmimo. Baudos dydis gali siekti iki 25 000 JAV dolerių (1984 m. kompleksinis įstatymas), o tam tikrais atvejais ir iki 250 000 JAV dolerių. Paprastai įstatymai nenustato bendro maksimalaus bausmės dydžio. Ši bausmė paprastai taikoma tada, kai teisiamasis gali sumokėti ją, jeigu jis neturi lėšų, paprastai teismai taiko laisvės atėmimą¹³⁴.

Apibendrinant išdėstytus faktus galima teigti, kad nors bauda yra laikoma efektyvia ekonomine bausme, kuri sąlygoja mažiausiai neigiamų padarinių kaltinamajam, tačiau teismai šią bausmę taiko pakankamai retai, nes nepilnametis neturi savo asmeninių lėšų ar darbo. Tuo tarpu užsienio valstybėse yra numatyta alternatyva baudą sumokėti nepilnamečio tėvams.

3. Laisvės apribojimo bausmės esmę sudaro įstatyme numatyti ir teismo paskirtų draudimų ir įpareigojimų taikymas nepilnamečiui. Tačiau reikia pažymėti, kad ši bausmė turi tam tikrų panašumų su kitomis baudžiamosios teisės poveikio priemonėmis. Visų pirma, ši bausmė turi panašumų su BK numatyta auklėjamojo poveikio priemone – elgesio apribojimu (LR BK 87 str.). Bet egzistuoja ir tam tikri esminiai skirtumai¹³⁵:

- elgesio apribojimas yra skiriamas nepilnamečiui, padariusiam baudžiamąjį nusižengimą; gali būti skiriamas padariusiam baudžiamąjį nusižengimą, nusikaltimą ir nuo baudžiamosios

¹²⁹ Уголовный кодекс Российской Федерации: официальный текст. Москва, 2004.

¹³⁰ Penal Code of the Republic Poland 1997. // <http://www.lexadin.nl/wlg/legis/nofr/eur/lxwepol.htm>.

¹³¹ Žiūrėti lentelę Nr. 1.

¹³² Youth Justice System: *Sentences, Orders and Agreements*.// <http://www.yjb.gov.uk/en-gb/yjs/SentencesOrdersandAgreements/>

¹³³ *Criminal Litigation & Sentencing*. Inns of Court School of Law, 2001/2002. P. 321-322.

¹³⁴ A.Nevera. *JAV Baudžiamoji teisė ir procesas*. Prieiga per internetą:

http://www.mruni.lt/mru_lt_dokumentai/katedros/naudziamosios_teises_katedra/paskaitos/jav_bt.doc

¹³⁵ Prapiestis J., Švedas G., Abramavičius A. [et al] *LR baudžiamojo kodekso komentaras I-IV dalys*. Teisinės informacijos centras, 2004. P. 460.

atsakomybės ar bausmės atleistam nepilnamečiui. O laisvės apribojimas gali būti skiriamas už nusikaltimus, kai nėra pagrindo nepilnamečiui atleisti nuo baudžiamosios atsakomybės ar bausmės;

- skirtinga trukmė;
- skirtingas iš dalies pats įpareigojimų ir draudimų turinys;
- skirdamas elgesio apribojimą, teismas negali paskirti nepilnamečiui kitų BK numatytų draudimų ar įpareigojimų;
- skirtingos teisinės nevykdymo pasekmės.

Antra, „laisvės apribojimą būtų galima pavadinti bausmės vykdymo atidėjimu“. Šį teiginį galima paaiškinti tuo, kad atidedant bausmės vykdymą, paskiriami įpareigojimai, kuriuos asmuo privalo vykdyti per teismo nustatytą terminą. Susidaro analogiška situacija kaip ir paskiriant laisvės apribojimo bausmę. Tačiau yra tam tikri esminiai skirtumai¹³⁶. Pirma, bausmės vykdymo atidėjimas gali būti taikomas dažniau nei galima šią bausmę taikyti nepilnamečiui. Antra, bausmės vykdymo atidėjimo atveju teismas privalo paskirti vieną ar kelis įpareigojimus, o paskyrus laisvės apribojimo bausmę, teismas gali (o ne privalo) nustatyti vieną ar kelis draudimus ar įpareigojimus.

Tačiau nepaisant šių panašumų, laisvės apribojimas yra savarankiška bausmė, kurios paskirtis yra suvaržant nepilnamečio laisvę, padėti nepilnamečiui pakeisti gyvenimo būdą ir užkirsti kelią tolesnių nusikalstamų veikų darymui. O galimybė teismui pačiam spręsti, kokius įpareigojimus ir draudimus skirti nepilnamečiui, neužkerta kelio naujoms ir perspektyvioms priemonėms, kurios dėl ekonominių ar kitų priežasčių dar negali būti taikomos Lietuvoje¹³⁷.

Pažymėtina ir tai, kad 2003 - 2007 m. statistinės duomenys¹³⁸ rodo šios bausmės skyrimo didėjimo tendenciją. O tai tik patvirtina šios bausmės taikymo svarbą ir vietą bausmių sistemoje.

Darbe nagrinėjamų užsienio šalių (Čekijos, ir JAV) baudžiamųjų įstatymų analizės metu buvo nustatyta, kad šiose šalyse laisvės apribojimo bausmė nėra išskiriama. Vienintelės bausmės, susijusios su nepilnamečio laisvės suvaržymu yra areštas (*arrest*) (JAV) ir laisvės atėmimo bausmė (*imprisonment*) (Čekijoje ir JAV).

Taip pat reikėtų pažymėti, kad pagal Rusijos Baudžiamojo kodekso 44 straipsnį laisvės apribojimo bausmė teismo gali būti taikoma tik asmenims, kurie veikos padarymo metu jau buvo pasiekę pilnametystės amžių.

4. Areštas yra trumpalaikis nepilnamečio laisvės atėmimas, kurio trukmė nustatoma nuo 5 iki 45 parų (BK 90 str. 4 d.). Pabrėžtina, kad skiriant tokią bausmę, įstatymų leidėjas nenustato nepilnamečiui jokių specialių amžiaus ribų, todėl areštas gali būti skiriamas asmeniui, sulaukusiam

¹³⁶ Kačerauskas J. 2000 metų Lietuvos Respublikos baudžiamajame kodekse įteisintų bausmių, alternatyvių laisvės atėmimui, vertinimas, remiantis baudžiamosios politikos kontekstu.// Jurisprudencija, 2004, Nr. 57(49). P. 106-117.

¹³⁷ Ten pat.

¹³⁸ Žiūrėti lentelę Nr. 1.

14 metų. Svarbu paminėti, kad areštas už nesunkius ir apysunkius nusikaltimus nepilnamečiams gali būti skiriamas tada, kai anksčiau atidėtas bausmės vykdymas ar taikytos kitos bausmės, nesusijusios su laisvės atėmimu, nesulaikė jo nuo naujų nusikalstamų veikų padarymo¹³⁹. Nagrinėjant užsienio šalių teisę, pažymėtina, kad kaip kriminalinė bausmė nepilnamečių areštas yra taikomas Rusijoje, tačiau pagal šios šalies Baudžiamojo kodekso 88 straipsnio 5 dalį arešto bausmė gali būti skiriama tik nepilnamečiams, kuriems nuosprendžio paskelbimo metų buvo suėję 16 metų nuo vieno iki keturių mėnesių¹⁴⁰.

Šios bausmės tikslas yra apriboti galimybę toliau daryti nusikalstamą veiką. O tai pasiekti norima taikant šoko principą, t.y. asmuo trumpai yra atskiriamas nuo visuomenės, tikint, kad tai jį paveiks (išgąsdins ar pan.) ir atims norą ateityje kartoti nusikalstamas veikas¹⁴¹. Tai yra tarsi išpėjimas, kad po šios bausmės skyrimo, galima būti skiriama sunkesnė bausmė – terminuotas laisvės atėmimas.

Kitų analizuojamų užsienio šalių (Lenkijoje, JAV) baudžiamoji teisė taip pat numato galimybę nepilnamečiams skirti nagrinėjamą bausmę. Tik Čekijos Respublikos baudžiamasis kodeksas nenumato arešto bausmės¹⁴².

Remiantis 2003 – 2008 m. statistinių duomenų analize, galima teigti, kad Lietuvoje dar prieš 4-5 metus teismai šią bausmę nepilnamečiams taikė gana dažnai¹⁴³. Pavyzdžiui, 2004 m. arešto bausme buvo nuteisti net 448 nepilnamečiai. Dėl kylančių arešto bausmės vykdymo problemų nuo 2005 m. teismai vis rečiau skiria šią bausmę. 2006 m. nuteistų arešto bausme nepilnamečių skaičius sumažėjo iki 50 asmenų. 2007 m. tas skaičius sudarė tik 51 asmenų. O 2008 m. pastebima šios bausmės skyrimo augimo tendencija – areštas paskirtas 75 nepilnamečiams Taigi palyginus su 2004 m. nuteistų arešto bausme nepilnamečių 2008 m. sumažėjo beveik 4 kartus.

5. Terminuotas laisvės atėmimas.

Laisvės atėmimo bausmė apibrėžiama kaip nusikaltimą padariusio asmens izoliavimas pagal įsiteisėjusį apkaltinamąjį teismo nuosprendį, uždarius jį tam tikram laikui specialioje valstybinėje įstaigoje siekiant pataisymo tikslo¹⁴⁴. Laisvės atėmimo bausmės esmę sudaro fizinė asmens izoliacija, o turinį – tam tikrų laisvių ir teisių apribojimas bei specialių teisių ir pareigų nustatymas¹⁴⁵.

¹³⁹ LR baudžiamojo kodekso komentaras I-IV dalys. Teisinės informacijos centras, 2004. P. 462.

¹⁴⁰ Уголовный кодекс Российской Федерации: официальный текст. Москва, 2004.

¹⁴¹ Kačerauskas J. 2000 metų Lietuvos Respublikos baudžiamajame kodekse įteisintų bausmių, alternatyvių laisvės atėmimui, vertinimas, remiantis baudžiamosios politikos kontekstu.// Jurisprudencija, 2004, Nr. 57(49). P. 106-117.

¹⁴² Уголовный кодекс Чехии. Науч. ред. и предисловие д.ю.н., проф. В.В. Орехова. Перевод с чешского Е.Е. Мироновой. - СПб.: Издательство "Юридический центр Пресс". 2002.

¹⁴³ Žiūrėti lentelę Nr. 1.

¹⁴⁴ Švedas G. Laisvės atėmimo bausmė: baudžiamosios politikos, baudžiamieji teisiniai ar vykdymo aspektai. Vilnius, 2003, P. 60-66.

¹⁴⁵ Baudžiamoji teisė: bendroji dalis, 2001, P. 363.

Atsižvelgiant į tai, kad nusikaltusių nepilnamečių izoliacija, kaltininko etiketės klįjavimas sustiprina socialinę nepilnamečių atskirtį ir marginalumą (buvimą socialiniame užribyje)¹⁴⁶, o bausmių vykdymo teisės teorijoje nurodoma, kad po penkerių laisvės atėmimo metų, prasideda negrįžtami asmenybės degradacijos procesai, kurie itin apriboja asmens galimybes prisitaikyti prie visuomenės gyvenimo taisyklių po bausmės atlikimo¹⁴⁷, leidžia teigti, kad ši bausmė gali būti taikoma tik kaip *ultima ratio* priemonė. Taip pat reikia atsižvelgti į tai, kad daugelis žmonių nepilnametystėje yra bent kartą pažeidę įstatymus, tačiau nebuvo nubausti ir būdami vyresni nepadarė naujų nusikaltimų¹⁴⁸.

Apskritai "laisvės atėmimo paradoksalumas pasireiškia tuo, kad ši bausmė orientuota į nuteistojo resocializaciją, t.y. turi atstatyti sugebėjimą gyventi visuomenėje, bet kartu ilgą laiką izoliuoja jį nuo visuomenės"¹⁴⁹.

Yra nuomonių, kad bausmes reikia vertinti ne kvestionuojant bausmės taikymo tikslingumą, o nagrinėjant, kokios bausmės vykdymo priemonės sudarytų galimybes padidinti taikomos bausmės veiksmingumą¹⁵⁰. Šiuo atveju taip ir turėtų būti, nes nė viena visuomenė neegzistavo ir negali egzistuoti be tam tikrų fizinės ar psichinės prievartos formų.

Pagal BK 90 straipsnį laisvės atėmimo bausmė nepilnamečiui negali viršyti 10 metų. Griežtesnė bausmė negali būti paskirta net tuomet, kai nepilnametis padaro du ar daugiau sunkiausių nusikaltimų žmogui. G. Sakalauskas pabrėžia, kad šiuo metu Lietuvoje nustatyta laisvės atėmimo bausmė - viena griežčiausių Europoje ir griežtesnių bausmių nepilnamečiams tikrai nereikia. Teisės teoretiko įsitikinimu, įstatymų griežtinimas neturi įtakos nusikalstamumui. "Viskas priklauso nuo to, kaip tie įstatymai veikia, o Lietuvoje jie veikia neblogai". Jis taip pat mano, kad nepilnamečių įkalinimas jų nusikalstamumo problemos neišsprendžia. Tai duoda tik trumpalaikį efektą ir žlugdo asmenybę¹⁵¹.

Remiantis 2003 – 2008 m. statistinėmis duomenimis¹⁵² galima teigti, kad nuo 2003 metų pastebimas terminuoto laisvės atėmimo bausmės skyrimo sumažėjimas. 2003 metais net 74,1 % visų nuteistų nepilnamečių buvo nuteisti laisvės atėmimo bausme. O 2008 metais - 56,8 % nuteistų nepilnamečių atžvilgiu buvo taikyta nagrinėjama bausmė. Tai reiškia, kad stengiamasi kiek

¹⁴⁶ Urmonas A. *Nepilnamečių nusikalstamumo kontrolės objektyvieji poreikiai ir institucijų teisinis statusas.*// Jurisprudencija, 2002, Nr. 26 (18). P. 119-127.

¹⁴⁷ Švedas G. *Baudžiamosios politikos pagrindai ir tendencijos Lietuvos Respublikoje.* Teisinės informacijos centras, 2006. P. 42.

¹⁴⁸ Drakšienė A. *Nepilnamečių baudžiamoji atsakomybė Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso projekte.*// Teisė, 1998, Nr. 32. P. 32-53.

¹⁴⁹ Bluvšteinas J. *Recidyvinis nusikalstamumas* // Kriminologija. Vilnius: Pradai, 1994. P. 231.

¹⁵⁰ Jurgelaitienė G. *Galiojančių baudžiamųjų įstatymų įtakos nusikalstamų veikų recidyvui kriminologinė analizė.*// Jurisprudencija, 2004, Nr. 51(43). P. 90-98.

¹⁵¹ Laikraštis „Lietuvos žinios“. *Kaip sustabdyti nepilnamečių nusikaltimus.* 2007-12-06. Prieiga per internetą: <http://www.alfa.lt/straipsnis/160221>

¹⁵² Žiūrėti lentelę Nr. 1.

įmanoma riboti laisvės atėmimo bausmės skyrimą nepilnamečiams ir didinti auklėjamojo poveikio priemonių taikymą.

Nagrinėjamosiose valstybėse įkalinimas kaip bausmė yra numatyta visų valstybių baudžiamuosiuose įstatymuose, tik skiriasi tam tikri aspektai. Štai Rusijoje BK numato maksimalų (10 metų) ir minimalų (6 mėn.) laisvės atėmimo terminus. Lenkijoje šis terminas nustatytas nuo 5 iki 15 metų¹⁵³. O štai JAV šioje srityje yra viena iš pirmaujančių šalių. Ten laisvės atėmimas realizuojamas įkalinimu. Tai viena iš labiausiai paplitusių įstatymuose ir praktikoje bausmių. Kaltininkas pagal teismo nuosprendį atlieka bausmę valstijos arba federaliniuose įvairaus režimo kalėjimuose. Laisvės atėmimas gali būti terminuotas ir neterminuotas. Pagal bendrą taisyklę nei valstijų nei federaliniai teismai nenustato bendro maksimalaus šios bausmės termino. O laisvės atėmimas iki gyvos galvos gali būti paskirtas tik 1) esant tam tikroms aplinkybėms asmeniui, kuris buvo ar galėjo būti nuteistas mirties bausme; 2) už itin pavojingus nusikaltimus kaip savarankiška bausmė; 3) nuosprendžių ar nusikaltimų sutapties atveju; 4) asmeniui, kuris turi 2 ar 3 teistumus už felonijas. Tačiau dar 1988 m. JAV Aukščiausias Teismas nustatė, kad mirties bausmė negali būti taikoma nepilnamečiams iki 16 metų.¹⁵⁴

Apibendrinant išdėstytus faktus galima teigti, kad Lietuvoje pastebima mažėjanti laisvės atėmimo bausmių skyrimo nepilnamečiams tendencija. Tačiau teismai šią bausmę taiko vis dar daugiau negu pusei visų nuteistų nepilnamečių. Nagrinėjant kitas bausmės rūšis, pastebėta, kad sumažėjo ir nepilnamečių, nuteistų viešaisiais darbais skaičius. Ženkliai sumažėjo arešto bausmės skyrimas – 2004 metais areštas skirtas 26,5 % nepilnamečių, 2008 metais – 5,9% nepilnamečių. O skiriamų laisvės apribojimo bausmių skaičius, nuo 2003 iki 2008 metų padidėjo iki 3,5 kartų.

¹⁵³ *Penal Code of the Republic Poland 1997*. Prieiga per internetą:

<http://www.lexadin.nl/wlg/legis/nofr/eur/lxwepol.htm>

¹⁵⁴ A.Nevera. *JAV Baudžiamoji teisė ir procesas*. Prieiga per internetą:

http://www.mruni.lt/mru_lt_dokumentai/katedros/audziamosios_teises_katedra/paskaitos/jav_bt.doc

6. ALTERNATYVIOS BAUDŽIAMOJO TEISINGUMO VYKDYMO FORMOS

6.1 ATLEIDIMAS NUO BAUDŽIAMOSIOS ATSAKOMYBĖS

Atleidimas nuo baudžiamosios atsakomybės – tai asmens, teismo pripažinto kaltu padarius nusikalstamą veiką, sąlyginis arba besąlyginis atleidimas nuo tų pasekmių, kurios sudaro baudžiamosios atsakomybės turinį, ir teistumo¹⁵⁵.

Pasak J. Pradelio, besąlygiškas atleidimas nuo baudžiamosios atsakomybės egzistuoja tik Didžiojoje Britanijoje ir Kipre¹⁵⁶. Žinoma, jis taikomas ir kitose šalyse. Nepilnamečių atleidimas nuo baudžiamosios atsakomybės taikant jiems auklėjamojo poveikio priemones, yra numatytas pirmiausia tų valstybių baudžiamuosiuose įstatymuose, kuriose nepilnamečių baudžiamoji atsakomybė yra išskirta iš bendrosios teisės.

Baudžiamosios teisės teorijoje yra teigiama, kad tai yra reikšmingas institutas, nes juo remiantis realizuojami humanizmo, atsakomybės individualizavimo ir teisingumo principai¹⁵⁷. Be šių svarbių principų realizavimo, atsižvelgiant į nepilnamečio socialinį nebrandumą, atleidimas nuo baudžiamosios atsakomybės gali būti ir alternatyvi baudžiamąjį teisingumą vykdyti forma. Atsižvelgus į nepilnamečio amžių ir socialinį nebrandumą tikslas - padėti nepilnamečiui pakeisti gyvenimo būdą ir elgesį, derinant baudimą už padarytą nusikalstamą veiką su jo asmenybės ugdymu, auklėjimu, neteisėto elgesio priežasčių šalinimu, gali būti pasiektas ir be bausmės paskyrimo. Jau pats tas faktas, kad nepilnametis susiduria su teisėsaugos institucijomis, tam tikrais atvejais gali būti kaip prevencinė priemonė. Pažymėtina ir tai, kad nusikaltimas, už kurio padarymą nepilnametis nuo baudžiamosios atsakomybės atleistas, nesudaro recidyvo naujai padarytam nusikaltimui ir negali būti atsakomybe sunkinančia aplinkybe. Nepilnametis, net ir keletą kartų atleistas nuo baudžiamosios atsakomybės, negali būti pripažintas recidyvistu¹⁵⁸.

Yra autorių, kurie mano, kad ši priemonė nėra taikoma, nes yra netinkamos tradicijos, dėl teismų nenoro plėsti taikomų priemonių ratą asmenims, padariusiems nesunkius nusikaltimus, ir tai, kad Lietuvos baudžiamąjį procesą kodekse nenumatomas išsamesnis šios priemonės taikymo procesas¹⁵⁹. Taip pat galima teigti, kad atleidus nepilnametį nuo baudžiamosios atsakomybės, šis nepatiria neigiamų teisinių padarinių, kuriuos galėjo patirti. Todėl teismas turi atsargiai įvertinti visus įstatymo keliamus reikalavimus, kad nepažeistų teisingumo principo.

¹⁵⁵ *Baudžiamoji teisė: bendroji dalis*. P. 375.

¹⁵⁶ Pradel J. *Lyginamoji baudžiamoji teisė*. P. 540.

¹⁵⁷ Abramavičius A., Čepas A., Drakšienė A. [et al]. *Baudžiamoji teisė. Antrasis papildytas leidimas*. Eugrimas, 1998. P. 368.

¹⁵⁸ Prapiestis J., Švedas G., Abramavičius A. [et al] *LR baudžiamąjį kodeksą komentaras I-IV dalys*. Teisinės informacijos centras, 2004. P. 483.

¹⁵⁹ Abramavičius A., Čepas A., Drakšienė A. [et al]. *Baudžiamoji teisė. Antrasis papildytas leidimas*. Eugrimas, 1998. P. 459-460.

Pagal Lietuvos BK 93 str. nepilnametis gali būti atleistas nuo baudžiamosios atsakomybės esant šiems pagrindams:

- nepilnametis nusikalto pirmą kartą;
- nepilnametis padarė baudžiamąjį nusižengimą ar neatsargų arba nesunkų ar apysunkį tyčinį nusikaltimą.

Be šių dviejų sąlygų, baudžiamasis įstatymas numato tam tikras alternatyvias prielaidas, kurioms esant teismas sprendžia dėl šio instituto taikymo:

1. Kaltininkas nukentėjusio asmens atsiprašė ir visiškai ar iš dalies savo darbu ar pinigais atlygino arba pašalino padarytą turtinę žalą.
2. Kaltininkas pripažintas ribotai pakaltinamu.
3. Kaltininkas pripažino savo kaltę ir gailisi padaręs nusikalstamą veiką arba yra kitų pagrindų manyti, kad nepilnametis laikysis įstatymų ir nedarys naujų nusikalstamų veikų.

Lietuvos Aukščiausiojo teismo Senato 2001 m. birželio 15 d. nutarime Nr. 30 „Dėl teismų praktikos atleidžiant nepilnamečius nuo baudžiamosios atsakomybės“ išaiškinta, kad nepilnametis yra laikomas pirmą kartą padaręs nusikaltimą jei:

- anksčiau nėra padaręs nusikaltimo;
- anksčiau padarytam nusikaltimui yra suėjęs patraukimo baudžiamojon atsakomybėn senaties terminai;
- teistumas išnykęs;
- suteikta malonė;
- atleistas nuo visos ankstesniu nuosprendžiu paskirtos ir neatliktos bausmės.

Taip pat reiktų pažymėti, kad pagal Lietuvos BK nepilnamečiai gali būti atleisti nuo baudžiamosios atsakomybės bendrais pagrindais. Teismas, atsižvelgęs į aplinkybių visumą, sprendžia, ar atleisti nepilnametį nuo baudžiamosios atsakomybės, ar ne. Jei nepilnametis yra atleidžiamas nuo baudžiamosios atsakomybės, tai teismas skiria jam BK numatytas auklėjamojo poveikio priemones.

Tuo tarpu Rusijoje kaltininkas gali būti atleistas nuo baudžiamosios atsakomybės, jeigu bus patenkintos šios aplinkybės: 1) nusikaltimas turi būti padarytas pirmą kartą, 2) veika turi būti priskirta nedidelio ar vidutinio nusikaltimo sunkumo laipsniui, 3) teigiama kaltininko asmenybės charakteristika, leidžianti daryti prielaidą, kad jo pataisymo tikslas gali būti pasiektas paskirus auklėjamojo poveikio priemones.

Reikia pabrėžti, kad baudžiamieji nusižengimai Rusijos baudžiamojoje teisėje nėra išskiriami. Tai svarbu nustatant nepilnamečių atleidimo nuo baudžiamosios atsakomybės sąlygų esminius skirtumus. Pagal Rusijos BK, viena iš sąlygų turi būti nedidelio ar vidutinio sunkumo laipsnio nusikaltimo padarymas.

Štai Čekijos Respublikoje 2002 metais, į BK 65 str. buvo įvesta keletą naujovių, tame tarpe buvo įtvirtinti ir specialūs nepilnamečių atleidimo nuo baudžiamosios atsakomybės pagrindai. Patys reikšmingiausi yra tokie:

1. Nusikaltimo, už kurį numatyta ne didesnė kaip 5 metų laisvės atėmimo bausmė padarymas;
2. Savarankiškas nusikalstama veika padarytos žalos atlyginimas.

Analizuojant šias atleidimo nuo baudžiamosios atsakomybės sąlygas, galima teigti, kad, tik Čekijoje nėra būtina, kad nusikalstama veika būtų padaryta pirmą kartą. Skirtingai nei Rusijoje ir Lietuvoje, Čekijoje, kaip atleidimo nuo baudžiamosios atsakomybės sąlyga, pabrėžiama laisvės atėmimo bausmės trukmė.

Taigi išanalizavus Čekijos ir Rusijos baudžiamuosius įstatymus, reglamentuojančius nepilnamečių atleidimą nuo baudžiamosios atsakomybės, reikėtų pereiti prie klausimo, kaip gi sprendžiamas nepilnamečių atleidimo nuo baudžiamosios atsakomybės klausimas JAV. Ten yra taikomos kitokios atleidimo nuo baudžiamosios atsakomybės formos, t.y. atkuriamojo teisingumo (mediacijos) ir diversijos modeliai.

Diversion koncepcija atsirado JAV XX a. šeštojo ir septintojo dešimtmečių sandūroje ir iki šiol ten aktyviai kuriamos įvairios *diversion* programos, kurių trukmė yra nuo 2 iki 6 metų. Pagal JAV teisę, *diversion* yra nepilnamečių ir jaunuolių atskyrimas, šalinimas nuo oficialiosios teisingumo vykdymo sistemos ir rūpinimasis jais vietos bendruomenių veiklos srityje¹⁶⁰. JAV diversijos programos teismo gali (bet neprivalo) būti skiriamos tik pirmą kartą baudžiamąjį nusizengimą padariusiems nepilnamečiams¹⁶¹. Kasmet maždaug 35000 nepilnamečių iš visų JAV valstijų dalyvauja šiose programose. Dalyvaujančiųjų vidutinis amžius yra 15/16 metų¹⁶².

Lenkijos įstatymuose diversijos sąvoka tiesiogiai nėra įtvirtinta, tačiau bendriausia prasme ji suprantama kaip teismo bylos nutraukimas įvairiomis proceso stadijomis, taip pat teismo veiksmų nutraukimas. Kadangi reakcijos į nepilnamečių nusikalstamumą tikslas yra palengvinti jų reintegraciją į visuomenę ir konstruktyvaus nepilnamečio vaidmens joje atlikimas, Lenkijoje numatytas diversijos (*diversion*) taikymas, t.y. susilaikymas nuo nepilnamečio bylos nagrinėjimo teisme, policijai ir prokuratūrai priimant sprendimą ir sutinkant nepilnamečiui ar jo tėvams dėl alternatyvaus bylos proceso. *Diversion* terminą galima aiškinti kaip “nukreipimą”, “atitraukimą”, “kitokios krypties suteikimą”. Šis procesas vyksta kita linkme nei įprastas baudžiamasis teisingumas¹⁶³.

¹⁶⁰ Pavyzdžiui, diversijos programas gali įgyvendinti tam tikros vietos institucijos, tokios kaip – Jaunimo reikalų tarnybos (Youth Service Bureau).

¹⁶¹ Johnson County Court Services. *Juvenile Diversion*. Prieiga per internetą: http://courts.jocogov.org/cs_jdiv.htm

¹⁶² Skamania County Juvenile Department. *Juvenile Diversion*. Prieiga per internetą: http://www.skamaniacounty.org/Juvenile/what_is_a_diversion3.htm

¹⁶³ Sakalauskas G., Gečėnienė S., Jatkevičius A., Michailovič I. *Vaikų ir jaunimo baudžiamoji atsakomybė: užsienio šalių patirtis. Vokietija, Austrija, Olandija, Lenkija, Estija, Rusija*. Teisės institutas. Vilnius, 2001. P. 97.

Taigi remiantis tuo kas buvo pasakyta, darytina išvada, kad JAV ir Lenkijos nepilnamečiams yra ribojama bet kokia galimybė patekti į teisingumo vykdymo sistemą, taip pat jiems stengiamasi taikyti švelnesnes kontrolės ir įvairių alternatyvių laisvės atėmimo bausmei priemonės.

Išanalizavus diversijos instituto taikymo ypatumus užsienio šalyse galima daryti išvadą, kad diversija yra suprantama kaip nepilnamečių resocializacijos priemonė, kurios pagrindinis tikslas išvengiant teismo proceso, apsaugoti nepilnametį nuo stigmatizacijos, mažinant oficialiųjų institucijų prievartą ir kontrolę. Tačiau reikia pažymėti, kad vieningo diversijos modelio nėra, nes kiekviena valstybė nustato skirtingas priemones ir reikalavimus.

Šiuo metu pasaulyje stebimas spartus atkuriamojo teisingumo modelių plėtojimas baudžiamosios justicijoje, ypač akcentuojant aukos ir nusikaltėlio mediaciją. Tarp ES šalių narių yra tik trys valstybės, t.y. Lietuva, Latvija ir Estija, kurios neturi teisiškai reglamentuotos aukos ir nusikaltėlio mediacijos¹⁶⁴. Mediacijos modelis daugiausia yra išplėtotas Švedijoje. Ilgą laiką mediacija kaip socialinė paslauga ten buvo teikiama ir be detalesnio reglamentavimo, t.y. įstatymai mediacijos nenumatė kaip oficialios nukentėjusiojo ir kaltininko konfliktų sprendimo procedūros¹⁶⁵.

Apie mediacijos instituto taikymo baudžiamosiose bylose efektyvumą įrodo ir vienas iš JAV oficialių mediacijos agentūrų pranešimų, kuriame yra nurodyta, kad 2007-2008 metų laikotarpyje 65 % bylose buvo pasirinkta taikyti mediaciją¹⁶⁶.

Apibendrinant išdėstytus faktus, galima teigti, kad atleidimas nuo baudžiamosios atsakomybės yra alternatyvi baudžiamosios teisingumo vykdymo forma. Remiantis statistiniais duomenimis galima teigti, kad Lietuvoje teismai atleidžia nuo baudžiamosios atsakomybės tik 1 proc. visų nuteistų nepilnamečių¹⁶⁷. Tuo tarpu užsienio šalyse, taikant kitas alternatyvas atleidimo nuo baudžiamosios atsakomybės formas, tokias kaip diversija ar mediacija, nuo baudžiamosios atsakomybės atleidžiamas didesnis nepilnamečių skaičius.

¹⁶⁴ Žiūrėti paveikslą Nr. 1

¹⁶⁵ Uscila R. Nusikaltimo aukos ir nusikaltėlio mediacijos įdiegimo galimybės Lietuvoje. Nusikalstamumo prevencijos Lietuvoje centras, 2006. P. 12.

¹⁶⁶ Better Agreements Inc. *Mediation statistics*. 2009. Prieiga per internetą:

http://www.betteragreements.org/index.php?option=com_content&view=article&id=53&Itemid=81

¹⁶⁷ Žiūrėti lentelę Nr. 5.

6.2 BAUSMĖS VYKDYMO ATIDĖJIMAS

Laisvės atėmimo bausmės taikymo praktika ir atlikti kriminologiniai tyrimai paneigė vyravusią nuomonę dėl laisvės atėmimo bausmės veiksmingumo ir įrodė, kad alternatyvios baudžiamosios atsakomybės realizavimo formos yra efektyvesnės nei laisvės atėmimas¹⁶⁸.

Bausmės vykdymo atidėjimas yra viena svarbiausių alternatyvų laisvės atėmimo bausmei¹⁶⁹. Šio instituto esmė yra ta, kad nepilnametis, teismo pripažintas kaltu dėl nusikalstamos veikos padarymo, realiai paskirtos bausmės neatlieka. Jam suteikiama galimybė pasitaisyti ir išvengti realaus bausmės atlikimo.

Lietuvoje nepilnamečiui, nuteistam laisvės atėmimu už vieną ar kelis neatsargius nusikaltimus arba laisvės atėmimu ne daugiau kaip 4 m. už vieną ar kelis tyčinius nusikaltimus, teismas gali atidėti paskirtos bausmės vykdymą, jei mano, kad bausmės tikslai bus pasiekti be realaus bausmės atlikimo. Vertinant, ar bausmės tikslai gali būti pasiekti, „teismas turi įvertinti šių tikslų pasiekimo <...> galimybę atsižvelgdamas ne tik į kaltės formą, kaltininko asmenybę, jo atsakomybę lengvinančias ar sunkinančias aplinkybes, bet ir į nusikalstamos veikos pavojingumą bei jos padarinius“¹⁷⁰.

Atidėdamas bausmės vykdymą (nuo 1 iki 3 m.), teismas nepilnamečiui paskiria vieną ar kelias auklėjamojo poveikio priemones, išskyrus išsiuntimą į specialią auklėjimo įstaigą. Paskirtų auklėjamojo poveikio priemonių (ne)vykdymas turi esminės reikšmės tolesniems teisiniams padariniams¹⁷¹:

1. Jei nepilnametis įvykdė teismo paskirtas auklėjamojo poveikio priemones, nepadarė pažeidimų ir yra pagrindas manyti, kad jis laikysis įstatymų, nedarys naujų nusikalstamų veikų, teismas atleidžia jį nuo bausmės, kai sueina bausmės vykdymo atidėjimo terminas.
2. Jei nepilnametis be pateisinamų priežasčių nevykdo teismo paskirtų auklėjamojo poveikio priemonių arba pažeidinėja viešąją tvarką, girtauja ar padaro kitų teisės pažeidimų, už kuriuos jam ne mažiau kaip du kartus taikytos administracinės nuobaudos ar drausminio poveikio priemonės, teismas nuteistojo elgesį kontroliuojančios institucijos teikimu įspėja nuteistąjį, kad bausmės vykdymo atidėjimas gali būti panaikintas.

¹⁶⁸ Chui W. H., Nellis M. *Moving Probation Forward. Evidence, Arguments and Practice*. London, 2003. P. 83.

¹⁶⁹ Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2007 m. vasario 21 d. nutarimas Nr. 220 „Dėl probacijos sistemos Lietuvoje koncepcijos ir probacijos sistemos Lietuvoje koncepcijos įgyvendinimo priemonių plano patvirtinimo“ // Valstybės Žinios, 2007-03-03, NR. 27-989.

¹⁷⁰ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2004 m. birželio 1 d. nutartis Nr. 2K-389/2004.// http://www.LietuvosAukščiausiasTeismas.lt/4_tpbuletiniai/senos/nutartis.aspx?id=25393

¹⁷¹ LR baudžiamojo kodekso komentaras bendroji dalys. Teisinės informacijos centras, 2004. P. 475.

Nagrinėdamas auklėjamojo poveikio priemonių nevykdymo priežastys teismas turėtų patikrinti, ar nepilnametis turėjo realią galimybę jas vykdyti, ar jis dėjo pakankamai pastangų jų vykdymui, ar nebuvo objektyvių priežasčių, sutrukdžiusių jas laiku ir tinkamai vykdyti¹⁷².

Jeigu nepilnametis per bausmės vykdymo atidėjimo laikotarpį padarė naują nusikalstamą veiką, teismas skiria galutinę subendrintą bausmę pagal baudžiamojo įstatymo taisyklės. Paskyrusiam subendrintą bausmę teismui įstatymų leidėjas nedraudžia dar kartą atidėti nepilnamečiui bausmės vykdymą, tačiau kiekvienu konkrečiu atveju jis turi apsvarstyti, ar tikrai yra pakankamas pagrindas manyti, kad bausmės tikslai bus pasiekti be realaus bausmės atlikimo, kadangi per bausmės vykdymo atidėjimo laikotarpį, nepaisydamas teismo paskirtų auklėjamojo poveikio priemonių, nepilnametis padarė naują nusikalstamą veiką¹⁷³.

Reikia pažymėti, kad remiantis 2003 – 2008 m. statistinių duomenų analize¹⁷⁴, galima teigti, kad teismai dažnai taiko šį institutą praktikoje (dažniau nei atleidžia nuo baudžiamosios atsakomybės). Tačiau taip pat matoma, kad nuo 2004 m. šio instituto taikymas sumažėjo net iki 26,8 procentų

Analizuojant užsienio šalių baudžiamuosius įstatymus buvo nustatyta, kad vietoj bausmės vykdymo atidėjimo yra vartojama probacijos sąvoka, t.y. teismo ir pripažinto kaltu asmens susitarimas, kad asmuo nebus pasiūstas į bausmės vykdymo instituciją, jeigu gyvens pagal taisyklės, kurias nustatė teismas bandomajam laikotarpiui, veikiamas ir prižiūrimas probacijos pareigūno¹⁷⁵. Pavyzdžiui, 2005 metų JAV nepilnamečių teismų statistinėmis duomenimis probacija buvo dažniausiai taikoma sankcija nepilnamečiams (63% - nepilnamečiams iki 15 m. ir 57% - nepilnamečiams nuo 16 m.)¹⁷⁶. Tais pačiais metais pritaikius probaciją įsiteisėjo net 60 % visų teismo nuosprendžių. JAV probacijos trukmė nustatoma įvairiai. Vienose valstijose tai palikta teisėjų nuožiūrai, kitose reikalaujama, kad probacija neviršytų įkalinimo termino, kuris galėjo būti paskirtas už padarytą nusikaltimą, kitose valstijose nustatytas 5 m. maksimalus terminas ir t.t. Pavyzdinis šios šalies BK numato 5 m. probacijos terminą felonijos atveju, ir 2 metus už misdeminorą ar nežymų misdeminorą¹⁷⁷.

Galima išskirti tokius esminius probacijos bruožus¹⁷⁸:

- 1) paskirtos bausmės vykdymo sustabdymas apibrėžtam laikotarpiui;
- 2) subjektyvių apribojimų nuteistajam bandomuoju metu nustatymas;

¹⁷² Ibidem, p. 476.

¹⁷³ Ibidem, p. 476.

¹⁷⁴ Žiūrėti lentelę Nr.4.

¹⁷⁵ Rimkus V. *Bausmės vykdymo atidėjimas (istorinis – lyginamasis tyrimas)*. Kriminalinė justicija, 1997, Nr. 7(8). P. 34-44.

¹⁷⁶ Charles Puzanchera, Melissa Sickmund . *JAV nepilnamečių teismų statistikos ataskaita*, 2005. Prieiga per internetą: <http://www.ojjdp.ncjrs.gov/ojstatbb/njcda/>

¹⁷⁷ A.Nevera. *JAV Baudžiamoji teisė ir procesas*. Prieiga per internetą:

http://www.mruni.lt/mru_lt_dokumentai/katedros/audziamosios_teises_katedra/paskaitos/jav_bt.doc

¹⁷⁸ Rimkus V. *Bausmės vykdymo atidėjimas (istorinis – lyginamasis tyrimas)*. Kriminalinė justicija, 1997, Nr. 7(8). P. 34-44.

- 3) nuolatinė probuojamo asmens priežiūra;
- 4) teisiniai padariniai, kylantys sėkmingai išlaikius išbandymą bei nesėkmės atveju.

Lietuvoje vienas pirmųjų probacijos terminą Lietuvoje pradėjo taikyti Nusikalstamumo prevencijos centras (NPLC), parengęs ir 1998 m. vykdamas projektą „Probacija kriminalinės justicijos sistemos programa“¹⁷⁹. O pati sąvoka yra įtvirtinta 2004 m. gegužės 19 d. Nutarime Nr. 600 patvirtintoje Nepilnamečių justicijos 2004-2008 m. programoje, „probacija - baudžiamosios atsakomybės realizavimo forma, teismo sprendimu taikoma nusikalstamą veiką padariusiems asmenims kaip lygtinio pobūdžio alternatyva paskirtos bausmės atlikimui ir pasireiškianti nuteistųjų priežiūra, jų elgesio kontrole ir socialine parama jiems“.

Probacijos sistemos sukūrimas numatytas Nacionalinėje nusikaltimų prevencijos ir kontrolės programoje¹⁸⁰, kurioje pripažįstama būtinybė sukurti organizacine prasme veiksmingą probacijos tarnybų tinklą, diegti atkuriamojo teisingumo sistemą, užtikrinti nusikaltusių asmenų noro daugiau nebe nusikalsti ir resocializacijos prioritetą. Taip pat LR Seimo 2002 m. lapkričio 12 d. nutarime Nr. IX-1187 patvirtintoje Valstybės ilgalaikės raidos strategijoje, probacija įvardinama kaip vienas svarbiausių teisėkūros priemonių¹⁸¹. Remiantis šiais teisės aktais Lietuvos Respublikos Vyriausybė 2007 m. vasario 21 d. priėmė nutarimą Nr. 220 „Dėl probacijos sistemos Lietuvoje koncepcijos ir probacijos sistemos Lietuvoje koncepcijos įgyvendinimo priemonių plano patvirtinimo“¹⁸². Pagal šį nutarimą probacijos sistemos pagrindinis tikslas yra užtikrinti visuomenės saugumą, sudaryti nusikalstamų veikų prevencijos įgyvendinimo sąlygas, mažinti nusikalstamų veikų recidyvą ir laisvės atėmimo vietose esančių asmenų skaičių.

Apibendrinant išdėstytus faktus galima teigti, kad nepilnamečiams skiriamų laisvės atėmimo bausmių skaičių galima sumažinti naudojant alternatyvias baudžiamojo teisingumo vykdymo formas, tokias kaip atleidimas nuo baudžiamosios atsakomybės bei bausmės vykdymo atidėjimas. Šios dvi formos galėtų sudaryti palankias sąlygas nepilnamečių nusikalstamumo mažinimui ne tik Lietuvoje, bet ir kitose užsienio šalyse.

¹⁷⁹ Mackevičius T. *Probacijos prielaidos Lietuvos Respublikos teisės sistemoje. Alternatyviomis bausmėmis nuteistųjų asmenų socialinė integracija probleminiuose regionuose*. 2002. P. 40.

¹⁸⁰ Lietuvos Respublikos Seimo 2003 m. kovo 20 d. Nr. IX-1383 nutarimas „Dėl nacionalinės nusikaltimų prevencijos ir kontrolės programos patvirtinimo“ // Valstybės Žinios, 2003, Nr. 32-1318.

¹⁸¹ Lietuvos Respublikos Seimo 2002 m. lapkričio 12 d. Nr. IX-1187 nutarimas „Dėl valstybės ilgalaikės raidos strategijos“ // Valstybės Žinios, 2002, Nr. 113-5029.

¹⁸² Valstybės Žinios, 2007, Nr. 27-989.

IŠVADOS

1. Nepilnamečių baudžiamoji atsakomybė yra specifinė bendrosios baudžiamosios atsakomybės dalis. Remiantis darbe išnagrinėta mokslinė literatūra jos sąvoka galėtų būti apibrėžiama kaip valstybės prievartos taikymas nepilnamečiui padariusiam nusikalstamą veiką bei šio asmens nusikalstamo elgesio pasmerkimas, kurio išraiška – apkaltinamajame nuosprendyje numatyti asmeninio ar turtinio pobūdžio suvaržymai, taip pat iš asmens teistumo kylantys apribojimai.

2. Vadovaujantis tarptautinių teisės aktų nuostatomis galima būtų išskirti šiuos pagrindinius nepilnamečių baudžiamosios atsakomybės standartus: a) vieningų sąvokų nepilnamečių justicijoje vartojimas; b) minimalios amžiaus ribos, nuo kurios galima baudžiamoji atsakomybė, nustatymas; c) teisės normų, priemonių ir institucijų sistemos orientavimas į nepilnamečių teisės pažeidėjų resocializaciją, bet ne į baudimą; d) laisvės atėmimo bausmės taikymo ribojimas; e) kuo mažesnis formalizuotas baudžiamasis procesas ir esant galimybei kuo skubesnis jo nutraukimas.

3. Nepilnamečio, kaip baudžiamosios atsakomybės subjekto sąvoka yra sudėtinga ir plati, o ją išaiškinti padeda ne tik baudžiamosios teisės teorija ir praktika, bet ir kitų teisės šakų šaltiniai. Lyginant su kitomis užsienio valstybėmis, nepilnamečiai visgi pasilieka išskirtinėje baudžiamosios atsakomybės subjektų grupėje. Šį išskirtinumą lemia ne tik nepilnamečio subjekto sąvokos sudėtingumas, bet ir nepilnamečio baudžiamosios atsakomybės amžiaus ypatumai. Lietuvoje ir kitose darbe nagrinėjamose užsienio šalyse nustatytos minimalios baudžiamosios atsakomybės amžiaus ribos siekia nuo 7 iki 15 m. Toks didelis minimalios amžiaus ribos diapazonas rodo nepilnamečių baudžiamosios atsakomybės reglamentavimo ypatybes skirtingose šalyse, kurios priklauso nuo daugelių socialinių, ekonominių faktorių vyraujančių valstybėje, taip pat nuo nepilnamečio asmens socialinės ir psichinės raidos lygio.

4. Lietuvos BK įtvirtintos auklėjamojo poveikio priemonės tikslas yra sumažinti terminuotos laisvės atėmimo bausmės skyrimą nepilnamečiams, didinti nepilnamečių resocializacijos bei adaptacijos visuomenėje galimybes.

5. Auklėjamojo poveikio priemonių taikymas užtikrina nepilnamečio asmenybės korekciją ir resocializaciją. Tačiau praktikoje tai vis dar silpna nepilnamečių baudžiamosios justicijos grandis. Daugelis Lietuvoje taikomų auklėjamojo poveikio priemonių savo turiniu skiriasi nuo užsienio valstybėse taikomų panašaus pobūdžio priemonių. Tai gali būti pagrindas apsvarstant auklėjamojo poveikio priemonių efektyvumą ir tikslingumą bausmių sistemoje.

6. Nepilnamečiams skiriamų laisvės atėmimo bausmių skaičių galima sumažinti naudojant alternatyvias baudžiamąjį teisingumą vykdyti formas, tokias kaip atleidimas nuo baudžiamosios atsakomybės bei bausmės vykdymo atidėjimas. Šios dvi formos galėtų sudaryti palankias sąlygas nepilnamečių nusikalstamumo mažinimui ne tik Lietuvoje, bet ir kitose užsienio šalyse.

SANTRAUKA

Nepilnamečių baudžiamosios atsakomybės ypatumai – tai tema savo aktualumu pastaruosius dešimtmečius reikalaujanti pasaulio valstybių, jų įstatymų leidėjų, teisėsaugos institucijų bei baudžiamosios teisės specialistų išskirtinio dėmesio. Nepilnamečių nusikalstamumo lygis daugelyje šalių yra pakankamai aukštas, todėl ši problema yra aktuali tiek Lietuvoje, tiek kitose šalyse.

Nepilnamečių baudžiamoji atsakomybė yra viena iš svarbiausių valstybių vykdomos baudžiamosios politikos dalis, nes nepilnamečiai dėl savo fizinių ir psichinių savybių yra išskirtiniai baudžiamosios justicijos subjektai. Todėl jiems taikomos baudžiamosios teisės poveikio priemonės turi būti skirtos ne tik nepilnamečių nubausti, bet ir reintegruoti jį į visuomenę.

Lietuvoje reformuojant bausmių sistemą, buvo siekiama nepilnamečiams taikyti alternatyvias auklėjamojo poveikio priemones vietoj įkalinimo. Tačiau nors auklėjamojo poveikio priemonės yra labai svarbios, bet praktikoje vis dar sudaro silpną nepilnamečių baudžiamosios justicijos grandį.

Magistro darbe siekiama atskleisti nepilnamečių baudžiamosios atsakomybės ypatumus tiek pagal Lietuvos, tiek pagal užsienio teisę. Pagrindinis dėmesys skiriamas nepilnamečių baudžiamosios atsakomybės sampratai, nepilnamečio, kaip baudžiamosios atsakomybės subjekto problematikai, baudžiamosios atsakomybės prielaidoms bei tarptautiniams standartams. Darbe taip pat nagrinėjama nepilnamečiams taikomų baudžiamųjų teisinių sankcijų paskirtis, bausmės ir auklėjamojo poveikio priemonių skyrimo ypatumai.

Nepilnamečių baudžiamoji atsakomybė yra išimtinė. Šis išskirtinumas siejamas su visapusiškais jų amžiaus, fiziniais ir psichiniais ypatumais, dėl kurių paaugliams ne visuomet būtina taikyti pačias griežčiausias baudžiamamojo poveikio priemones.

SUMMARY

Criminal liability of juvenile offenders is a relevant issue which requires constant attention of states, legislators, law enforcement institutions and specialists of criminal law. The rate of juvenile delinquency is fairly high, therefore this problem is topical in Lithuania as well as in other countries.

Criminal liability of juvenile offenders is one of the most important part of the Lithuania's pursued criminal policy. Therefore the criminal measures applied to juvenile offender must be imposed not only to punish him, but to reintegrate him to the society.

In Lithuania, the central aim of reforms in punishment system was to impose educational measures on juvenile offenders which would be an alternative to imprisonment. However, even though educational measures are considered to be very important, in practice this kind of punishment is not widely applied in the juvenile criminal justice.

The purpose of this Master degree paper is to initiate the features of criminal liability of juveniles according to the law of Lithuania and foreign countries. The main attention is given to analyze the conception of juvenile criminal liability, juvenile's criminal liability subject's problems, assumptions of criminal liability and international standards. In this Master degree paper also are analyzing legal sanctions applied to juveniles, the features of of penalty and educational sanctions.

Criminal liability of juvenile is exceptional. This oneness is related to versatile singularities of their age, physical and mental health. Regarding these singularities, harsh punishment is not always necessary applied to juveniles.

PANAUDOTŲ ŠALTINIŲ SĄRAŠAS

Istatymai ir kiti teisės aktai:

1. Lietuvos Respublikos Konstitucija. // Valstybės Žinios, 1992, Nr. 33-1014.
2. Lietuvos Respublikos tarptautinių sutarčių įstatymas. // Valstybės žinios, 1999, Nr. 60-1948.
3. Vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymas. // Valstybės žinios, 1996, Nr. 33-807.
4. Vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymas. // Valstybės žinios, 2003, Nr. 38-1685.
5. Vaiko minimalios ir vidutinės priežiūros įstatymas.// Valstybės žinios, 2007-07-19, Nr. 80-3214
6. Švietimo įstatymas. // Valstybės žinios, 1998, Nr. 67-1940.
7. Lietuvos Respublikos Seimo 2002 m. lapkričio 12 d. Nr. IX-1187 nutarimas „Dėl valstybės ilgalaikės raidos strategijos“./ Valstybės Žinios, 2002, Nr. 113-5029.
8. Lietuvos Respublikos Seimo 2003 m. kovo 20 d. Nr. IX-1383 nutarimas „Dėl nacionalinės nusikaltimų prevencijos ir kontrolės programos patvirtinimo“./ Valstybės Žinios, 2003, Nr.32-1318.
9. Lietuvos Respublikos Seimo priimtas įstatymas „Dėl Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos, jos ketvirtojo, septintojo ir vienuoliktojo protokolų ratifikavimo“./ Valstybės Žinios, 1995, Nr. 37-913.
10. Lietuvos Respublikos Seimo priimtas įstatymas „Dėl JTO vaiko teisių konvencijos ratifikavimo“./ Valstybės žinios, 1995, Nr. 60-1501.
11. Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2003 m. rugsėjo 18 d. nutarimu Nr. 1179 patvirtinta Savivaldybių vaiko teisių apsaugos tarnybų veiklos tobulinimo programa. – Valstybės žinios, 2003, Nr. 90-4076.
12. Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2004 m. gegužės 19 d. nutarimas Nr. 600 “Dėl nepilnamečių justicijos 2004-2008 m. programos patvirtinimo“./ Valstybės žinios, 1995, Nr. 39-971.
13. Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2007 m. vasario 21 d. nutarimas Nr. 220 „Dėl probacijos sistemos Lietuvoje koncepcijos ir probacijos sistemos Lietuvoje koncepcijos įgyvendinimo priemonių plano patvirtinimo“. // Valstybės Žinios, 2007-03-03, NR. 27-989.
14. Respublikos baudžiamasis kodeksas. // Valstybės žinios, 2000, Nr. 18-147.
15. Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas.// Valstybės žinios, 2007, Nr. 81-3313.
16. LR baudžiamojo kodekso komentaras I-IV dalys. Teisinės informacijos centras, 2004.
17. Lietuvos Respublikos Civilinis Kodeksas. // Valstybės Žinios, 2000, Nr. 74-2262.
18. 1990 m. Jungtinių Tautų Gairės nepilnamečių nusikalstamumo prevencijai (Rijado gairės). http://www.nplc.lt/nj/Dokumentai/Uzs_teis_aktai/Rijado%20gaires.htm
19. JT nepilnamečių, kuriems atimta laisvė, apsaugos taisyklės (Havano taisyklės) http://www.nplc.lt/nj/Dokumentai/Uzs_teis_aktai/Havano%20taisykles.htm
20. Minesotos valstijos įstatymų rinkinys: prieiga per internetą: <https://www.revisor.leg.state.mn.us/statutes>.
21. Jugendrecht. München, 1997.
22. Strafgesetzbuch mit Betäubungsmittel. München, 1981.
23. Уголовный кодекс Российской Федерации: официальный текст. Москва, 2004.
24. Уголовный кодекс Чехии. Науч. ред. и предисловие д.ю.н., проф. В.В. Орехова. Перевод с чешского Е.Е. Мироновой. - СПб.: Издательство "Юридический центр Пресс". 2002.
25. Penal Code of the Republic Poland 1997. Prieiga per internetą: <http://www.lexadin.nl/wlg/legis/nofr/eur/lxwepol.htm>.
26. Ustawa z dnia 26 października 1982 r.o postępowaniu w sprawach nieletnich. Dz. U. z dnia 12 listopada 1982 r. Nr. 35, poz. 228.

Specialioji literatūra:

1. Abramavičius A., Mickevičius D., Švedas G. Europos Sąjungos teisės aktų įgyvendinimas Lietuvos baudžiamojoje teisėje.
2. Baudžiamoji teisė: bendroji dalis, 2001.
3. Baudžiamoji teisė: bendroji dalis. Antrasis papildytas leidimas. Vilnius, 1998.
4. Bluvšteinas J. Recidyvinis nusikalstamumas // Kriminologija. Vilnius: Pradai, 1994.
5. Drakšas R. Svarbesni nepilnamečių baudžiamosios atsakomybės klausimai. Eugrimas, 2005.
6. Drakšienė A., Drakšas R. Nepilnamečių baudžiamoji atsakomybė. Antroji pataisyta ir papildyta laida. Vilnius, 2008.
7. Drakšienė A., Drakšas R.. Nepilnamečių baudžiamoji atsakomybė. Vilnius, 2007.
8. Drakšienė A., Michailovič I. *Kriminologijos žinytas*. Vilnius, 2008
9. Girduškas M. Tarptautinių teisės aktų, reglamentuojančių nepilnamečių baudžiamojo proceso ypatumus, apžvalga. Teisės institutas, 2001.// <http://www.nplc.lt/lit/lit14.doc>.
10. Justickis V. Kriminologija. I dalis. Lietuvos teisės universitetas, 2001.
11. Lietuvos Respublikos vidaus reikalų ministerija Jungtinių Tautų Vystymo programa. Nepilnamečių kriminalinė justicija. Kvalifikacijos kelimo kursų paskaitų medžiaga, 2002.
12. Mackevičius T. Probacijos prielaidos Lietuvos Respublikos teisės sistemoje. Alternatyviomis bausmėmis nuteistųjų asmenų socialinė integracija probleminiuose regionuose. 2002.
13. Pradel J. Lyginamoji baudžiamoji teisė.
14. Specializuotų teismų Šeimos ir nepilnamečių byloms nagrinėti įsteigimo Lietuvoje poreikis ir galimybės. Mokslo taikomasis tyrimas. Teisės institutas, 2002.
15. Švedas G. Baudžiamosios politikos pagrindai ir tendencijos Lietuvos Respublikoje. Teisinės informacijos centras, 2006.
16. Švedas G. Laisvės atėmimo bausmė: baudžiamosios politikos, baudžiamieji teisiniai ar vykdymo aspektai. Vilnius, 2003.
17. Sakalauskas G., Gečėnienė S., Jatkevičius A., Michailovič I. Vaikų ir jaunimo baudžiamoji atsakomybė: užsienio šalių patirtis. Vokietija, Austrija, Olandija, Lenkija, Estija, Rusija. Teisės institutas. Vilnius, 2001.
18. Uscila R. Nusikaltimo aukos ir nusikaltėlio mediacijos įdiegimo galimybės Lietuvoje. Nusikalstamumo prevencijos Lietuvoje centras, 2006.
19. V. Piesliakas. Lietuvos baudžiamoji teisė. Pirmoji knyga. Baudžiamasis įstatymas ir baudžiamosios atsakomybės pagrindai. Justitia, 2006.
20. Wesels J. Baudžiamoji teisė: bendroji dalis: baudžiamoji veika ir jos struktūra. Vilnius, 2003.
21. A. Nevera. JAV Baudžiamoji teisė ir procesas. Prieiga per internetą: http://www.mruni.lt/mru_lt_dokumentai/katedros/baudziamosios_teises_katedra/paskaitos/jav_bt.doc.
22. A. Nevera. Lenkijos Respublikos Baudžiamoji teisė ir procesas. Prieiga per internetą: http://www.mruni.lt/mru_lt_dokumentai/katedros/baudziamosios_teises_katedra/paskaitos/lenkijosbt.doc.
23. D. Pūras. Paskaitos VU MF 2 kurso studentams: Visuomenės Psichikos Sveikata. Prieiga per internetą: http://www.mf.vu.lt/Documents/paskaitos/VPS_santrauka.
24. Jatkevičius A. Nepilnamečių smurtinio nusikalstamumo prevencija. Daktaro disertacijos santrauka. Socialiniai mokslai, teisė, 2003.
25. Barkauskaitė M., Juodkaitė D. Smurtiniai nepilnamečių nusikaltimai. Ugdymo problemos. Mokslo darbai, 1998.
26. Dapšys A. Nepilnamečių nusikalstamumo prevencijos sistemos esmė ir jos kūrimo kryptys.// Teisės problemos, 1994, Nr. 3.
27. Drakšienė A. Amžius kaip nepilnamečių baudžiamosios atsakomybės prielaida.// Justitia, 1996.
28. Drakšienė A. Nepilnamečių baudžiamoji atsakomybė Lietuvos Respublikos baudžiamojo

- kodekso projekte.// Teisė, 1998, Nr. 32.
29. Drakšienė A. Nepilnamečių baudžiamosios atsakomybės ypatumai naujajame Lietuvos Respublikos baudžiamajame kodekse//Teisė, Nr. 48, 2003.
 30. Drakšienė A. Pakaltinamumas kaip nepilnamečių baudžiamosios atsakomybės prielaida.// Teisė, 2006. Nr. 58.
 31. Drakšienė A. Vaiko teisių konvencijos nuostatų įgyvendinimas nacionalinėje baudžiamojoje teisėje.// Teisė, 2005, Nr. 54.
 32. Jatkevičius A. Apie nepilnamečių kriminalinės justicijos reformos programą.// Teisės problemos. 1999. Nr. 4.
 33. G.Sakalauskas, S.Gečėnienė, A.Jatkevičius, I.Michailovič. *Vaikų ir jaunimo baudžiamoji atsakomybė: užsienio šalių patirtis. Vokietija, Austrija, Olandija, Lenkija, Estija, Rusija.* „Teisės problemos“. 2000. Nr. 3-4.
 34. Jurgelaitienė G. Galiojančių baudžiamųjų įstatymų įtakos nusikalstamų veikų recidyvui kriminologinė analizė.// Jurisprudencija, 2004, Nr. 51(43).
 35. Kačerauskas J. 2000 metų Lietuvos Respublikos baudžiamajame kodekse įteisintų bausmių, alternatyvių laisvės atėmimui, vertinimas, remiantis baudžiamosios politikos kontekstu.// Jurisprudencija, 2004, Nr. 57(49).
 36. Rimkus V. Bausmės vykdymo atidėjimas (istorinis – lyginamasis tyrimas). Kriminalinė justicija, 1997, Nr. 7(8).
 37. Šulija G. Baudos bausmė ir jos paplitimas Europos Sąjungos valstybėse.// Teisė, 2004, Nr. 52.
 38. Šulija G. Turtinių bausmių reforma naujajame Lietuvos Respublikos baudžiamajame kodekse.// Jurisprudencija, 2004, Nr. 52(44).
 39. Urmonas A. Nepilnamečių nusikalstamumo kontrolės objektyvieji poreikiai ir institucijų teisinis statusas.// Jurisprudencija, 2002, Nr. 26 (18).
 40. Антонян Ю.М. Преступное поведение и психические аномалии / Под ред. В.Н. Кудрявцева. М.: Спарк, 1998.
 41. Кудрявцев В. Н, Наумов В. А. Учебник уголовного права. Общая часть. Москва, 1996.
 42. Лист Ф. Учебник уголовного права: общая часть. Москва. 1903.
 43. Мельникова Э. Б. Ювенальная юстиция: проблемы уголовного права, уголовного процесса и криминологии. Академия народного хозяйства при правительстве Российской Федерации, Российская правовая академия Министерства юстиции Российской Федерации. Дело, Москва, 2000.
 44. Михеев Р. И. Проблема вменяемости и не вменяемости в советском уголовном праве. Владивосток, 1983.
 45. Ситковская О.Д. Указ. соч.
 46. Chui W. H., Nellis M. Moving Probation Forward. Evidence, Arguments and Practice.London, 2003.
 47. Conn. General Assembly, Office of Legislative Research Report 94-R-1013. Juvenile Sanctions. Prieiga per internetą:
<http://www.211ct.org/InformationLibrary/Documents/Juvenile%20Sanctions%20fj.asp>.
 48. Criminal Litigation & Sentencing. Inns of Court School of Law, 2001/2002.
 49. Factsheet. Ministry of Justice. Sweden, 2006.//
<http://www.sweden.gov.se/content/1/c6/07/16/92/68d81cee.pdf>.
 50. Grebing G. Die Geldsstrafe im deutsches Recht nach Einführung des Tagessatz systems. Die Geldsstrafe im deutschen and ausländischen Recht. Bade, 1978.
 51. Youth Justice System.:Sentences, Orders and Agreements.// <http://www.yjb.gov.uk/en-gb/yjs/SentencesOrdersandAgreements/>.
 52. Philip S. J. Introduction to English Law; twelfth Edition. London, 1989.
 53. Johnson County Court Services. *Juvenile Diversion*. Prieiga per internetą:
http://courts.jocogov.org/cs_jdiv.htm
 54. Valkova H. Jugendstrafrechtsreform in Tschechien. Jugend, Gesellschaft und Recht im

- neuen Jahrtausend. Moenchengladbach: Forum Verlag Godesberg GmbH, 2003.
55. Čekijos teisingumo ministro, Pavelo Nemeco interviu „Čekijos radijai“: prieiga per internetą: <http://www.radio.cz/ru/statja/73285>.
 56. Чешский независимый еженедельник "КРОНА". Новый «Уголовный закон». А.Павленко, 2009. Prieiga per internetą: <http://www.gazetakrona.cz/2009/общество/новый-уголовный-закон>
 57. Laikraštis „Lietuvos žinios“. Kaip sustabdyti nepilnamečių nusikaltimus. 2007-12-06. prieiga per internetą: <http://www.alfa.lt/straipsnis/160221>.
 58. Socialinės problemos. Straipsnis: *požiūris į nepilnamečius teisės pažeidėjus*. Prieiga per internetą: <http://socialissues.wiseto.com/Topics/JuvenileOffenders/>
 59. Šulsienė O. Ar tvirtos mūsų šeimos? Krikščioniškos minties, kultūros ir visuomenės laikraštis, 2005.// http://xxiamzius.lt/numeriai/2005/05/20/mraso_01.html.

Teismų praktika:

1. Aukščiausiojo Teismo 2004 m. birželio 29 d. nutartis Nr. 2K-325/ 2004.// http://www.lat.lt/4_tpbiuleteniai/senos/nutartis.aspx?id=25458.
2. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 1999 m. lapkričio 12 d. nutartis byloje Nr. 2K-280/ 1999.
3. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2001 m. gruodžio 4 d. nutartis Nr. 2K-1066/2001.// http://www.lat.lt/4_tpbiuleteniai/senos/nutartis.aspx?id=20031.
4. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2004 m. birželio 1 d. nutartis Nr. 2K-389/2004.// http://www.lat.lt/4_tpbiuleteniai/senos/nutartis.aspx?id=25393.
5. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Senato 2001 m. birželio 15 d. nutarimas Nr. 30 „Dėl teismų praktikos atleidžiant nepilnamečius nuo baudžiamosios atsakomybės“. Teismų praktika Nr. 15. Lietuvos Aukščiausiojo teismo biuletenis, 2001.
6. Aukščiausiojo Teismo 2006 m. vasario 7 d. nutartis Nr.2K-325 / 2004.// http://www.lat.lt/4_tpbiuleteniai/senos/nutartis.aspx?id=29405.
7. European Court of Human Rights. Case T v. The United Kingdom. Judgment. 16 December 1998. // <http://www.echr.coe.int>.
8. Vilniaus miesto 1-ojo apylinkės teismo sprendimai nepilnamečių baudžiamosiose bylose:

1. 10-1-00377-07
2. 12-1-03383-07
3. 12-1-02435-07
4. 18-1-02954-07
5. 1-1098-270-08
6. 12-1-2217-08
7. 12-1-553-08
8. 16-1-00004-08
9. 16-1-01073-08
10. 16-1-01093-08
11. 17-1-01789-08
12. 17-1-01500-08
13. 17-1-00973-08
14. 16-1-00062-09
15. 16-1-00176-09
16. 1-57-2-0006-2009-2

Iš viso tirti 25 nepilnamečiai.

Statistika:

1. Lietuva padarė nemenką pažangą nepilnamečių justicijos srityje. [TM pranešimai spaudai, 2002. http://www.infolex.lt/portal/start.asp?act=news&Tema=20&str=2451.](http://www.infolex.lt/portal/start.asp?act=news&Tema=20&str=2451)
2. Darbo su nepilnamečiais, esančiais regionų pataisos inspekcijų teritorinių padalinių įskaitoje, suvestinė.// [http://www.kalejimudepartamentas.lt/?item=vkl_at_kt&lang=1.](http://www.kalejimudepartamentas.lt/?item=vkl_at_kt&lang=1)
3. Lietuvos statistika apie nepilnamečių padarytas nusikalstamas ir paskirtas bausmes: [http://www.nplc.lt/stat.](http://www.nplc.lt/stat)
4. Nacionalinės Teismų administracijos pateiktos duomenys.
5. Charles Puzanchera, Melissa Sickmund. JAV nepilnamečių teismų statistikos ataskaita, 2005. Prieiga per internetą: [http://www.ojjdp.ncjrs.gov/ojstatbb/njcda/.](http://www.ojjdp.ncjrs.gov/ojstatbb/njcda/)
6. Skamania County Juvenile Department. Juvenile. *Diversion*. Prieiga per internetą: http://www.skamaniacounty.org/Juvenile/what_is_a_diversion3.htm
7. Better Agreements Inc. *Mediation statistics*. 2009. Prieiga per internetą: http://www.betteragreements.org/index.php?option=com_content&view=article&id=53&Itemid=81

PRIEDAI

Lentelė Nr. 1 Nuteistų nepilnamečių skaičius pagal paskirtas bausmes 2003-2008 m.:

		2003	2004	2005	2006	2007	2008
Nuteistų nepilnamečių skaičius	Nepilnamečių skaičius	2269	1690	1424	1284	1189	1263
	Nuteistų nepilnamečių skaičius 100 000 gyventojų	66	49	42	38	35	38
Nepilnamečių, nuteistų areštu, skaičius	Nepilnamečių skaičius	283	448	145	50	51	75
	Lyginamoji dalis visų nuteistų nepilnamečių atžvilgiu, %	12,5	26,5	10,2	3,9	4,3	5,9
Nepilnamečių, nuteistų laisvės apribojimu, skaičius	Nepilnamečių skaičius	110	—	329	333	360	394
	Lyginamoji dalis visų nuteistų nepilnamečių atžvilgiu, %	4,8	—	23,1	25,9	30,3	31,2
Nepilnamečių, nuteistų bausia, skaičius	Nepilnamečių skaičius	80	109	114	66	45	64
	Lyginamoji dalis visų nuteistų nepilnamečių atžvilgiu, %	3,5	6,4	8,0	5,1	3,8	5,1
Nepilnamečių, nuteistų viešaisiais darbais, skaičius	Nepilnamečių skaičius	113	96	28	21	8	12
	Lyginamoji dalis visų nuteistų nepilnamečių atžvilgiu, %	5,0	5,7	2,0	1,6	0,7	0,9
Nepilnamečių, nuteistų terminuotu laisvės atėmimu, skaičius	Nepilnamečių skaičius	1681	1037	802	760	731	718
	Lyginamoji dalis visų nuteistų nepilnamečių atžvilgiu, %	74,1	61,4	56,3	59,2	61,5	56,8

*Sudaryta remiantis www.nplc.lt tinklalapyje esančiais bei Nacionalinės teismų administracijos pateiktais statistiniais duomenimis.

Lentelė Nr. 2 **Auklėjamojo poveikio priemonių, skirtų nepilnamečiams, rūšys:**

			Metai			
	Nr.		2005	2006	2007	2008
Auklėjamojo poveikio priemonės	1.	Įspėjimas	99	155	145	110
	2.	Nemokami auklėjamojo pobūdžio darbai	51	128	64	42
	3.	Atidavimas tėvams ar kitiems fiziniams ar juridiniams asmenims, kurie rūpinasi vaikais, ugdyti ir prižiūrėti	42	57	35	19
	4.	Elgesio apribojimas	470	622	525	407
	5.	Atidavimas į specialią auklėjimo įstaigą	12	3	6	0
Iš viso skirta auklėjamojo poveikio priemonių			693	723	654	476

*Sudaryta remiantis www.nplc.lt tinklalapyje esančiais bei Nacionalinės teismų administracijos pateiktais statistiniais duomenimis.

Lentelė Nr. 3 **Auklėjamojo poveikio priemonių, skirtų nepilnamečiams, rūšys:**

- 1) turtinės žalos atlyginimas ir
- 2) įpareigojimas būti namuose nustatytu laiku.

		Metai			
		2003	2004	2005	2006
Nepilnamečių, kuriems skirta auklėjamojo poveikio priemonė – turtinės žalos atlyginimas, skaičius	Nepilnamečiai	183	81	52	39
	Įvykdyta	124	53	38	24
Nepilnamečių, kuriems skirtas įpareigojimas – būti namuose nustatytu laiku, skaičius	Auklėjamojo poveikio priemonė – elgesio apribojumu	-*	46	94	106
	Nuteisti laisvės apribojimu	2	60	130	116
	Atidėjus bausmės vykdymą	140	252	211	214

*(2003 m. įsigaliojus naujam BK , duomenys yra pateikiami tik už pusę metų, todėl šiuose statistiniuose duomenyse neparodomi)

**Kalėjimo departamento prie LR Teisingumo ministerijos administracijos reikalų skyriaus analitinis poskyris. Darbo su nepilnamečiais, esančiais regionų pataisos inspekcijų teritorinių padalinių įskaitoje, 2003- 2006 m. suvestinės.

Lentelė Nr. 4 **Nepilnamečių, kurie buvo nuteisti atidedant bausmės vykdymą, skaičius:**

	2003*	2004	2005	2006	2007	2008
Nepilnamečių skaičius	—	1045	405	449	400	336
Lyginamoji dalis visų nuteistų nepilnamečių atžvilgiu, %	—	61,8	28,4	35,0	33,6	26,6

*(2003 m. įsigaliojus naujam BK , duomenys yra pateikiami tik už pusę metų, todėl šiuose statistiniuose duomenyse neparodomi).

*Sudaryta remiantis www.nplc.lt tinklalapyje esančiais bei Nacionalinės teismų administracijos pateiktais statistiniais duomenimis.

Lentelė Nr. 5 **Nepilnamečių, atleistų nuo baudžiamosios atsakomybės skaičius:**

Metai	Nepilnamečių skaičius
2005	16/599*
2006	9/609*
2007	9/594*
2008	2/459*

*Visų nuteistų nepilnamečių skaičius

*Sudaryta remiantis www.nplc.lt tinklalapyje esančiais bei Nacionalinės teismų administracijos pateiktais statistiniais duomenimis.

Paveikslas Nr. 1. **ES narės, taikančios aukos ir nusikaltėlio mediaciją baudžiamojoje justicijoje**¹⁸³

Pateiktame paveiksle raudonai pažymėtos ES narės (Lietuva, Latvija, Estija), neįdiegusios aukos ir nusikaltėlio mediacijos.

¹⁸³ ES narės iki 2007 m. sausio mėn. 1d.